

НИКОЛА РАДЕВ

ИСТИНА
БЕЗ
ДАВНОСТ

НИКОЛА РАДЕВ
ИСТИНА БЕЗ ДАВНОСТ

chitanka.info

Епизоди от антифашистката борба във варненския край през 1941–1944 година.

Тази книга е резултат на дългогодишна работа. За написването ѝ са използвани полицейските архиви на Варна и Варненска област, архивите на Народния съд, документи на Централния военен архив във Велико Търново и Варненския окръжен партиен архив. А също така и спомени на участници в антифашистката борба, устни разкази на повече от петдесет души, които пряко или косвено са свързани с третираните събития, както и други източници.

„Винаги е опасно да се обобщава за едно цяло движение, но за неговите герои и за неговите предатели винаги може и винаги трябва да се пише изчерпателно.“

Иван Динков

Написването на една книга предполага морални основания. Още повече когато се пресъздават събития от недалечното минало на родния край, когато много от героите са живи.

Израснах във Варненско, познавам от онова време селата и хората им, техния напевен говор по сборовете и нивите, поминъка, нравите и обичаите им. Те са живи в паметта ми.

Помня и стара Варна, която сега можем да видим само по оцелели фотографии — с хановете и каруците, с рибарите, които разнасяха връзки черна кая, с бозаджийниците и малките дюкянчета. Всъщност познавам оная Варна, в която са живели, борили се и загивали героите на тази книга.

Отдавна я няма оная Варна. На следващите поколения ще бъде по-трудно да пресъздадат обстановката, както и тогавашния живот на хората. Това е моето предимство.

Писах за падналите в борбата през периода 1941–1944 година. Разбира се, в разказа става дума и за много от оцелелите им бойни другари, но основната ми задача беше друга: като се докосвам до върховите мигове от живота на загиналите, да покажа величието им. Бях момче, когато разказите за тях, техните имена се превръщаха в легенда. Те бяха синове на Варненския край и са в темела на неговата нова биография.

Тази книга не е история на антифашистката борба във Варненско. Тя е лична книга за недоживелите победата. Писах я със съзнанието, че зрелостта на поколенията се измерва по опазената памет и по високата почит, която отдават на своите загинали братя.

Никола Радев

БОЙНАТА ГРУПА

На 22 септември 1941 година, в четири и половина следобед, трима полицейски агенти спират пред портата на Темелковия хан^[1]. Търсят нелегалния Иван Добрев. Те имат „сигнал“, че при готвача Тодор Радев се събират млади хора — от онези, които им трябват...

Пръв в хана влиза Атанас Христов. Останалите двама — Иван Райнов и Георги Томов, готови за изненада, остават около входа. Денят е мек и светъл, грее далечно слънце.

Още с влизането в гостилницата Христов вижда Георги Григоров, когото търсят от няколко месеца, и тръгва към него. Младежът се надига, меките му очи стават строги, понечва да бръкне в джоба си, но агентът го е изпреварил, удря го с дръжката на пистолета си в лицето, сграбчва го за реверите и го повлича към изхода. Тънка струйка кръв запълзява към кафеникавите мустачки на младежа.

В хана е и старши подофицерът Атанас Александров. Някъде в подсъзнанието на Христов заработва мисълта, че това не е случайно. Той се връща, прави опит да задържи подофицера, но Александров е в униформа и отказва да се подчини. Излиза на улицата, прекрачва подпрения на бордюра велосипед и свива в близката пресечка. От този момент до края на живота си той остава нелегален.

Ще свие през няколко улици, вечерна Варна ще го поеме, ще го отведе в къщата на Марин Бангиев на улица „Ивайло“ 74, двамата ще изровят увитата с газени парцали сръбска карабина, с разтреперани пръсти ще поеме осемте зеленясали пачки патрони и нейде към полунощ с разтупкано сърце ще спре сред Батовата гора.

Предстоят му три партизански години. Ще погребва другари. Ще му избягват предатели. Ще понесе страдания, каквито малцина мъченици понасят. Накрая ще стане командир на голям партизански отряд и в местността Шерба кръвите му ще обагрят августовската букова шума на 1944 година. Всичко това му предстои. Към него той тръгва на двадесет и седем години, от портата на Темелковия хан.

Свидетелски показания:

„Именувам се Михаил Алексиев Кескинов, роден 1901 година, живущ на улица «Султан тепе» 7.

Вчера, на 22 септември, към пет часа подир обед бях у кафенето си на улица «Оборище» 12. Видях да се събират хора около хана на Темелков, залюбопитствах и отидох там, видях задържано едно лице от двама полицаи, от които единия познавам добре, господин Томов. Задържаното момче беше с ученическа фуражка, голф и синьо сако. Господин Томов ме замоли да намеря въже, за да му вържат ръцете, и аз прибягнах до кафенето си.“

Докато Кескинов търчи за въже, Георги Григоров успява да извади от вътрешния си джоб пистолет и да стреля в Райнов. Отскубва се и хуква.

Полицейски доклад:

„Георги Григоров е стрелял срещу разузнавача Иван Райнов в момента, когато полицията го залавяла, но не е успял да убие разузнавача, а само го наранил“.

Показания на Стефан Дончев Иванов, роден в Добрич през 1874 година, собственик на железарската работилница до хана.

„... И в тоя момент видях полицаи Райнов побледнял и изплашен и като трепереше пред вратата на дюкяна ми, каза: «Ще ме убият, бе!», и взема позиция до вратата, като сочеше с револвера и викаше: «Стой!» И след това излязох и видях едно момче, простряно на ъгъла на дюкяна ми.“

Доклад на Иван Райнов:

„На втория или третия изстрел го улучих и Георги падна по очи на тротоара, близо до пресечката на улица «Оборище» с улица

«Неофит Бозвели». Тъй като при падането ръката на Георги беше под тялото му, а там беше и оръжието му, аз се опасявах от някаква нова подлост и от вратата на близката железарница дадох още два изстрела. След това прекратих стрелбата и съобщих за случилото се на началника на разузнавателната група по телефона. След десетпетнайсет минути дойде униформена полиция, господин началникът на групата, господин комендантът, а по-късно и господин заместник-прокурорът.“

След написаното с едър почерк следва подпис. Подписът на Райнов е обработен и свободен, „р“-то напомня френско „ер“.

На 22 септември 1941 година Иван Райнов ранява Георги Григоров и го парализира — един от курсумите засяда в гръбначния стълб.

Какво се е случило? Какви събития предизвикаха тази престрелка?

На 1 март 1941 година Богдан Филев подписва във Виена договора за присъединяването на България към Трестранния пакт и германците нахлуват в страната ни. Същия ден министърът на войната генерал Теодоси Даскалов издава заповед номер 82, според която Германия има право да внася у нас стоки без мито. Стоката е една — оръжие, в крайна сметка ще се ползва за техни цели.

В края на юни във Варна пристига секретарят на Централния комитет на РМС Адалберт Антонов (Малчика), за да разясни новия курс на партията. Курсът е въоръжена борба. Ремсовата окръжна организация наброява петстотин членове, от които триста са във Варна. Начело на организацията е Ламбо Теолов, помощник му е Николай Бояджиев.

Неделя след Малчика във Варна идва Йордан Ноев, пълномощник на Централния комитет на Българската работническа партия, човек с особено обаяние и авторитет. Срещата с Ламбо Теолов е в кръчмата „Златна Добруджа“, в началото на улица „Доктор Пискулиев“, до Понеделничния пазар. Провеждат няколко заседания в лозето на земеделеца Лефтер Авджиев. На тях към Окръжния комитет включват Стойко Пеев, Ламбо Теолов и Николай Бояджиев. Стойко

Пеев оглавява военната комисия, в която влизат Демир Борачев, Кирил Ковачев и Стоян Добрев. Решава се да бъдат създадени бойни групи.

И тъй още на 2 юли Стойко Иванов Пеев изгражда бойна група с партиен отговорник Стоян Добрев и боен ръководител Георги Григоров. В групата влизат Ангел Георгиев, Марин Бангиев, Иван Арnaudов, Тодор Радев, Марчо Василев, Ласко Маринов, Трошо Василев, Кузман Пандов и Георги Аргиров.

Млади момчета — повечето от тях непълнолетни, пораснали в бедни къщи, в един миг са се усетили професионални революционери. Неслучайно след нападението над Съветския съюз от Германия Георги Григоров казал пред Нестор Костов Панчев: „Сега започва нашата истинска работа!“

В началото на втората седмица на юли Марин Бангиев и Ласко Маринов отиват в село Водица, провеждат срещи с комунисти и на тръгване запалват снопите на местния богаташ. В позива на Централния комитет на партията от 22 юни има такъв лозунг: „Нито едно зърно българска пшеница, нито късче български хляб за германските фашисти и обирачи!“

От германски камион момчетата от групата открадват три чувала с дрехи и двеста метра кабел. Нападат немската батарея край Колодрума (сега там е закритата спортна зала) и при престрелката пада убит първият в България немски войник.

На 4 септември слагат взрив под камионетката в учителската почивна станция, в която са разквартировани немци. На 6 септември правят опит да унищожат немската подвижна радиостанция в село Галата, но шофьорът на колата оберейфрейтор Ханс Фроне открива адската бомба. На 15 септември в двора на училище „Абаджиев“ под натоварения с варели с бензин камион слагат адска бомба с шест фишека. В повечето случаи адските машини се оказват негодни.

Групата прави опит да унищожи военни самолети край Балчик, но и тази акция се проваля.

На 18 септември Ангел Георгиев и Кузман Пандов решават да взривят железопътната линия край Гара Синдел, но и от това нищо не излиза. Двамата се разделят, Кузман заминава за Ямболския край, при роднини и по-късно става партизанин.

Най-голямата акция на бойната група на Георги Григоров, завършила с успех, е на 22 август 1941 година.

След обстойно проучване на „обекта“ Григоров и Ангел Георгиев откриват на гарата влакова композиция от двадесет и осем вагона, натоварени с варели бензин. Дватама се промъкват, поставят адска бомба и в полунощ градът е разтърсен от мощен взрив, вагоните пламват...

Композицията се охранявала от моряците от флота на Негово величество Стоян Йорданов, Гуто Пеев и Светослав Сумнаров. С помощта на придошлите моряци те успяват да изтеглят от южната страна шестнадесет вагона, а от северната страна — четири. Останалите осем вагона са унищожени. В тях имало двеста и деветдесет варела бензин, натоварени от резервоара на германското петролно дружество във Варна „Циклоп“, и били предназначени за Източния фронт.

На другия ден на мястото на събитието пристига със свитата си самият Никола Гешев — шеф на политическата полиция в България.

След раняването на Георги Григоров започва следствието. По него, както и по залавянето на групата особено старание проявяват Иван Райнов и Атанас Христов.

Нейде из полицейските архиви има такава записка:

„Разкриването на групата саботьори се дължи на сведенията, които даде на службата чиновничката от адресната служба на комендантството Евгения Стоянова, получени от неин секретен сътрудник“.

И така да е, чорапът се разплита много бързо.

Донесят в полицейското комендантство адската машина, която намерил оберефрейторът Ханс Фроне. Идват и трима души от Абвера — офицерите Шнайде, Шен и Херманд.

Щом пристигат тримата, работата става „дебела“ и Борис Димитров, началник на разузнавателната група при Варненското

полицейско комендантство, поставя въпроса „на чест“: или ще разкрият саботьорите или ще си обират крушите...

Когато обезвреждат адската машина, от края на гилзата изваждат три ламаринени пластинки. Набързо установяват, че са правени в работилницата на Овадия Фархи на улица „Владислав“ 21 (сега булевард „Карл Маркс“). Направил ги е синът му Азаря за пет лева.

Предоставят на Азаря Фархи снимки от легитимации. Той веднага познава „едното лице, което ги е поръчало“ — Стоян Добрев.

Установяват, че часовниковите механизми са купувани от часовникаря на градския часовник Иван Отонов. Решават, че купувачите може да са от близката фабрика на Кочо Шотев „Вулкан“. Изправят на портала ѝ Иван Отонов и жена му — нищо.

Полицейска докладна:

„По донесение на сътрудници при извършването на очната ставка работникът Марчо Василев е бил твърде неспокоен и уплашен“.

Дигат веднага Марчо, отвеждат го право у тях на улица „Анастасия Д-р Желязкова“ 127, намират там циклостил. При разпита го пребиват и Марчо признава, че е донесен от Иван Добрев и Георги Аргиров.

Адмирал Иван Добрев — стенограма от магнетофонен запис на 11 ноември 1978 година:

„Бях видял един циклостил в сградата на Търговската камара, сега там е щабът на Военноморския флот. Взех го — Марин Бангиев ме охраняваше. Увих го в шлифера си и се спуснах по стълбите — Марин ме чакаше наблизко с колело. Не знаехме къде да го скрием. Тръгнахме по улица «Ниш» (сега булевард «Георги Димитров»), занесохме го в квартирата на Коста Стойков Костадинов от село Левски. Оттам — в Георги Аргиров. Аз имах едно пищовче шест на

трийсет и пет, а Аргиров ползваше за отбрана хаванското бронзово чукало. Беше здравеняк и неговото оръжие бе сигурно. Хищника почнаха да му викат в затвора. Той намери Марчо. Взехме каручка, закарахме го в лозята при Марчо. Нищо не можахме да напечатаме на него — след няколко дена стана провалът.

Отидох в районния кооперативен съюз, където работех, и още при влизането видях знака, оставен ми от един приятел — Иван: «Не отивай, търсят те». Аз обаче отидох. Държах пистолетчето си в един отвор на комина — ако ме приберат, ще съумея да го взема, като слизаме по стръмната стълба, и ще стрелям. Момчешка работа!

След малко дойде агентът Георги Томов и ме прибра. Отведе ме в полицията. За брат ми Стоян не поменаха. Влезе Атанас Христов, разпсува се. Накрая Георги Томов ми удари два-три шамара: «И... друг път да знаеш!...»

Пуснаха ме. Беше седемнайсети или осемнайсети септември — няколко дена преди провала. На бегом се върнах, взех си пищовчето и повече не стъпих в Районния съюз.

В деня на залавянето на Григоров имах уговорка да се видим. Той ми каза: «Ела да отидем на една среща». Отидохме към барутните погребни, чакахме — морякът не дойде. Григоров се оплака: «Ей, докато беше бате ти Стоян, работите вървяха. Трудно ни е сега...»

След това отидохме до хана на Темелков и там се разделихме. Подир дващестина минути дошла полицията... Търсили ме в Районния съюз, после на улица «Хаджи Димитър», където живеехме с брат ми, но аз не си ходех — нали там хванаха бате. Буля беше бременна и той отиде да я види и го хванаха. Тръгнах за Кичево, по тъмно се прибрах. Влизам в селото, минах край мелницата, гледам баща ми с една каручка тек кон. Легнах отзад, той не ме видя. Като поотминахме, се обадох: «Тате!» Трепна: «Лягай!» В двора се задъха: «Къде да те скрия? Днес идваха, обърнаха всичко.» Отидох у какини. Пратих мъжа й във Варна, върна се — градът блокиран...“

Арестуват Тодор Радев, викат му Вуйчото. Тодор е готвач, често казвал: „Няма да им се дам. Дойдат ли, ще им ливна по един черпак вряла чорба в лицата и ще офейкам!“

Не успява да докопа черпака и да офейка. Пребиват го жестоко и изтръгват от него имената на всички от бойната група. Прибират ги още същата вечер. Иван Добрев и Атанас Александров са вече в нелегалност.

Докарват и Стоян Добрев, който е интерниран в началото на август. Към него вниманието е особено. Атанас Христов и другите го „обработват“ цяла нощ. Мълчи, дори не охка. Мачкат го дни наред, накрая са принудени да направят следния протокол:

„Стоян Добрев отказва да прави каквито и да е било признания, но от показанията на Тодор Радев и другите, както и на свидетеля Азаря Фархи и от донесенията на секретен сътрудник се очертава като връзка между терористичната група и Окръжния комитет на Комунистическата партия във Варна.“

На 13 октомври 1941 година Борис Димитров съставя протокол за разпит на Георги Григоров в присъствието на Иван Райнов и Ангел Йоцов Петров — младши полицейски стражар при комендантството:

Въпрос: Откъде взе пистолета, с който стреля срещу полицаия?

Отговор: Имах го още като ученик. Взех го от Кюстендил, от един железничар, името му не помня. В Кюстендил бях през 1938 година.

Въпрос: Защо стреля?

Отговор: Защото полицаят ме хвана. За да избягам. Инстинкт за самосъхранение.

Въпрос: Откъде се снабди с три лични карти и защо ти бяха?

Отговор: Едната взех от секретаря на общината и я попълних сам, втората намерих в едно кино, третата взех от един студент за оригинал. Тия карти исках да използвам, защото полицията ме търсеше, и да бъда под чуждо име.

Въпрос: Защо си залепи снимката под чужда лична карта?

Отговор: За да мога да минавам под чуждо име.

Въпрос: Кой изрисува печата върху една от личните карти?

Отговор: Аз сам, с червен молив.

Въпрос: Защо ти е изолиран бандът, намерен в джоба ти?

Отговор: Намерих го, не зная за какво служи, мислех го за лепенка.

Въпрос: Откъде са двете ключета от часовник за маса, намерени в джоба ти?

Отговор: Не зная откъде са попаднали тези ключета.

Въпрос: Защо ти беше солната киселина, намерена в джоба ти?

Отговор: Киселината ми трябваше за изгаряне на вълнен плат, правех опити по химия, исках да зная какво може да изгаря солната киселина.

Въпрос: Вярно ли е, че ти заедно с Ангел Георгиев сте поставили адска машина във вагоните с бензинови варели на 21 август?

Отговор: Не зная такова нещо. Не е вярно.

Въпрос: Кой направи адските машини и постави такива до учителската станция в село Галата и в училището „Абаджиев“?

Отговор: Нито съм поставял, нито съм правил.

Въпрос: Кой ги постави?

Отговор: Не зная.

Въпрос: С кого бяхте, когато изрязахте електрическата жица в квартал „Пясъците“?

Отговор: Не зная такова нещо.

Въпрос: Откъде взе бойната пушка и патроните, които се намериха в Ласкови?

Отговор: Не зная нищо за пушка и патрони.

Въпрос: Откъде взе съдържанието на газената тенекия, която даде на Иван Арнаудов да скрие?

Отговор: Нищо не зная.

Въпрос: Откъде взе пистолетите, които даде на Ангел, скрити в Иван Арнаудов?

Отговор: Няма такова нещо.

Въпрос: Участвал ли си в нападението срещу германските войници от противоваеропланната батарея?

Отговор: Не зная такова нещо.

Предварителното следствие е към своя край. Изчакват седмица да се „дръпнат“ синините от телата на арестуваните и ги изпращат във варненския затвор. Задържат само Григоров — още осемнадесет дена. Когато го откарват при другите, тежал четиридесет и два килограма.

Спомен на Неделчо Иванов (Дяката), записан на 31 декември 1974 година:

В затвора излежаваше присъда бившият полицейски агент Гайтанджиев, осъден за рушвет. Той изпълняваше длъжността фелдшер.

Един ден Гайтанджиев извика Георги Костов (Левака) от нашата килия и говориха кратко. Като се прибрахме от разходка, Левака ни каза разговора: докарали Георги Григоров при него в лазарета. Рекъл му: „Вие знаете как аз ще го гледам, затуй да предложи на директора да го дадем на вас. Но всички от килията да сте съгласни. Дори един да има против, директорът няма да се съгласи.“

След два часа ключалката на вратата изтрещя, влезе директорът. Станахме на крака. Пита ни: „Съгласни ли сте да приемете вашия другар?“ „Съгласни сме, съгласни сме!“

Двама криминални затворници, хванали по две краища на вехто одеяло, като люлка, заставаха на вратата. Ние се спуснахме да поемем одеялото. Надвесихме се и две ръце се подадоха и Георги извика: „Дяка, Захари!“

Криминалните пуснаха одеялото и излязоха. Разсъблечен, почти гол, Георги лежеше върху дрехите си, потънал в торище. Наистина за двата месеца, през които е бил в комендантството на Варна, той не е къпан, нито преобличан...

Поискахме да ни отведат на баня, да изкъпем Георги. Не отказаха. Отидохме всички, отнесохме го. Там го изкъпахме, както майка детето си. Преоблякохме го. Беше в пълно съзнание, бодър, дори весел. Показваше белезите от куршумите. Един куршум беше минал през бузата му.

Не можеше да става. Само коленете си свиваше. Ръцете до лактите му бяха неподвижни — пръстите му стърчаха като патрони. Не можеше да хване молив, нито лъжица. Парализата беше на левия му крак и дясната ръка. Веднъж Георги ни каза: „Разбраха, че като ме бият по краката напреки с дърво, единият ми крак не трепва, не усещам с него болка. Почнаха да ме бият по здравия крак, докато и той стана безчувствен.“

На 28 ноември 1941 година под номер 299 се гледа делото. Зад него стои Шуменският военнополови съд. Сградата на Варненския окръжен съд е обградена от полиция. В залата докарват подсъдимите, внасят Георги Григоров на носилка.

Съдът произнася три смъртни присъди — над Георги Григоров, Тодор Радев и Атанас Александров, две — доживотен затвор. Останалите са от петнадесет до двадесет години. Към присъдата над Георги Григоров се добавя: ако до една година не оздравее, смъртната му присъда се заменя с доживотен затвор.

Коментар на Радиостанция „Христо Ботев“, излъчен няколко дена след приключването на делото:

„Това не са присъди на български съдилища, а на хитлеристки съдилища и съдии, на немското Гестапо. Те са позор и престъпление спрямо свободата и независимостта на България.“

На 5 януари 1942 година преместват Григоров в Софийския централен затвор под предлог, че ще го лекуват в затворническата болница.

Баща му идва в София. Спира пред двореца. Знамето се вее на пилона, значи царят е тук. След дълги молби Борис III приема бащата. Облечен е във военна униформа, стои прав, разхожда се. Бащата присяда с подкосени крака на края на тапицирания виенски стол, понечва да говори, разплаква се. Царят обещава да отмени смъртната присъда — ако синът подпише заявление, че се отказва от комунистическите си идеи. Стиснал каскета, бай Григор изхвърква от двореца, търси адвокат, съчиняват такава молба. Отива в затвора. Но Георги решава въпроса с няколко думи: „От смъртния си враг милост не искам!“

Няма милост за Георги Григоров. Лекарят на затвора д-р Михаил Радионов съставя протокол, че парализираният затворник е напълно оздравял.

В първия час на 25 юни 1942 година с носилка отнасят Георги Григоров на бесилото. Освен д-р Радионов присъстват директорът на затвора, прокурорите Пенчо Луков и Пано Гавраилов, секретарят на Софийския областен съд Петър Димитров, свещеникът Христо Иванов.

Когато го запитват за последното му желание, Григоров изрича: „Обърнете ме на изток, откъдето изгрява слънцето и откъдето ще дойде свободата и вашата гибел!“

Сутринта го закопават в софийските гробища — парцел 79, ред 24, гробно място 16.

Политическите затворници в Софийския централен затвор отказват закуска. Спират разходката в „колелото“, свалят кепетата си, запяват: „Вий жертва паднахте в неравна борба...“

Тодор Радев е роден през 1912 година в село Балъджа, Добричко (сега Стожер). От малък е сирак, ласка не помни. За хляба винаги е чиракувал. Във Варна идва на осемнадесет години. Завърта се край

казан в гостилница, става майстор готвач. Той е най-бит в полицията — до умопомрачение.

Документирана, екзекуцията му е такава:

„12 юни 1942 т.г.

До Господина

Областния Полицейски началник

Държавна сигурност

Шумен

Донасям Ви, Господин началник, че на 2 т.м. през нощта, във Варненския областен затвор бе изпълнена смъртната присъда, издадена от Шуменския полеви военен съд на конспиратора — саботьор Тодор Радев Пенков, роден в село Балъджа, Добричко, в миналото живял в град Варна, улица «Хаджи Стамат» 39, готвач.

Полицейски комендант: Панайотов

Началник разузнавателна група: Димитров.“

В действителност става така: извеждат го, той се дърпа, те го блъскат. Събрат го върху цимента и го ритат.

Надзирателят Стоян Андонов Аврамов пред Народния съд — свидетелски показания:

„Марин Севданов го обеси и увисна на краката му. На другия ден отидох при директора и му казах, че Марин не бива да прави такива работи в последно време, а директорът ми каза: «Кажи му ти да не прави такива работи и аз ще му кажа!».“

Марин Севданов е садист и не ползва „метода“ избиване на сандъка изпод краката, а се хвърля на жертвата със засилване и увисва на нея. От конвулсиите на умирация изпитвал оргазъм и получавал спонтанна еякулация...

Той е обесил комунистите Нанко Недев, Антон Прудкин, Бениамин Дубавицки, Иван Банков, Петър Иванов, Стоян Мураданларски, Сава Ганчев. Накрая вече не можел да спи — и ракията не му помагала. Дъщеричката му плачела — в училище децата

я отбягвали, че баща ѝ е палач. Ходил при ходжа да му бае. Една вечер, потен, с обувки в ръце, хлопал на външната врата на затвора и се задъхал пред портиера: „Сандо, Сандо! В орехите има човек!“

Марин Севданов има кръщелно, че е християнин. Венчавал се е. На Рождество и Великден ходел на църква. По Преображение, преди да целуне кръста и да захапе лъжичката с комката, преди да посегне към нафората, се е вслушвал в молитвата: „Нине неуслишанная услишанная биша, без Отца бо Син от деви, отческим гласом славно свидетелствуаше, яко Бог и человек тойже и во веки.“

Смирен, тържествен, кротък, той е вдигал сбрани пръсти към челото си, за да стори кръст, и е нашепвал подир свещеника: „Господи, преди да се причестя от тялото и кръвта Христова, аз ти се изповядвам свободно пред твоето лице невидимо. Ти знаеш, господи, че съм съгрешил много: няма грях, който не съм сторил — гордост, блудство, прелюбодейство, себелюбие, укорителство, празнословие, присмех, пиянство, преяждане, завист, ненавиждане, сребролюбие, лихварство, славолюбие, грабителство, клеветничество, прислушничество, ръкоблудство, невъздържание, хулителство, жестокост и прочие. И станах работник на дявола. Но, Господи, моля те, всичко ми прости като благ и човеколюбец. Амин!“

За греховете на Марин Севданов няма думи в молитвеника за употребуване в полза на душеспасението на православните.

През 1941 година и криминалната полиция свършва доста работа. От едно сведение научаваме, че Варна наброява седемдесет и пет хиляди души. От тях двадесет хиляди са безработни. През годината са извършени четиридесет убийства, седем опита за убийства, пет детеубийства, десет грабежа, осемстотин и шестдесет кражби, от тях разкрити — петстотин шестдесет и осем. Разни престъпления — сто тридесет и две. По член 124 от Закона за държавната полиция от областта са интернирани осемдесет и пет души. Открити са двеста шестдесет и пет общодостъпни заведения, закрити — шест. В града са регистрирани четиридесет и две проститутки и пет сводници.

Стоян Добрев (Странджата) е роден през 1915 година в село Кичево. Баща му е комунист от 1919 година.

Шестнайсетгодишен, мие чиниите и тавите в кръчмата „Богдан войвода“. След това постъпва словослагател във вестник „Новини“. Там става ремсист. След една манифестация по повод убийството на Петко Напетов и Христо Трайков го прибират в трети полицейски участък, премачкват го и го изхвърлят в близката улица. Намира го Димо Лефтеров от село Аврен, завежда го на улица „Капитан Райчо“ 33, в дома на Злати Томов. Към полунощ намират овца, заколват я и в топлата ѝ кожа увиват пребития младеж.

Спомен на негов другар от печатницата:

„Работехме със Стоян един до друг. Свидетел съм с какво доверие и уважение се отнасяха към него. Дори собственикът Юруков поздравяваше Стояна, когато минаваше през работните помещения. С такова внимание удостояваше само Аврам Гачев, който беше народен представител и често посещаваше редакцията.“

На двадесет и четири години Стоян Добрев е секретар на Окръжния комитет на РМС и член на Окръжния комитет на партията. Организиран е ремсови групи в селата Крумово, Водица, Любен Каравелово, Веселин, Николаевка, Новградец (сега Суворово). За прикритие събирал снимки за увеличаване в портрети и оцветяване.

На 2 септември 1941 година отива да види жена си Деля — време ѝ е да ражда. Преди да се оженят, той ѝ е писал: „Ще обичам семейството си, ще държа за него, но да си го знаеш — живота си давам за партията“.

Квартирата е на улица „Хаджи Димитър“ 4. Арестуват го там. Докато е в ареста, му се ражда син — черпил с вафли.

Неделя Бацова:

„Кака Жечка дойде с каруца да ме вземе от родилния дом. Пътят ни минаваше край комендантството. Знаехме, че Стоян е там. Много исках да му покажа бебето — макар и отдалече да зърне Добринчо. Кака Жечка, нали е добра и милостива, завърна каруцата към комендантството: «Пък нека да опитаме!» Взех детето и влязохме.

Помолихме се на дежурния. Той помисли, помисли, после отиде в дъното на коридора и отвори една врата. Наизскачаха всички... Показа се Стоян — усмихнат, щастлив! Като че ли сега го виждам — стиска ръце за поздрав. Намериха един лев и го дадоха на полицаия...”

Писмо на Стоян Добрев до Деля Бацова, изпратено от Плевенския затвор:

„Скъпа Делюша... за мен няма какво да се мисли. Прекалени грижи не бива да се полагат. Вниманието си насочи изцяло към детето. Ех, как се радвам, когато ми пишеш за него! Аз постоянно си го представям такъв, какъвто го видях последния път...”

Когато залавят Григоров, по време на следствието Стоян Добрев е държан шестнадесет дена прав, без храна. Дознанието е „верижно“ — предават го от ръка на ръка.

Стоян Добрев няма показания...

По липса на доказателства го осъждат на дванадесет и половина години. В Плевенския затвор лежи в една килия с Райко Дамянов, Георги Чанков, Добри Терпешев. Терпешев го наричал Дзержински.

На 26 януари 1943 година брат му Христо, току-що уволнил се от казармата, му отива на свиждане. Дават им пет минути. Решетката е двойна — между тях се разхожда надзирател.

Стоян Добрев е делови — пита за детето си, за Деля, за братчето си Иван, за бащата, майката е починала отдавна. Минутите изтичат, стражарят се изпречва. Христо му пъхва през решетката банкнота от двеста лева. Стоян му се скарва: „Що не даде петдесет!“ Христо заплаква, така се разделят. Това е последната им среща...

Стоян Добрев е революционер с железен характер. През живота си не е пил алкохол. Когато се налагало да влезе в кръчма, поръчвал си жълта лимонада. Като нелегален влизал в много къщи по селата, но тъй стъпвал, че и кучетата не го усещали. Когато си миел краката,

събувал само единия. Измие го, obuе чист чорап и обувката, тогава събувал другия — да е готов!

Спомен на другар:

„Той беше светъл човек. Светлината му идваше отвътре. Издълбоко. Като нас беше, а и не беше. С него всичко бе просто, ясно, леко...“

През 1934 година с брат си Христо чистели слънчогледови стебла и корени на нивата в местността Мантър Йолу и Стоян му говорел за Съветския съюз. Обяснявал му какво е трактор, макар че самият той не е виждал. Христо го гледал ококорен — оре се само с волове!...

Преместват го с група затворници от Плевен в Бургаския затвор. Оттам — в оградената кариера в Българово.

На 12 юни 1943 година Стоян Добрев, Добри Терпешев, Иван Радев, Ганчо Хардалов, Еньо Мордовански, Петър Пенчев и още едно момче, гайдарджийчето Тошко, избягват, присъединяват се към партизаните в Айтоския балкан. С фалшиви документи Добри Терпешев тръгва за София, Иван Радев — за Пловдив. Останалите, чрез ятаците от селата Пирне и Черноград, отиват в Карнобатската чета на Слав Желязков Бонев.

През ноември и декември полиция, жандармерия и войска правят „чистка“ в района. Четата се е разраснала, води тежиш сражения. Зареждат се и провал след провал. На 13 декември в село Крушево убиват политкомисария Ганчо Хардалов, партизаните Петър Пенчев, Стефана Чамурова и ятака им Христо Ангелов. Политкомисар става Стоян Добрев. Дават му името Лазо. Първият въпрос, който поставя като комисар, е въпросът за зимуването. Вече са ошетали селата Крушево, Сан Стефано, Добриново, Житосвет, Орханово, Малина, Лазарево, Черница.

На 14 декември влизат в село Зимен, Карнобатско. Стоян отива в Тодор Михалев, секретар на местната партийна организация, а командирът Слав и партизанинът Христо Георгиев — в дядо Драгия Костадинов.

Полицията залавя ятак от съседното село. Той не издържа на побоя и казва името на Тодор Михалев. Оставят нещастника и тръгват за Зимен. Обграждат плевнята, наскред двора убиват Тодора пред жена му и децата му.

Сражението започва сутринта. Полицайте прострелват Стоян Добрев към обяд, но ги е страх да приближат вратата на плевника. Стрелят непрекъснато — целят се в процепа. Напълват тялото му с олово. Вече са изгладнели. Неиде подир обяд стигат вратата, издърпват вкочанения партизанин, обръщат го по гръб и без да затворят очите му, вадят от походните торби консерви с телешко варено, разрязват капациите им, нареждат ги на гърдите на убития и започват да ядат...

Един документ:

„Радиограма номер 325.

Главният инспектор Санков.

Приета в Шумен — 23 декември 1943 година.

Донасям Ви, че на 15 декември 1943 година по донесение на Бургаското областно полицейско управление е бил убит в село Зимен, Карнобатско, Стоян Добрев Стоянов, роден в село Кичево, Варненско, на 12 юли 1915 година, осъден на дванадесет и половина години строг тъмничен затвор.

Областен полицейски началник: Герчев.“

Негов другар:

„Когато научих, че са го убили, една жила ми се окъса ей тука... Казвам на другарите в печатницата: «Убили Стояна!» А те мълчат, ще си строшат зъбите... Да беше казал някой: «Лъжа е бе, Арнаутка!...».“

[1] Сега на мястото на хана е градинката пред кино „Тракия“. ↑

ПРОЛЕТАРСКИЯТ ТРИБУН

На 9 октомври 1941 година седемдесетгодишният концлагерист от „Гонда вода“ Аврам Гачев кротко умира в пловдивската болница. След три години варненци, когато разбият вратите на затвора и поемат към центъра на града, най-отпред, в челото на колоната, ще носят портрета му.

Аврам Гачев е син на габровеца Петко Табака, поборник и другар на Цанко Дюстабанов. На шестнадесет години организира стачка в габровската гимназия, изключват го и заминава за Свищов, където завършва търговската гимназия. В 1891 година Аврам Гачев е курсант във Военното училище в София, но се разминава с офицерството — баща му умира и той трябва да поеме семейството, след него са шест братчета и сестричета.

В ония години чиновническият хляб уж е сигурен — минали са само петнадесет години от Освобождението и младата държава кове администрация. Аврам Гачев постъпва секретар на съда в Севлиево, но го уволняват за участие в местното социалистическо движение. Изпращат го в Хасково, там създава марксистически кръжок. И оттам ще го уволнят, но онова, което е оставил, вече е хванало яки корени и напират в издънки. Една от тези издънки е учителката Ана Маймункова. До майския ден на 1925 година, когато ще бъде убита, четиридесет и седем годишната Ана Май винаги е смятала Аврам Гачев за свой учител по комунизъм. Само един достоен ученик може да напише два месеца преди смъртта си такива редове: „Историята иска своите жертви, за които нито бива да се плаче, нито да се жали. Никому нищо лошо не съм направила, напротив, младини съм пожертвала за братя, за семейство. Сега не искам да се свия като баба. Какво друго имам от живота? Само скърби, труд и огорчения, затова и няма защо да ламтя за живот.“

Аврам Гачев проскитва България от град на град, накрая се заселва във Варна и е един от основателите на партийната организация

в града. През 1928 година заедно с Илия Добрев е избран за член на Централния комитет.

Цели осем години той е на първо място в листата на Работническата партия при общинските избори. На 27 февруари 1929 година на първото заседание на новия общински съвет взема думата: „Господа, трябва да ви заявя от името на Трудовия блок, че преди изборите се упражнява голям терор, благодарение на който Сговорът получи толкова мандата. Ако не беше терорът, тук ние не щяхме да сме шест души, а много повече. Осъждам похватите на Сговора и смятам, че той не трябва да има постоянно присъствие на съвета.“

Мисълта за примера, който дава като пролетарски водач, за покварата, която носи компромисът, за участието в играта на властниците не му дава мира. Протоколирана е речта му, когато го избират за кмет на Варна: „Аз благодаря на всички общински съветници за голямото доверие, което оказаха на мен, като гласуваха за листата на Работническата партия и ме избраха за кмет. За личното доверие благодаря, но с такива помощници, които не одобряват политиката на моята партия, не ще мога да работя. Ще стана кмет на Варна само тогава, когато варненското гражданство ме изпрати с цяло постоянно присъствие от комунисти и единнофронтовци. Моля да ми приемете оставката!“

Вилнее терор. Само за осем месеца във Варна са арестувани над сто и петдесет души, много пъти е разбиван партийният клуб, накрая го запалват. На 8 август в дома на Аврам Гачев хвърлят бомба.

По време на изборите през 1931 година полицията го пребива. Той е вече на шестдесет години, но ония не се посвенияват от възрастта му. Намира сили да се дигне, да се фотографира с бинтована глава. Тази снимка е отпечатана по онова време във вестник „Поглед“. Цялата борческа дейност на Аврам Гачев е в защита на работника, за неговата духовна хигиена. Като марксист той достойно пренася през живота си мисълта и грижата за бъдещето на работническата класа. Когато поема пътя към концлагера, в прощалните думи на Аврам Гачев към близките му има и такива: „Когато научите, че вече ме няма, известете това на варненските работници, че повече от половин век съм се борил за тяхното освобождение.“

ПЪРВИТЕ

На 4 май 1942 година, в четири часа подир обяд, за село Водица, Варненско, под командването на капитан Генов поемат два камиона „Додж“, натоварени с войници, един „Щаер“ с тридесет полицаи начело с полицейския комендант Панайотов. Към колоната се присъединява и санитарната линейка на пожарната команда. В нея са агентите Борис Димитров, Иван Райнов, Георги Томов, Атанас Христов, околийският полицейски началник Желязков, капитан Дочко Дочев и още двама негови офицери.

Десет минути след пристигането селото е блокирано. Линейката бавно отбива от шосето и спира пред кметството.

Водица е събудено и имотно село. От есента на 1941 година то е главното седалище на първата партизанска чета във Варненския край.

Четата е от четирима човека: Георги Петлешев — командир, Илия Димитров (Илийката), Нанко Недев и Атанас Александров. И четиримата са млади, но младостта им е опалвана и заяквала по участъци и затвори.

В полицейските архиви е останал доклад за акцията. Из него:

„По донесение на секретен сътрудник разбрахме, че в село Водица се крият нелегални комунистически функционери. С цел същите да бъдат заловени, се наложи бързо блокиране на поменатото село.“

Тази акция разкрива нелегалните веднага, двама падат убити, единият после ще бъде обесен, ятакът ще умре от побоя. Секретният сътрудник, ако още е жив, и до днес си остава неразкрит...

Четата е изкарала зимата. Четиримата са кроили планове за действие — само да пукне пролетта, да бъкне гората!...

Командирът Георги Петлешев е двадесет и девет годишен, с изписани вежди и тънък нос, с мек глас и силно тяло. На четиринадесет години хваща иглата да учи занаят. Иглата често бодва до кръв неопитните пръсти, неправдата наоколо — чувствителното сърце... Само след година участва в стачка, отнася сума бой. На двадесет и една е секретар на Окръжния комитет на РМС. Всъщност секретарството поема от брат си Иван, след като го интернират. Онова, което се поема от брат, не се дава лесно другиму, оцелява. Полицията надушва нещо около него, а наяве не излиза нищо. Затова го въдворяват в родното му село Аксаково. Бащата става помагач в организационната му работа. Щом един баща тръгне по акъла на сина си, значи синът е отишъл далече...

Аксаково е на десетина километра от Варна. Като излезеш от него, отминеш летището вдясно, Комитовото ханче, след туй гробищата, вече си на пазара пред маслобойната. Бащата няма какво да продава и да купува, но всеки понеделник е на пазар. Там са хората. Онова, което върши синът му, е за тях и става чрез тях...

След всяко въдворяване Георги бяга във Варна, но полицията все му надушва дирите. Накрая заминава за Русе. Там среща нелегалния Йордан Лютибродски, става секретар на ремсова организация. Но в организацията се е промъкнал агент-провокактор. Следва арест, мъчения, пак го връщат във Варна.

Във Варна отново попада на предател. Това е Атанас Пенчев. Пенчев е едра риба — повлича зад себе си доста хора. Разбира се, и на него няма да му се размине, скоро ще усети стоманената кука в устата си и във вълча нощ на февруари 1935 година ще легне в земята край заснежен синор в началото на Добруджанското плато...

Сред предадените и арестуваните Петлешев е най-опасният.

Показания на Желязка Попова, направени на 17 март 1945 година пред Народния съд в състав: председател Сава Савов, членове — свещеник Димитър Тодоров, Зара Стойкова, Цвета Я. Костова, Кузман Пандов и народен обвинител Гено Гутев:

„Бях арестувана. Четиридесет и седем дни ме държаха в полицията. Свидетелка бях на инквизициите над Георги Петлешев. По нареждане на Добрин Попов, след като Петлешев беше инквизиран няколко вечери подред, дадох му хамсия. Петлешев отказваше да яде. Добрин Попов нареди да му отворят устата с нож. Разбиха му зъбите,

потокоха кърви. Един ден го принудиха да се хвърли от таванския етаж.“

Осъждат Георги Петлешев на десет години. Излежава пет. В затвора е с Христо Михайлов, Владо Тричков, Йордан Ноев, Добри Терпешев, които са в тюрмата още от 1925 година. Дори и да се е колебаел, самото присъствие на тези мъже го е убедило, че връщане назад няма.

През 1940 година Петлешев излиза от затвора професионален революционер. След август 1941 година става секретар на Окръжния комитет на Българската работническа партия във Варна и минава в нелегалност. Шуменският военнополови съд му издава задочна смъртна присъда.

Илия Димитров е с три години по-млад от Петлешев. Цялата 1936 година е в затвора — съден като ятак на разкрита нелегална група от село Енина, Старозагорско, която се подготвяла да емигрира в Съветския съюз.

През 1941 година заминава за София, постъпва в акционерното дружество „Лондон“. Но варненската политическа полиция открива, че именно той е човекът на Окръжния комитет, който работи с циклостила. За да го предупреди да се укрие. Кина Добрева Богданова му изпраща следната телеграма:

„Ще ходя на санаториум в Троян. Не купувай кушетката и не идвай. От Троян ще мина край теб. Левака“.

Телеграмата закъснява. Но и закъснелите телеграми понякога влизат в работа.

„Дирекция на полицията
отд. Държавна сигурност
Разузнавач 134

30.IV.1941 г.
София

До Господина Началника на отделение «А»
Тук

РАПОРТ

Донасям Ви, господин началник, следното: при издирване на лицето Илия Димитров Атанасов, роден град Варна, установих, че работи в акционерно дружество «Лондон» на улица «Триядица» 1, а живее от 23 т.м. без адресна карта. При изчакването му да дойде в магазина на 28 т.м. към 11,45 часа се получи телеграма на негово име, която разписа един от собствениците на магазина и ми я предаде. Телеграмата е подадена от някой си «Левака».

От съдържанието на същата телеграма предполагам, че това е съобщение от «Левака» до Илия Димитров да се укрие.

Разузнавач Б. Буровски.“

Донос от шапкаря Стоян Белята до полицията:

„Илия Димитров каза на Драган Стоянов Ганчев от село Изгрев, обущар в дюкяна «Калиманци», следните думи: «Драгане, Германия ще загуби войната срещу Русия.»“

Илийката поема пътя за село Водица в голф и шуба, с бяла фланела и подковани обуца. С вярата, че Русия ще победи. Докато Германия загуби войната ще минат няколко години. Драган, макар и в затвора, ще ги дочака...

Нанко Недев е на тридесет и четири години. Син е на железар от Девня. Израства край осажденото духало на огнището. Гнойният дим от мокрия кюмюр стига за бащата, нека детето да е на чисто. И отвежда дванадесетгодишното момче в шивачницата на Йордан Събев. След една година Нанко се премества във Варна, а след още няколко месеца е конспиратор.

Отива и в София, но издържа там едва две години. Връща се пак във Варна и застава с памучен метър на врата зад тезгяха на ателие „Виена“, собственост на Стефан Кривошийков.

През 1935 година го осъждат на пет години строг тъмничен затвор. Излежава ги.

След като Германия напада Съветския съюз, започва да събира сведения за движението на немските военни части на Черноморието.

Четвъртият от четата е Атанас Александров. До 22 септември 1941 година той е старши подофицер във втори взвод на седма рота от 31 пехотен полк. В момента на блокадата на село Водица Атанас е прескочил до родното си село Крумово, където си има скривалище.

Това са хората от четата. Във Водица те намират подслон. Сигурни ятаци им стават Димитър Желязков, Стати Йорданов, Милко Стоянов и др. На трети май четата се прехвърля в къщата на Йордан Павлов.

Къщата на Йордан е двуетажна, с външни стълби. Покрита е с турски керемиди. Горният кат е с една външна врата и четири прозореца. Над прозорците, под стряхата, са наредени лястовичи гнезда. Казват, че съществува поверие — лястовиците носели щастие...

От полицейската снимка на стаята, в която са спали партизаните, се вижда дървен креват с по четири ребра на таблите. Подът е застлан с черги, а креватът — с бабина покривка. Върху нея — две големи издути възглавници: останалите вещи и дрехи от тримата Минка, булката на Йордан, набързо е натъпкала и зашила в тях.

Оръжието, с което разполага Георги Петлешев, е пушка „Щаер“, номер 1574, и седем пачки патрони, пистолет барабанлия „Лебел“ с пет патрона. От тримата той е най-добре въоръжен.

При обиска на трупа му старши стражарят Кирил Джамбазов намира в него и друго оръжие — стратегическо и морално: ръчен часовник „Новорусь“, яка за риза, фенерче, банкнота от 250 лева серия

„Ж“, номер 092415, пакетче с ножчета за бръснене „Маннос“, снимка на „някоя си“ Мара. Датата на царствения надпис на гърба ѝ е 9 октомври 1941 година. С тази снимка Георги Петлешев е тръгнал към свободата...

Когато започва блокадата, тримата напускат дома на Йордан Павлов, за да не „изгори“ къщата. Задъхано са шепнели в антрето, а Йордан тъпчел от крак на крак...

Решават да тръгнат едновременно. След малко Петлешев като командир си казва думата: първи ще поеме той. Ако го открият, ще привлече вниманието върху себе си и двамата ще се измъкнат полесно.

След като изчакват малко, Илийката и Нанко хукват. След тях търчат Борис Димитров, Иван Райнов и други агенти. При бягането Нанко хвърля в един двор четири пачки патрони — оръжието е улика. Илийката насочва пистолет срещу Райнов, но пистолетът засича. Той е малък „Либерти“ 6/35. Препречват пътя им, залавят ги.

Из полицейски доклад:

„Едновременно с преследването на горните двама в западната украинна на селото бива забелязано едно лице в селски дрехи с карабина, което се опитваше да мине през кордона на войниците. Поканено да спре, лицето открива огън срещу полицията и успява да се укрие в близката угар. След престрелката бива убит.“

Георги Петлешев е прекосил няколко градини и излязъл на открито. Ако мине кордона, трябват му още няколко минути, за да се спаси. Казва на войника насреща; „Аз съм полският, чакай, ще ме убиеш!“ Войникът се развиква и открива огън. Пролайва и картеница...

Георги Петлешев пада до рекичката, край напъпил храст. До храста са избуяли няколко стръка лапад. Подир него вървяло напъдено куче, убиват и него.

С това свършва първата част на акцията. Писва полицейска свирка, Панайотов извиква: „Стой, прекрати стрелбата!“

Показания на Иван Райнов пред Народния съд:

„Кой точно беше убил Петлешев, не зная и не беше възможно да се установи, защото всички се хвалеха, че те са го убили.“

За кратко време арестуват шестнадесет ятаци. Илия Димитров отказва да говори. Няколко пъти Атанас Христов и Георги Томов го просват с юмруци. Пак мълчи. Пребиват и ятаците. Най-много Йордан Павлов. Той ще бъде изправен и на съд, ще го осъдят на петнадесет години строг тъмничен затвор, а от този побой на 26 септември ще издъхне в затвора...

Късно вечерта победителите тръгват за Варна — възбудени, пийнали, доволни. Плячката ще тури „сухо“ в джоба, ще лепне звездички на рамената... Димитров заповядва да спре колоната. Спират в гората до Сарагьолското ханче. Слизат. Смъкват и Илийката. Борис Димитров държи пистолет, развиква се: „Атанасе, бяга бе!“, и стреля от упор два пъти в Илийката...

След няколко месеца Борис Димитров ще бъде повишен в длъжност, ще стане инспектор в Държавна сигурност в Бургас. Иван Райнов ще заеме мястото му.

Самият Райнов със свито гърло ще изрече пред Народния съд: „Не вярвам Илия да се е опитал да бяга. Мисля, че Чавдаров беше наредил по този въпрос нещо на Димитров.“

В същото време, когато убиват Илийката, Иван Добрев е тръгнал за Водица, за да се присъедини към четата. Някъде по пътя за село Веселин вижда светлините на фаровете на спрените камиони, чува изстрелите. Тогава поема към село Припек, при Васил Бацов. Васил отива на „разузнаване“ и на другата вечер, почернял от мъка, му донася вестта за разгрома на четата...

На 5 май сутринта извикват доктор Манолов от флота, за да подпише протокола, че двамата са мъртви. Извикват и фотографа Стоян Вергилов. На снимката, която е направил, отдясно е Илийката,

отляво — Петлешев, с мустачки на бялото лице, ръцете на гърдите, свити в юмруци. Каскетът е в краката му.

Остава още една формалност. Връчват я на Георги Томов — да ги погребете.

В Централния партиен архив и до днес се пази анонимното писмо, изпратено от Варненско до министъра на войната генерал Никола Михов след разгрома на четата: „Вие избивате най-верните, най-преданите, най-достоините синове... Но знайте, че те не са един и двама и ако искате да ги унищожите, ще трябва да избие целия български народ.“

На 2 октомври разкърват незаздравялата рана — извикват Димитър Петлешев в Общината на Аксаково и връчват с писмо номер 5502 от 17 септември вещите на убития му син. Подписва и разписка.

Разписката, която поднася младшият полицейски стражар Павлов на бащата на Илийката, е напечатана на гърба на бланка от адресна карта на хотел „Комерсиал“ (сега хотел „Преслав“). Хартията по това време е дефицитна. Адресната карта е попълнена от колбасаря Георги Петков от Добрич, връстник на Илийката, отседнал в стая 22. Когато наоколо има глад, търговията със салам е на особена почит. Ето и текста на разписката:

„Подписаният Димитър Атанасов, баща на Илия Димитров, удостоверявам, че получих от канцеларията на Шести полицейски участък следните вещи, а именно: едно кръщелно свидетелство, повиквателна заповед, членска книжка на Работническия съюз, един молив и една носна кърпа на лицето Илия Димитров Атанасов“.

Това е имущественото състояние на един комунист, паднал в борбата.

На 15 август 1942 година Шуменският военнополови съд с председател полковник Бошнаков и членове капитан Д. Николов и поручик Йосиф Николов, с прокурор майор Гологанов на заседание във Варна осъжда на смърт чрез обесване Нанко Недев.

Преди да го обесят, разрешават свиждане с брат му Васил и снаха му Елена. Те мълком, със сухи очи го оплакват жив, а той им нарежда: „След моята смърт се съберете и изпейте една песен. Декламирайте Ботев!“

На 17 август, съгласно член 61 от Закона за наказателното съдопроизводство, след полунощ, в 1 часа и 5 минути изпълняват присъдата.

Извеждат Нанко Недев, снемат веригата му. На свещеника Денчев отказва причастие с думите: „Аз не вярвам в бога“.

Нанко оглежда обувките си — здрави са. Събува ги и пожелава да ги връчат на затворника Петър Савов — той знае кому да ги даде...

Беси го Марин Севданов.

Протоколът за екзекуцията е фалшив. Ето го:

„Съгласно член 61 от Закона за наказателното съдопроизводство се състави настоящият протокол, в един часа и пет минути след полунощ се изпълни смъртната присъда върху затворника Нанко Недев Нанков от село Девня, Провадийско, живеещ в град Варна, осъден на смърт чрез обесване с присъда номер 263/42 г. на Шуменския военнополови съд, постановена по Н. О. Х. Д. 342/42 г.

Затворникът с караулния началник, нужното число войници и помощни лица от персонала се изведе в портиерната, където свещеникът изпълни нужния религиозен обред, след което секретарят на Областния съд прочете присъдата, подир което затворникът се постави на въжето, на което, след като престоя двадесет минути, се сне от въжето. Лекарят констатира, че смъртта е настъпила. По нареждане на прокурора след обичайната религиозна молитва от Свещеника трупът се занесе за погребение в гробищата.“

И още една лъжа: на сутринта, само седем часа след екзекуцията, същият състав на съда, при разглеждане на друго дело, ще състави следния протокол:

„Подсъдимият Нанко Недев не се е явил, понеже е осъден по друго дело на смърт и присъдата е приведена в изпълнение на 16 август т.г. вечерта.“

Архив на МВР — II — НС дело 1405 — стр. 115.

Разпит на Стоян Андонов Аврамов пред Народния съд:

Председателят: Чухте в какво се обвинявате. Четохте ли обвинителния акт?

Аврамов: Четох го.

Председателят: (Чете обвинителния акт)... През 1944 година, като извеждал осъдените на смърт политически затворници, предварително им нанасял зверски побоища, без да е бил служебно задължен. За триста лева е вършел работата на палач. Говорете от коя година сте надзирател във Варненския затвор.

Аврамов: От 1934 година.

Председателят: Кажете при извеждането от килията на политическия затворник Тодор Радев кои присъстваха и кой извърши обесването?

Аврамов: Всички надзиратели, прокурорът Ванков, лекарят д-р Божков и секретарят на съда и ние всички бяхме там.

Председателят: Кой отиде и го извади от килията и колко часът беше?

Аврамов: След 12 часа. Отвори му се килията, той стана и излезе навън. След него вървяха всички

надзиратели. Марин Севданов му каза: „Ти отиваш против държавата! Ще ти дам да разбереш!“ Той го обеси и увисна на краката му.

Председателят: При обесването на Нанко Недев?

Аврамов: Присъства прокурорът Банков, свещеникът Денчев, секретарят на съда, всички надзиратели, д-р Божков младият. Като се отвори килията, Нанко нищо не каза и слезе долу. Марин Севданов пак увисна на краката му. Турихме го на масата, дръпнахме я и той увисна.

Председателят: За обесването на Прудкин и Петър Николов?

Аврамов: Отвори му се килията, имаше и войници, заведохме го долу, извадихме му веригата и след това Марин Севданов увисна на краката на Прудкин. Стоян Желязков обеси Петър Николов, пак същият свещеник присъства, същият прокурор и д-р Божков.

Председателят: Говорете за обесването на Стоян Мураданларски и Сава Ганчев.

Аврамов: Присъстваха всички надзиратели. Стоян Мураданларски извика: „Сбогом, дерзайте!“. Изведохме ги навън от затвора да ги обесят в конюшнията. Обеси ги Марин Севданов.

Състав на Народния съд:

Председател: Петър Бомбов

Членове: Добри Ст. Цветков

Димитър Пеев

Дана Мураданларска

Стефан Александров

Народен обвинител:

Гено Гутев

Хонорарът за обесване на човек през 1942 година е бил триста лева. За триста лева можело да се купят десетина килограма захар. Или шест килограма мандраджийско масло. Или един чифт обувки с гьон.

Но и когато цената на човешкия живот падне до цената на обувките, животът не секва, той продължава. На 6 май, само два дена след погрома над четата на Георги Петлешев, в гората край село Дюлино се събират трима младежи — Недялко Милушев, Андрей Стойков, Васил Богданов, и създават ядрото на нова партизанска чета.

ЗА МОЕТО ОТЕЧЕСТВО

Антон Прудкин е син на руския солдат Макар, участник в Руско-турската война 1877–1878 година. Още в Русчук той си харесва една българка, в края на войната се връща в града, издирва я, оженва се за нея и остава да работи в новата българска войска. През 1880 година на 16 януари се ражда Антон.

На шестнадесет години завършва свищовската търговска гимназия и постъпва в Морското училище в град Николаев.

Николаев е губернский град с прашни улици, порядъчно пийнали баянисти около трактирите, с бани и самовари по брега на реката Ингул, с парцаливо пране и съскащи медни примуси в дворовете... По онова време Николаев е скрит в Бугския залив, както крият каката, докато гърми сватбата на нахално младата и отракана сестричка Одеса. Каката рони и размазва сълзи, хапе везаната кърпичка и проклина света, който страда от задръстени пори, запек и високи идеали.

От Николаев двадесетгодишният Антон Макарович се връща с образование — специалист навигатор и механик, с вкус към големите идеи на руската класика. Все още са живи Чехов, Толстой.

Качва се на кораб и след осем години става комендант. Подред, в разное време, е командвал всички параходи на Българското параходно дружество. Като капитан повече защитава интересите на моряка, отколкото на корабособственика.

Младият Прудкин е авантюрист. Бял кител, хубава оперетна музика, виенски барок, деликатно деколте, укротило немирна плът, пари в джоба — и за шампанско, и за файтон, и за стая в хотела, и за щедър подарък, завързан с розова панделка — тава е животът!...

Но революцията през 1905 година, въстанието на „Потьомкин“ и „Прут“, събитията в Севастопол, разстрелите пред затвора по нареждане на адмирал Чухин, речта на лейтенант Пьотр Шмит при погребението, пророчеството в думите му и обяната в сълзи тълпа; възшествието му след това на борда на „Очаков“, издигането на флага: „Командвам флота. Шмит“, голготният му път до остров Березан,

разстрелът — всичко това залюлява душата на Прудкин и той се втурва в живота, както албатросът — в бурята. Тази революция е и негова — та нали той е превозвал оръжие и литература, която руските марксисти печатат в Европа!...

Последната му жена Мария Прудкина твърдеше, че в Швейцария Антон Прудкин се е срещал с Ленин. Напълно е възможно.

Но е сигурно, че на остров Капри писателят Петко Ю. Тодоров го е запознал с Максим Горки и индустриалеца Сава Морозов. Тогава Горки е със световна слава и кафяви бурлашки мустаци, с топли от охтиката ръце, с плътен бас и рубашка от ален брилянт, препасана с шнур.

За антивоенна дейност през 1916 година го осъждат на доживотен затвор. В съседна килия е Александър Стамболийски. Когато абдикира Фердинанд и Стамболийски става министър-председател и съставя правителство, длъжностите са почти разпределени, но изведнъж се оказва, че няма подходяща фигура за градоначалник на столицата. Стамболийски изпраща файтон да вземе Прудкин от затвора. След два часа, облечен в тъмносиньо сукно, Прудкин приема длъжността...

През 1923 година, след Деветоюнския преврат, отново получава доживотна присъда — за атентата на моста в „Надежда“. През 1925 година го осъждат на смърт за атентата в театър „Одеон“, където сред белогвардейска публика журналистът Пьотр Рис държи противоболшевишка сказка.

Лежи в затвора до 1936 година и изкарва няколко гладни стачки по тридесет и пет дена. Но не пада духом.

Вестник „Утро“ от онова време:

„Прудкин притежава желязно здраве и сила. Съблечен гол, при най-голям студ и сняг, прави гимнастика по цял час. Тялото му, гъвкаво, е изплетено от мускули и сухожилия.“

Излиза от затвора на петдесет и шест години, венчава се с Мария, двадесет години по-млада от него, зряла и сочна като смокиня от дворчетата на родното ѝ градче Нуха в Южен Кавказ. Тази женитба не е случайна. Името на Прудкин е нашумяло. Докато е в затвора, той написва и издава книгите „Записки на моряка“ и „Когато отивахме към бесилото“. Те са пропити от тропическия аромат на авантюра, драматизъм и екзотика.

След женитбата старият морски вълк отново облича капитанския кител. Всеки, който нагазва голямата вода, има за това лични основания. Неговите, освен за хляба и чашата с вино, се оплитат в соления вкус на свободата, на нейните, сини ветрове и черни бури; в силата на духа, която морето дарява, като ти взема младостта и ласките... На една от последните му снимки виждаме достолепен старец с едра и корава снага, с очи, в които е застинала жестока печал.

На 30 юни 1941 година Петър Николов отива на гости във вилата на Антон Прудкин на „Евксиноградско шосе“ 29. Познават се от няколко години, когато Петър е плавал на гемията „Каролина“, собственост на Цампаров. След това е плавал с Прудкин на „Струма“ и на „Рудничар“, притежание на Соломон Пизанти — правили рейсове до Палестина. Петър върви след капитана си и когато той купува бракуваното катерче „Чайка“. Ремонтират го и приспособяват за лов на делфини и превоз на дърва. И от тази работа не излиза нищо, но двамата са пак заедно на дървената гемия „Единство“.

Тази гемия е купена с партийни пари. През 1939 година във Варна пристигат Димитър Павлов и писателят Кръстьо Белев, срещат се с Прудкин, излагат предложението за лодка, с която ще се правят срещи със съветски кораби и подводници в открито море. Прудкин приема. Тогава купува „Единство“, гемия с двуцилиндров мотор „Дойчеверке“. С нея са правени много опити за среща със съветски кораби на осемдесет мили от брега, но повечето са неуспешни. Прудкин на два пъти посещава Турция и Гърция — събира сведения за германските военноморски бази. Той е отличен картограф и съставя топографска карта, на крайбрежието, на която нанася укрепленията и базите.

В прохладния юнски следобед двамата с Петър сядат на терасата, отварят бутилка. Минала е само една седмица, откакто Германия е нападнала Съветска Русия. Приказката е около войната. Разговорите за Русия винаги нажежават. Стига се до следното: Петър ще купи взрив и ще го занесе на Георги Бурханларски.

Разделят се. Лозята, белнати от бордолезовия разтвор, с който са ръсени, дъхтят на вар и рохък пясък. Долу морето диша — няма прибой, плажовата ивица е чиста, водата — ментенозелена.

Петър Николов е бесарабски българин, на тридесет и една година, рус, със силни, сини очи. Кройката на ризите му напомня съветска гимнастърка — с малка якичка, която опира в острата му адамова ябълка. През 1931 година преминава българо-румънската граница и се добира до Варна. Наскоро го вземат войник, изкарва службата си в Осми приморски полк. Той е момък със златни ръце и ухо за сърцето на машината — каквото похване, прави го. Работи като шлосер при Симон Билян, при Оник Манокян и Саркис Магардич. Във фабрика „Партамян“ изкарва почти година, след това отива на гемиите на Цампаров. Там среща Прудкин. След тази среща пътищата им почти не се разделят. От гемия на гемия, от кораб на кораб, та до бесилото.

Петър отива при Иван Тодоров в дома му на улица „Кракра“ 57. Двамата се свързват със Стоян Енев. Стоян има сестра, женена за каменаря Петър Панайотов. Оттам тримата тръгват към улица „Никола Сукнаров“ 14, при Панайотов. Той има право да купува динарит за взривяване на скална маса по кариерите.

Показания пред полицията на Тодор Парушев Сарайдаров, роден в 1895 година във Варна, булевард „Сливница“ 5, търговец:

„По време, когато е станала тази продажба, аз не бях в магазина, понеже бях мобилизиран към Прилеп. Оставих момчето само със съпругата ми, остана на касата шурей ми. Обаче от книгата си намерих, че е извършена продажба на динарит и други такива

материали за 630 лева на 5 юли 1941 година сутринта, като втора продажба записана, т.е. продажбата е била около 8 часа сутринта.“

На 6 юли към седем вечерта Петър Николов занася взрива в дома на Бурханларски. Наблизо чака Прудкин и след една цигара време влиза, взема пакета, който тежи пет килограма, излиза от антрето и тръгва по улица „Цар Симеон“ (пресечка на днешната улица „Аврам Гачев“).

След осем дена Мария и Антон Прудкин ще заминат с този пакет за София, ще влязат във фойето на централната баня, незабелязано ще го предадат на Рада Тодорова и Светла Павлова.

Трябва още взрив — Прудкин е решил да вдигнат във въздуха „Транспетрола“.

Петър има сестра Ангелина в Добрич, женена за Йордан Найденов, който вади камъни от кариерата „Кураджакьой“ край града. Йордан и каката живеят на улица „46-та“, но Петър за алиби отсяда в хотел „Варна“. Свако му купува три килограма взрив от магазина на Габровците и се уговарят: по-нататък пак ще купи. Като е уредена стоката, кака му ще прати хабер.

На 15 юли Ангелина написва картичка; „Приготвила съм ти пет килограма сладко от зарзали.“

След като отива в Добрич и донася този взрив, Петър се среща с Никола Киров, уговаря го и той да купи пет килограма.

Отиват рано сутринта пред магазина на Таков край хотел „Лондон“. Никола се дави в мъчителна охтичава кашлица. Виждат, че чиракът на Сарайдаров отваря, поръсва с лейката и помита тротоара и ги поканва да направят сефтето. Никола купува пет килограма динарит, шестнадесет капсули и фитил.

Същия ден Петър Николов се спазарява с Аведис Асадуров Киркоров: ще поправи мотора на лодката му, ако той купи динарит...

Аведис купува едно кило от дюкяна на Кирил Чолаков на улица „Цариград“ (сега улица „Н. Й. Вапцаров“), съседен на магазина на Горчев.

Дотук всичко е добре. Взривът е събран, остава да му се палне фитилът...

На 18 юли Петър се среща с Борис Панайотов, който живее в кафене „Занаятчийски дом“. Борис се занимава с бояджилък, но я докарва повече от приказка, отколкото с четката. Двамата се отбиват в кръчмата на бай Атанас на улица „Генерал Попов“ I. Докато изпият по халба бира, Петър „изпитва“ Борис. На изпита Борис получава отличен. Уговарят нова среща за 21 юли, когато Петър ще му даде взрива, за да го постави под цистерната. Брой му петстотин лева. Като свърши работата, ще му даде още хиляда и петстотин.

Свидетелски показания на Иван Райнов:

„На 19 юли 1941 година бях дежурен в разузнаваческата група и пренощувах в комендантството. На утрото на 20 юли ме срещна господин комендантът и ми каза, че някой си Стоян Гидията, мазач по постройките и приятел на нашия полицай Марин Николов, бил казал, че един негов работник на име Борис иска да му препоръча някой добър агент, на когото да съобщи една интересна работа...“

Така Борис Панайотов се среща с Иван Райнов и му разказва всичко, каквото му е говорил Петър. Райнов посвещава в работата Атанас Христов — двамата ще действат заедно.

Борис Панайотов пред Народния съд:

„Господин Райнов ми каза да се помъча да намеря Петър и когато той ми каже, че ще ми даде взрива, който трябва да туря под цистерните, да предупредя полицията, за да могат да ни хванат в момента, когато ми го дава.“

На 21 юли Петър и Борис се срещат, отбиват се да вечерят в ресторант „Морско око“ (сега ресторант „Севастопол“). Поръчват си кебапчета. Борис изпива две бири, разприказват се: животът е станал скъп, времената мътни — ни дом да свъртиш, ни бекярлък да влачиш...

Към девет часа вече стъмнява, двамата тръгват към фабрика „Лорм“. На улица „Дрин“, малко преди старите еврейски гробища, Борис силно всмуква от цигарата си и я хвърля. Огънчето описва красива дъга, той протяга ръка и взема металната кутия с взрива, капсулите и фитила. „Изневиделица“ изскачат Атанас Христов и Иван Райков и ги арестуват...

През нощта пребиват Петър, на сутринта арестуват останалите. Докарват от Добрич Йордан Найденов и Ангелина. Обискът в къщата им прави лично завеждащият служба Държавна сигурност при Добричкото полицейско комендантство Станой Йосифов Матеев. Йордан бил на нивата си в местността „Гердълъ“, загърлял царевица. Дигат го оттам, замерят го с буци.

Така в полицейското комендантство на Варна събират Антон Прудкин, Петър Николов, Иван Тодоров, Георги Бурханларски, Мария Прудкина, Ангелина и Йордан Найденови, Стоян Енев, Петър Панайотов, Никола Киров, Коста Стоянов, Стоян Попов. Естествено, и Борис Панайотов. Арестуваните още не знаят, че той е предателят.

„Варненско полицейско
комендантство
№13600
23 юли 1941 г.
Варна

До Господина Директора на полицията
София

АРЕСТАНТСКО
вх. №8946
23.VII.1941 г.

Съгласно телефонното Ви нареждане представям Ви, Господин Директоре, лицата Антон М. Прудкин, Петър Н. Петров, Борис И. Панайотов, Никола Киров Николов, ведно с три протокола започнато полицейско дознание.

Полицейски комендант: Д. Х. Чавдаров

За началник разузнаваческа група: З. Попов.“

Дознанието в София се води от Никола Гешев, Помагат му груповият началник Иван Славов и Иван Райнов, комуто по-късно предоставят да довърши следствието. За него това е чест. Убеден е, че е заслужена. Отнася във Варна и чудесното си впечатление от софийските биячи — пипат много тънко...

Скоро Райнов приключва следствието, предава го на прокурора.

„Прокурорски надзор
при Варненския областен съд
№ 8453
18 август 1941
Варна

До Господина Варненския полицейски комендант
Тук

На №15098/41

Наредете, Господин Комендант, да се пусне на свобода лицето Борис Иванов Панайотов, ако не се задържа по друго дело.“

Борис е освободен на другия ден. Във Варна той си е свършил работата. Разбрал е, че от бояджилъка не се прокопсва много. Прибира се в Добрич, в къщата си на улица „Цар Петър“ 13. Гешев още в София му с броил три хиляди и петстотин лева. От Петър е взел две хиляди. Това вече е капитал за един ерген на двадесет и девет години — може да проводи навсякъде сватове...

Съдът започва работа на 6 октомври 1941 година в осем часа. Председател му е Васил Ангелов, членове — Дедов и Иван Лазов.

Прокурорът, след като прочита обвинителния акт и разпитва обвиняемите, е принуден да заяви: „Антон Прудкин не е правил

признания нито пред полицията, нито пред следователя, не направи признания и пред съда. Обаче събраните доказателства го изобличават.“

Прудкин е изправян на съд неведнъж. Държи се с достойнство, отрича, че е давал пари, че е нареждал да правят саботаж, че е говорил за политика. Той знае кои стоят насреща му. Още през 1926 година е записал в дневника си:

„... Насилникът, ако има власт, може да приложи към жертвата си всички начини на мъчения и все пак е безсилен в злобата си, защото не може да окове мисълта на своя противник. Напротив, ако насилваният стои по-високо по характер, воля и дух от своите противници, тогава той далеч превъзхожда своя противник. В своята злоба и жажда за мъст насилникът, без да забелязва и сам това, дава на жертвата едно много мощно оръжие: дух и воля, които побеждават всичко!“

В залата поканват прокурорската свидетелка Малина Тимева. Тимева е криминална затворничка, осъдена за убийство. Била в една килия с Мария Прудкина и заявява, че е „влязла под кожата ѝ“ и Мария пред нея си „признала“ всичко... Затова Малина Тимева, като добра българка, си предложила услугите и отишла при директора на затвора. В неговата канцелария на 25 септември 1941 година на хубави кариран табаци е направила изложението. Сега убийцата е дошла да го потвърди пред съда...

Делото се гледа четири дена. На 10 октомври, в единадесет часа, четат присъдите. Прудкин и Петър Николов са осъдени на смърт. Иван Тодоров — на петнадесет години, Стоян Енев — на десет. Йордан Найденов — също на десет. Мария Прудкина — на доживотен затвор.

В залата „дежурят“ полицейските агенти Д. Кожухаров, разузнавач номер 469 Стойчев, криминалният разузнавач Димов, разузнавач номер 49 Нейков. След „дежурствата“ дават рапорти до

господин началника на разузнавателната група, че гражданството на Варна с голямо задоволство посреща смъртните присъди...

На първи август 1942 година е екзекуцията. Присъстват прокурорът Ванков, поп Димитър Денчев, лекарят Божков, секретарят на съда. Палачите, които ще ги бесят, са Марин Севданов — за Прудкин, и Стоян Желязков — за Петър Николов.

Отварят вратата на единичката на Прудкин. Той се надига от нара. В книгата си „Когато отивахме към бесилото“, издание на печатница „Нов живот“ през 1934 година, той е написал: „Че какво пък? Повече от една бесилка има ли!?... Къде да е и кога да е, ще се мре...“ И още: „Има хора, които през целия си живот не са показали стойност на характера, но са съумели храбро да умрат на ешафода“.

Казва на палачите си: „Чакайте да се облека и сам ще вървя“. На двора снемат веригите им. Двамата отказват участие.

Покачен на масата, Антон Прудкин казва: „Аз отивам за моето отечество!“ Поп Денчев запитва: „Кое отечество?“ Прудкин се заглежда в него, отмества тежкия си поглед върху прокурора и изрича: „Други ще ви кажат!“

ОЩЕ СЪМ ЖИВА И ЗДРАВА

Вестник „Работничка“, брой 27 от 30 юли 1931 година:

„В това огромно предприятие работят стотици работнички, които са заплашени от терора на фашистката диктатура. Не можем да изкажем своите болки, хвърлени в обятията на алчните машини, които денонощно реват. Ние, черните роби, гнием в мизерия. Работим в три смени. Дневните смени работят по девет часа с двайсет минути почивка, колкото да хапнем. Нощните смени работят цяла нощ без почивка.

Ето затова, работнички и работници, не бива да търпим тази мръсна фашистка диктатура. Нека всички хора на труда се осъзнаем и застанем рамо до рамо!“

Тези изречения принадлежат на начинаеща рабкорка от фабрика „Цар Борис“ (сега „Христо Ботев“) във Варна Мара Тасева.

Дъщеря е на кантонера Таско Марков, който умира рано, но оставя в една схлупена кантора край Попово седем сирачета. Марийка е каката.

На тринадесет години работи в разсадник, после в тютюнев склад. Отива във Варна, постъпва бобинарка в текстилната фабрика „Цар Борис“ — тютюневия прах заменя с праха от памука, все задръстват дробовете...

Но във Варна на едно от първите нелегални събрания, които посещава, говори Ана Май: „Вие бихте плакали от радост, ако видите как живеят съветските работнически деца в къщите на довчерашните московски богаташи. А вашите фабрики са гробници за хора!“

Подир тези думи тръгва Мара Тасева и върви до края на живота си.

През 1935 година е осъдена на две години. Във варненския затвор заварва Йордан Лютибродски, единадесет години по-млад от нея, осъден на смърт. Докато чака изпълнението на присъдата, в него зрее мисълта, която ще напише шест дни преди екзекуцията: „По-добре мъртъв — но жив за своята класа, отколкото жив — но вонящ политически труп.“

Мара не го е виждала никога, но му оплита пуловер и му го праща с бележчица: „От една непозната другарка.“

След затвора вратите на Варна се затварят за нея, връща се в Попово. Партийната организация е разбита и трябва да се почва отново. Хваща се миячка в гостилницата на Ковацалиев, сетне отива прислужница в частната болница на д-р Дончев, край градския пазар. Вече е секретар на Околийския комитет. За тази работа ѝ трябва време и „свобода“ — залавя се в керемидарницата, поема тежкия калъп, напълнен с мазна глина. От сутрин до вечер си къса жилите, но плащат по-добре — след нея са две сестричета и четири братчета. Майката работи в кланица, но вкъщи месо не са виждали...

Партийната организация отново живва. От шуменския затвор избягват двама комунисти — Георги Стоянов (Вергил) и Борис Пейчев. Войниците от караула са арестувани и пребити. Един от тях, ремсистът Станчо Киряков, по-късно ще бъде разстрелян. Същия ден от затвора излиза един турчин, лежал два месеца за неплатени данъци. Преди да се прибере в селото си, отива при Мара, вади от навоя си листче: „Бягай, чорапът се разплита.“

Не избягва Мара, не успява. Тя трябва да спаси каквото може. До подмени паролите, връзките, нелегалните квартири.

Следствието ѝ се оглавява от Иван Александров.

Иван Александров Костакиев е особена порода. Такива като него не се раждат всеки ден. Бил е ремсов деятел. След военнофашисткия преврат на 19 май 1934 година дори е нелегален, укрива се по селата в Поповско и Омуртагско. Много бедни хора са го подслонявали, отделяли са от хапката на децата си, цървули и дрехи му давали. Защото им говорил за бъдните дни, когато няма да има бедни и богати. Укривали са го стари комунисти, вретени в борбата още от 1923 година.

Когато става ренегат и постъпва в полицията, посяга първо на тях. Разбира се, черната работа я оставя за другите. Той се появява, когато трошенето на ребра е спряло и жертвата вече идва в съзнание. Тогава започва — с мек глас, приятелски, подло и хладнокръвно. Имал самочувствието, че е голям полицай. В службата израства бързо, става дори началник на политическата полиция в Шумен. На съвестта му тежат стотици свидни чеда, които си отидоха от живота млади, млади...

В дните около 9 септември 1944 година той отново потърсва лозята. Но не като преди, а за да си спаси кожата. Не намира сили да си тегли куршума. Всъщност основното качество на характера му е малодушието. Външни белези — незапомнящ се. Разговарял съм с хора, които го познавали, които е разпитвал и мъчил — не могат да го опишат.

Когато партизаните го залавят и довеждат в Шумен, поисква две машинописки. Осигуряват му ги, осигуряват и специална стая. Онова, което е избълвал, е някъде около осемдесет страници. Когато ги четеш, имаш чувството, че този човек ще пише история.

Описал е цялата си дейност — той е от тези, които знаят как се пишат показания. На моменти спорел с партизани, участници в някоя акция, срещу които той е действал. Спорел не за часа, за минутата. И винаги се оказвал прав.

Не зная на какво се е надявал. Освен стремежа да докаже, че не той е виновникът, че той е само изпълнителят, на няколко пъти сам си предлага услугите: да служи на народната власт, да чисти враговете й. Каквото било — било, пито — платено... Но да чуем и него — показания пред Народния съд:

„Аз имам историческа памет, и то слухова, а зрителна не толкова много. Помня датите. Запомням и имена. Ако ми се припомни на някого името, то аз ще назова неговото презиме или ще кажа от кое село е, или ако ми се припомни селото, ще назова името му и прочие. По асоциация. И още нещо по моята биография: бях ученик в седми клас в гимназията в Шумен през 1932 година. През същата година бях изключен като участник в ученическата стачка като комунист. Бях член в ремса, впоследствие останах и в ръководството. Полицай станах по мои чисто интимни съображения...“

Когато водят следствието над Мара Тасева, както винаги Александров дърпа конците. Полицаите „надуват“ докрай „Телефункена“, за да не се чуват писъците ѝ. Докато е в безсъзнание, спират радиоапарата да не „загрява“, подават си от ръка на ръка шише с мастика, трият гърлото му, преди да ударят едра глътка, гнусят се един от друг, запяват:

*Отдолу иде Колю Бързака,
Колю Бързака с куцото магаре.
Всички му дават по една парица,
сал да ги прекара през мътна водица.
Сал една вдовица нищо не му даде,
бели поли вдига, мътна вода газии...*

Два месеца я мъчат горката — от 2 юни до края на юли 1942 година. Изпитвам неудобство, но ще го напиша да се знае: понякога нощем при нея пияни са идвали мъчителите ѝ — един по един, изреждали се. Нейни са думите: „Гадове, не оставихте нищо по мен!“

Делото се гледа от 3 до 12 август в Шумен, в казармите на Шести полк. Съставът на съда: председател — майор Рачев, членове — капитан Байчев и поручик Казанкалиев, прокурор — поручик Марков. На въпроса, дали се признава за виновна, тя отговаря: „Аз съм се борила за своя народ срещу враговете му. Нима това вие наричате вина?“

От петдесет и осемте подсъдими тя е единствената жена. Осъждат я на смърт чрез обесване. Майка ѝ, баба Цана, присъства на делото. В утробния ѝ плач има такива думи: „Господи, защо ми я вземаш?...“ Мара ѝ поисква червената си блуза и новото костюмче. Замисля се и се отказва от него. Тя често е повтаряла: „Бедната мома умът я краси!“ Заръчва да го продадат на някое съседско момиче.

След процеса я отделят в единичка. Остават ѝ два дена живот. Успява да предаде бележка до другарките си от килията: „Мили жени, още съм жива и здрава. Дано съдбата ме върне при вас. Горещи привети. Мара.“

На другия ден под стряхата на стария сайвант на затвора в Шумен окачват въжето. Сковават ковчега пред нея. Пристигнали са служебните лица за екзекуцията: прокурорът Борислав Трендафилов, директорът на затвора Асен Василев Тонев, лекарят д-р Пенчо Чилингиров, свещеникът Методи Милчев, както и секретарят на Шуменския областен съд Атанас Мераков.

Преди да спрат пред бесилката, Мара дочува, че наблизно плющи вода. Поиска да я отведат до чешмата. Напива се, измива лицето си, приглажда косите. На бледата електрическа светлина червената ѝ блуза е почти черна.

Когато се връща под въжето, тя извива глава към смълчаната сграда на затвора и с дрезгав глас извиква: „Другари, аз отивам. Отмъстете за мен!“

Това са последните ѝ минути.

Мара Тасева е четиридесет и две годишна — първата жена, обесена в България. По майчина линия е дъщеря на Петко Ковача, поборник за свободата на отечеството.

НЕ СЕ ПРИЗНАВАМ ЗА ВИНОВЕН

Повеждат ги към бесилото в 1 часа и 10 минути. Вече е 31 август 1942 година. От гредата на вътрешната порта висят два клупа — за тридесетгодишния Бениамин Дубавицки и за петдесетгодишния Иван Ванков. Нощта е топла, електрическите крушки наоколо ръждавеят, защото токът е слаб. Това помага на присъстващите на церемонията по-леко да преживеят кошмара на екзекуцията. И те са хора.

Присъдата е обявена преди два дена, на 29 август, в десет часа и тридесет и пет минути. Тя е с номер 274. Освен двамата в нея са включени фотографът Арам Хаджолян, Пантелей Сидеров, Стефан Куртев, Аврам Венички — собственик на пералня и гладачница, бръснарят Никола Манасиев. Те са осъдени на доживотен затвор. На петнадесет години строг тъмничен затвор са осъдени Никола Василев Петров, Христо Ханджиев и Антон Драгнев Еребаканов. На дванадесет и половина години — Софка Дилянова.

Пантелей Сидеров си спомня, че след прочитането на присъдата Дубавицки е потупал по рамото Ванков и казал с усмивка: „Хайде, бай Иване, да вървим към бесилото! Разбра се, че ние двамата ще доизкараме хорото!“

В полицейския доклад дейността им е формулирана кратко. Независимо от добрия опит на политическата полиция и инквизициите, тя не може да узнае всичко. Но това, което узнава, е изложено в такъв ред: Бениамин Дубавицки, евреин, търговски пътник, живеещ във Варна, е завербуван като агент на съветското разузнаване през декември 1940 година, когато е работил в агенцията на спалните вагони в София от Евгени Чимширов, роден във Варна, живеещ в София, сътрудник на съветското разузнаване чрез о.з. генерал Владимир Заимов, който му е вуйчо. Помага му в работата Арам Хаджолян — ателието му „Скала“ е място за срещи. Дубавицки ползва псевдонима Орлов и е във връзка със съветския консул Константин

Фьодорович Виноградов и секретаря на консулството Иван Семьонович Плакутин. В групата е и Софка Дилянова, двадесет и девет годишна, която работи при Аврам Соломон Виночки. Той също е агент на съветското разузнаване. Иван Ванков си провежда срещите и предава информацията в бръснарницата на улица „Шипка“ 27 на петдесет и шест годишния ѝ собственик Никола Петров Манасиев, също вербуван.

Описана е дейността на всички, мястото на срещите, явките. Групата е събирала сведения, касаещи движението на германските части в България.

Съдебните заседания се водят от председателя на съда полковник Бошнаков. Негови помощници са капитан Николов и поручик Казанкалиев. Прокурорът — майор Гологанов. Именно този състав обявява в осем часа на 17 август при откриването на делото, че Нанко Недев, който също е подсъдим, не се явил в съда, понеже е обесен предния ден. Истината е, че Нанко, за да не присъства сега, е екзекутиран преди седем часа.

Делото е съшито с черни конци. В работната ми тетрадка има преписи от неговия ход. Ще цитирам няколко бележки:

„Председателят на съда заповяда свидетелите да излязат от залата и да чакат до повикване, като ги предупреди да не се споразумяват помежду си във връзка с показанията им по делото.“

„От 15.30 часа до 19 часа разпит на подсъдимия Бениамин Дубавицки. Не се признава за виновен.“

„На другия ден заседанието е открито в 7 часа и 30 минути. Призовават Арам Хаджолян — не се признава за виновен. Повикват Никола Петров Василев, Пантелей Янев

Сидеров и Стефан Атанасов Куртев — не се признават за виновни.“

„След обед: Христо Георгиев Ханджиев, Аврам Соломон Веницки, Софка Дилянова. Не се признават за виновни.“

„На другата сутрин: Ангел Иванов Димитров, Никола Петров Манасиев, Петър Тихолов Фъртунов от Трявна и Иван Атанасов Ванков. Не се признават за виновни.“

„Викат още пет души. След тях — още девет. Общо двадесет и пет човека. Не се признават за виновни.“

„21 август, сутрешно заседание. Поради инцидент с подсъдимата Софка Дилянова, председателят на съда отстрани същата от съдебното заседание за десет минути, след което при завръщането ѝ в залата я предупреди, че при втори такъв случай ще я отстрани от заседанието за през цялото време, докато трае.“

И т.н. Полковник Бошнаков вече е закоравял убиец, помощниците му — също. Животът, освен техния и на близките им, няма стойност. Пък и правораздаването отдавна служи не на истината, а на властта.

Бениамин Дубавицки е роден в Русия, град Прилуки. През 1914 година родителите му се изселват в Палестина. Тогава той е на две години. И в Палестина няма живот, тръгват за България през 1915 година. Вилнее война. От град на град, та във Варна стигат едва през 1918. Бениамин е едва шестгодишен, но оттогава работи. Завършва

прогимназия, владее няколко езика. От 1931 година е член на прогресивното еврейско просветно дружество „Хермон“ до разтурването му от полицията през 1936 година.

Четири години по-късно във Варна се открива съветско консулство. Беньо постъпва на работа в транспортната къща „Експрес“, която обслужва пасажера „Сванетия“. Вече е съветски разузнавач.

Интернират го в лагер. Оттам се връща на 5 ноември 1941 година, постъпва в акционерното дружество „Симонавия“ в София — службата му е да пътува из България, да купува счупени грамофонни плочи. Как раз — точно това му трябва за другата работа, а тя е най-важната.

На 21 март 1942 година започва провалът на групата на генерал Владимир Заимов. На другия ден го арестуват. Мъченията се проточват четиридесет и пет дена.

Иван Ванков е роден през 1892 година в Сухиндол, Павликенско. Става обуцар. На двадесет години е войник в 34-и пехотен полк, изкарва и трите войни. Накрая стига до Владая, участва във Войнишкото въстание. Става член на Българската работническа социалдемократическа партия (тесни социалисти), често го арестуват и малтретират. През 1928 година се преселва във Варна, продължава борбата. През 1940 година организира разузнаване във Варна, Русе и Бургас.

Из писмо на осъдения Христо Г. Ханджиев от село Червенци до брат му Калчо, войник от Втора моторизирана рота при Бронирания полк, заловено от полицията:

„... Друго, което най-много ме интересува и ме въоръжава с кураж, са новините и затова, като пишеш писмо, ще пишеш така: името на паднал град да бъде винаги с начална буква с име на жена или мъж. Например: ако е паднал Харков в съветски ръце, ще пишеш — Христо

е добре. Ако е още в германски ръце — същият е болен. Ако напредват нашите — «Аз съм добре.»“

Прощално писмо на Бениамин Дубавицки, написано часове преди екзекуцията:

„Варна — затвора, 30 август 1942 г.

Мили другари,

По всяка вероятност тая нощ ще бъде приведена в изпълнение моята присъда. Моля ви, ако по време на съжителството ни неволно съм обидил някого, да ми прости. Аз оставам с най-добри впечатления от всички и съжалявам, че не мога всекиму поотделно да отделия по няколко реда.

Смятам, че е излишно да спомена за какво отдадох живота си, за същата кауза, за която умирам. Вие може би ще бъдете по-щастливи от мен и ще доживеете радостния ден, когато правдата и истината ще възтържествуват. Тогава вие ще отмъстите за всички, които паднаха жертви на кървавия фашизъм.

Знайте, че ще умра с усмивка на уста, уверен в близкото тържество на истината.

Моята последна молба към вас, който и да е от вас — при първа възможност да се отбие у дома и предаде на близките ми, че аз умрях като войник на фронта на трудещите се.

Най-добри благопожелания на всички.

Беньо Дубавицки.“

БАЩА НА СИНОВЕ

Енчо Георгиев е в делото още от 1914 година. Шест години по-късно румънски военен трибунал му издава две смъртни присъди. Криеницата от властите не може да бъде вечна игра. За главата му е определена голяма парична сума, а времената са мътни и сухата пара може да помами някого... Вече е член на Добруджанската революционна организация и е един от хората, които осъществяват връзката по третия партиен канал Варна — Новаково — Дебрене — Добрич.

Напуска родното си село Дебрене и пристига в Долище. От Долище — в Новаково, дига стряха над главата си. Баща е на три момчета — Георги, Йордан и Борис. Георги е вече на единадесет години.

Три момчета за един баща са голям капитал. И надежда, че все някое ще поеме пътя ти. Поемат го и тримата.

Когато бяга от Дебрене, Енчо Георгиев я скроява така: последен в селото оставя Георги. Всичко му е обяснил. За да не е много „ачик“ работата, момчето ще запрегне воловете в талигата, ще тури в нея това-онова, ще качи и плуга с колеленцата и ще тръгне за нивата. Нивата е край границата, която румънците с особена стръв охраняват. Въпреки гъстата стража момчето пристига в Долище...

Георги тръгва да учи коларо-железарство. Първо в село Николаевка, после във Варна. Насетне този занаят почти няма да го храни, но от него заяква и изпитва отрано социалната несправедливост.

Отива и в Бургас — имот няма, само едни груби ръце за насъщния. Когато му идва времето, го вземат трудовак — заради убежденията му и неблагонадеждния произход.

Оженва се и повежда булката за бащина благословия във варненския затвор, целуват му ръката през решетката. На 26 юли 1931 година тридесет и пет годишният български революционер Димитър Дончев (Доктора), член на Централния комитет на Румънската

комунистическа партия, е предаден и арестуван. След мъченията, които го съпътстват няколко месеца, го изпращат в Силистренските казарми, оттам — за Добрич. Качват го в каруца и по пътя инсценират опит за бягство. Денят на убийството му е 12 септември.

Георги Енчев в продължение на десет години е функционер по партийния канал България — Румъния — Съветския съюз. Домът му във Варна на улица „Гоце Делчев“ 12 е своего рода междинна гара по този канал.

Когато започва въоръжената борба срещу фашизма, докарва в бащиния си плевник в Новаково сандък с оръжие, става един от здравите ятаци на първата партизанска чета във Варненско, водена от Георги Петлешев.

През 1942 година го арестуват заедно с баща му. Бият ги и мъчат един пред друг. Сърцето на бащата понякога не издържа, той моли: „Убийте мен, него оставете“.

Оставят го, но тридесет и пет годишният Георги вече няма здраве, превърнали са го в развалина. Скоро след като се прибира в Новаково, изгасва. Остава жена и дете. И вярата, че свободата е близко, че другарите му ще се погрижат за тях.

Георги надживява братчето си Йордан с четири години. Йордан почти завършва варненската мъжка гимназия „Фердинанд“ — изключват го в пети гимназиален клас, защото е член на Добруджанската революционна организация. Крие се в София, става работник. След време се връща, дори го назначават общински писар в село Любен Каравелово. Но скоро разбират, че крушката не пада далече от крушата. Изземват му писарските сатенени ръкавели. Това го радва, той е роден да държи знаме в ръка, а не перодръжка. За няколко години борбата го извежда начело на Окръжния комитет на Добруджанската революционна организация.

Идва и 1937 година, пламва Испания. Йордан е събрал пари за път. Той е на двадесет и седем години, ще тръгне за Париж, но целта е Мадрид. Разрешението да поеме голготния път му донася Стефан Стоянов, секретар на Варненския комитет на Добруджанската революционна организация.

Праща писма. През октомври — от Париж:

„Аз съм добре. Животът е буря, победата — наша.“
От Испания: „Аз съм в момента близо до фронта. Това писмо пиша под гърмежите на артилерията и на картечниците... Високо държа знамето на прогреса на човечеството. Скоро, вярвам, че ще дойде ден за отплата. Испанският народ е за републиката... Георги, аз бях в славния батальон «Димитров» — най-прочутия в цял свят, който пожъна лаври на испанска земя. Победата е наша, скоро ще дойде ден последен!“

След боевете за Мадрид заради храбростта му е произведен капитан и назначен командир на батарея. При контраофанзивата при Ебро е ранен, но не напуска боя. Кървите му изтичат в керемидената пръст край реката в следобедния ад на 12 август на 1938 година. Писмата секват — мъртвият не пише писма.

На 28 септември 1938 година семейството на Йордан Енчев публикува жалейка във вестник „Черно море“. Редове от нея: „Спи спокойно, сине! Ние, твоите родители, се гордеем, че сме имали такъв достоен син.“

Зад тези думи е скръбта на баща му Енчо, на майка му Величка, на братята му Борис и Георги, на братовицата му Недялка, на бойните му другари. Докато те са живи, тази скръб е неутешима. За поколенията остават идеите на борбата, защитени от още едно пламенно сърце. И една биографична справка с две дати — на раждане и на гибел, — между които е тупкало...

НИЩО ДРУГО ОСВЕН БОРБАТА

Стойко Иванов Пеев е бил шивашки работник, стигнал до калфа в ателието на Стоян Стоянов на улица „Цариград“. Прекарва осем години в затвора, след като през 1934 година смъртната му присъда е заменена с доживотна.

През пролетта на 1941 година е помилван. Написва писмо до близък другар — да му изпрати някой стар панталон, че няма с какво да излезе.

Освобождават го на 6 май, Гергьовден, празника на храбростта и офицера. Стойко вместо за Белослав хваща влака за Стара Загора при брат си Иван. Иван, жена му Райна, децата им — това са хората, които му се радват... Той има и друг брат — Пею. Пею бил полицай. През 1930 година, когато го пребиват в участъка и оскубват русата му коса, единият от инквизиторите е Пею.

През годините, прекарани в затвора, Стойко Пеев се е изграждал като комунист и човек. Той няма нищо друго освен борбата. От есента на 1941 година е секретар на Окръжния комитет на Българската работническа партия във Варна. Нощува в различни квартири. Често отивал в квартирата на Кирил Ковачев, който от 24 май е в нелегалност и живее у Стоянка Коларова на улица „Генерал Гурко“ 33.

Секретен сътрудник насочва полицейските агенти и те тръгват подир една пишеща машина, която Кирил Ковачев купува от студента Димо Петков Димов.

Когато идват да арестуват Ковачев, той прави опит да избяга, но не успява. Агентите оставят засада: Христо Панайотов, Атанас Христов, Никола Велев, Стойчо Каракашев и Васил Макриев.

От постановление номер 7, издадено на 5 декември 1944 година от Народния съд, разбираме, че полицаят Христо Атанасов от квартал Аспарухово, „без да е пряко задължен, събирал сведения за местонахождението на Кирил Ковачев и Стойко Пеев, вследствие на което са арестувани.“

Иван Ранков, току-що преназначен от разузнавач на началник-група, пише следния доклад:

„Вечерта на 9 ноември към 19 часа на поставената засада в квартирата на Ковачев полицията се натъква на опасния нелегален функционер на комунистическата партия Стойко Иванов Пеев, тридесет и две годишен, без установен адрес и местожителство. При вида на засадата Стойко Пеев изважда пистолет «Нагант», за да действа срещу полицаите, но след кратка борба бива обезоръжен, заловен и отведен в комендантството, гдето при щатен повторен обиск бе намерен още един пистолет «Зауер» калибър 6/35.“

От сирашкото детство, недояждането, участъците и затворите Стойко Пеев е с деликатно здраве. За такива като него докторите предписвали стая с южно изложение, мед, масло, пресни сурови яйца, следобеден сън и разходка на чист въздух. По онова време един секретар на окръжен комитет не може да си позволи такова нещо...

В стая номер 5 на полицейското комендантство Стойко Пеев понася невъобразима човешка жестокост. В диво изстъпление четири седмици едновременно го бият Атанас Христов, Никола Велев и Христо Панайотов. Накрая спират — да се заличат белезите, да го изправят на съд.

Съди го Шуменският военнополови съд, но в Провадия. Не бива да се раздухва работата, че не е за пред хора. Председател на съдийския състав е капитан Байчев, членове — капитан Д. Николов и поручик М. Малчев. Прокурорът вече е старши офицер — майор Ил. Рачев. Те изслушват наказателно дело 710 и произнасят присъда номер 594.

Преди да я произнесат, му дават последна дума. Изрича я кротко и спокойно, както е правил всичко през живота си: „Това, което съм вършил, съм го правил с пълното съзнание, че помагам на своя народ“. От Провадия ги връщат в шуменския затвор. Още с пристигането отвеждат Стойко Пеев на бесилката. Денят е 30 декември 1942 година.

Главното събитие на планетата по онова време е следното: за четири дни от 19 до 23 ноември 1942 година съветските войски затварят в Сталинград триста и тридесет хилядната армия на Фон Паулус, който след два месеца ще вдигне бялото знаме. Настъпва повратният момент в борбата срещу хитлеризма.

Ставри Бурназов:

„Със Стойко Пеев имах среща и преди попадането му в Шуменския затвор през 1942 година, но впечатленията ми от него от затвора бяха сякаш най-първи. Неописуемите мъчения, на които е бил подлаган в полицията, го бяха превърнали в сянка. Чудех се как в това изтерзано и немощно тяло се съхранява високият дух на непримиримия борец, твърдата вяра в победата, съчетана със скромност и човешка благодост към всеки другар. Осъдиха го на смърт. На връщане от съда бяхме свързани с едни белезници. Искаше ни се да му кажем нещо хубаво, надеждно, но... думите секваха. И не ние, а той беше, който ни окуражаваше. Такъв беше Стойко.“

Спомен на генерал-полковник Демир Борачев, записан на 17 декември 1972 година:

„Познавам Стойко от 1928 година. В една квартира близо до «Ташиолу» (сега булевард «Карл Маркс») влезе бял, светъл човек, повисок от среден ръст, с каскет, приветливо каза: «Добър вечер». В малката бежарска стаичка стояхме трима. Аз бях ученик, моят другар отиде да купи нещо за ядене. Останахме със Стойко. Помня, че го попитах от кое село е. Стойко почна да ми разказва тихо, без да бърза. Гледаха ме две хубави чисти очи...

Бях през 1933 година в шуменския затвор, осъден на смърт. Във вестник «Черно море» прочетох името на Стойко Пеев във връзка с голямата моряшка конспирация. Веднага казах на Деню Попов, че Стойко ми е близък другар. На нас ни разрешаваха рядко писма. Първата възможност използвах да напиша на Стойко.

Месец или два след това получих отворена картичка. Още при поемането ѝ видях печата на варненския затвор и подателят беше:

«Стойко Ив. Пеев — политзатворник.»

На 3 февруари 1937 година се срещнахме в 51-ва килия на сливенския затвор, в северното крило, където бяха смъртните, въпреки че присъдите ни бяха заменени с доживотни.

Видя ме. Дойде до мен, прегърнахме се, дълго не се пускахме. Две години спях на нара между Никола Парапунов и Стойко. Те по скромност много си приличаха. Стойко не говореше много, но всяка негова дума беше казана на място. Прекара осем години в затвора. Беше зле със здравето.

Бях в Коджабалкан командир на партизанската чета «Народна дума», когато получих съобщението, че Стойко е арестуван. Кой го предаде? Още не е изяснено. Няколко месеца при всяко заспиване го сънувах. Какъв партиен ръководител загубихме в негово лице!...“

Спомен на Ламбо Теолов, секретар на Окръжния комитет и командир на Десета въстаническа оперативна зона, записан на 2 октомври 1972 година:

„При дяволски трудните условия на нелегалност Стойко посвещаваше всичките си сили и време на работата и борбата за делото на партията. Той спеше малко. Нощуваше, където се случи. Хранеше се, когато можеше. В началото нямаше изградени надеждни скривалища и ятаци, свикнали с мисълта, че за делото трябва да се жертва всичко.

В малката записчица, която получих чрез Васил Мирчев от шуменския затвор от Стойко няколко дена преди неговата смърт, беше написано: «Стана така, както не трябваше да става. Аз направих всичко, което беше по силите ми. Вие ще продължите. Зная, че свободата е близко. Дерзайте! Ваш Стойко»“

КАМЧИЙСКАТА ЧЕТА

Агент-провокаторът се казва Тодор Христов Папазов, на тридесет и осем години е, живее на улица „Добричка“ 56.

Отива при бащата на Георги Стоянов (Вергил). Веднъж, втори път, трети. Старият даскал в началото не хваща вяра, но оня го моли: „Дядо Стояне, гонят ме, с Георги сме другари, как да се свържа с него?...“

Накрая старецът му казва: „Виж Стоян Петела от Дъбравино, може и да го знае...“

Агентът взема една фланела за Георги и напуска къщата на улица „Ниш“ 88. Февруари на 1943 година се задава студен, с дълбоки преспи и вълнената фланела ще дойде таман... Папазов отива право в ресторант „Евксиноград“, където го чака Иван Райнов — новият шеф на политическата полиция във Варна.

С първия влак полицейската хайка тръгва за Дъбравино.

Дядо Стоян Петела е на седемдесет и четири години. Потрошават го, накрая се домогват до Симо Гачев и още единадесет ятаци.

Старецът е неграмотен. Под скрепените показания е поставен отпечатък от палеца му. За по-достоверно се подписват и двама свидетели: птицепродавецът Тодор Параскевов Панчев от Провадия, улица „Ген. Скобелев“ 42, и бръснарят Янко Настев Димитров, също провадиец, улица „Александър I“ 55. Кокошкарят и бръснарят извързват очи от набъбналото с морави мехури лице на стареца, от спечената черна кръв по бялата брада и подписват, че показанията са дадени без насилие...

А Симо Гачев е гайдарджия. Той е дребен, да се чудиш откъде взема дробове за гайдата. Повличат го от сватба. Току-що са извели булката след венчилото и аха Симо да набъбне меха, когато усеща дулото на пистолета в ребрата си... Подава на съседа си гайдата, ручилото шумно въздъхва и млъква. Симо тръгва между старши

стражаря Станчо Стойчев и общинския полицаи на село Раковец (сега село Гроздьово) Параскев Неделчев.

Старшията Стойчев е зачервил врат, в пристегнатата му униформа закръгленото му тяло едрее. Той знае, че сватбарите сега приказват за него, гледат го със страх и му е хубаво... Би седнал и той на сватбарската трапеза, на препържен суджук и свински рибици, на кана памидово вино, но... служба! Суджукът и каната няма да му избягат — що са дни напред, наши са... Той не се и досеща, че само след седмица точният изстрел на Гроздьо Желев ще му строши и каната, и главата...

Но сега, пред смълчаните сватбари, отвежда Симо Гачев. Той е единствен от ятаците, който знае къде е мястото на бункера в местността Кюпя. Другите събират храна, но храната стига само до Симо. Оттам нататък — той е...

Когато го завеждат при полицейския началник на Провадия Георги Аврамов, агентите веднага се нахвърлят върху него. За няколко минути го докарват до безсъзнание. Полицаят Тодор Бъчваров скача върху гърдите му, а в това време Аврамов затиска устата на Симо с каскета. Полицаят е тежък, но ребрата на гайдарджията го подхвърлят като пружина.

На 2 февруари го натоварват на конска шейна и Симо ги повежда. Той има уговорка с партизаните, че ако го заловят и не издържи на боя, ще заведе полицаите първо в колибата, която е на половин километър от бункера. Те ще чуят гърмежите и ще се изтеглят, а на другия ден ще ги заведе на мястото...

Тъй и прави.

В бункера наистина чуват гърмежите, но решават, че това е ловджийска хайка — гони разбудената стръвница, която напоследък често налита на добитък, че и на хора.

Полицаите разбират, че Симо ги лъже. Събуват го бос, Тодор Бъчваров го повлича да го беси на близкия бук, надява му примката. Връщат го в Раковец, бият го всички — хем да погасят гнева си, хем да се сгреят...

На другата сутрин Симо ги повежда към бункера.

Специалната полицейска команда е от девет души. Към нея се присъединяват и местни хора от Обществената сила. Когато стигат мястото, на пост на входа на бункера е Митьо Мавров. Атанас Христов вижда дима, който излиза от бункера, и виква: „Тука са!“

Партизаните наистина са в бункера. Преди повече от месец, Демир Борачев е тръгнал към варненските села със задача от Окръжния комитет и е оставил за командир Гроздьо Желев, а за политкомисар Цоню Тодоров.

Гроздьо е сирак от четиригодишен — баща му Жельо Колев полага бели кости на фронта на Първата световна война. Когато е на десет години, майка му повторва — омъжва се за Катели Тодоров от Раковец. Не знам каква жена е била, но по онова време да доведе в чужда къща пет сирачета, от които четирите са момичета и за всяко ще трябва чеиз, и да срещне уважение и щастие в тази къща, трябва да е била много голяма жена. Катели не осиновява Гроздьо, но го гледа като свой. Праща го да учи техника в Габрово. Там Гроздьо става ремсист, по-късно го изключват, свършват му науките. Прибира се в село и става помощник-машинист на вършачката на Георги Чолака.

Спомен на Златка Карабашева:

„Гроздьо прилича на майка си. Тя беше яка жена. Омъжих се за Гроздьо в началото на 1941 година. Беше изслужил редовната си служба. На 19 януари отидох в дома им. Същия ден той получи повиквателна — да се яви в частта си. Отидох в сряда и в четвъртък той замина. От всяка гара ми пращаше картичка. А от Ченге (сега Аспарухово) се обади по телефона, помолил да ме повикат. Аз за първи път виждах телефон и не можах да разбера какво ми говори и дадох слушалката на Андрей Кунчев.“

Когато арестуват баджанак му Кунчо Кунчев, Гроздьо минава, в нелегалност, появява се рядко вкъщи. Златка е в напреднала бременност. Гроздьо е казал на майка си: „Ако ме потърси полицията, забий колче в градината под ореха“.

На 22 септември 1942 година колчето щръква. След месец му се ражда син. Тъй и не можал да го види.

Цоню Тодоров излиза в нелегалност по-рано — на 8 май, когато отиват да го арестуват. В началото Гроздъо му е ятак.

Цоню е учителствал в Асеновградско, после в родното си село Малко Шивачево, Старозагорско. Лежи в сливенския затвор до 1937 година. След затвора отива в село Ракла (сега Цонево), където са се изселили родителите му. Става застраховател, после касиер в Дебелец, Добриня, Раковец. Той и Гроздъо са членове на нелегалния Районен комитет на партията.

Георги Стоянов (Вергил) е осъден на смърт на 24 февруари 1942 година заедно с Георги Петлешев. На 13 декември 1941 година отива на театър във Варна. На стълбището среща съученика си Спас Юрданов Караганов, младо подофицерче от Пети въздушен полк в Пловдив — второ ято. В антракта отново се виждат на бюфета. Георги му говори за Съветския съюз. На другия ден Спас отива при приятеля си Владимир Петров Попов, който е ченге. Казва му каква е работата. Оня му се оплаква, че отдавна го дебнат, но не могат да го пипнат, и го накарва да се срещне пак с Вергил, да му се покаже съмишленик.

Срещата става на 17 декември. Спас носи и пистолет. В момента, когато му го дава, арестуват Вергил.

Съдът намира, че този факт е достатъчен, за да го осъди на смърт. И го осъжда.

Но през април 1942 година Вергил успява да избяга от шуменския затвор и да се добере до Дъбравино, при дядо Стоян Петела, който е братовчед на баща му...

Останалите двама от четата са Димитър Мавров от село Дъбравино — член на Районния комитет, и Вълчо Мерджански от село Тутраканци, активен ремсист.

Това е четата „Народна дума“.

Симо Гачев вижда дима, който излиза от бункера, и разбира.

И ония в землянката виждат Симо и разбират...

Бункерът е обграден. Престрелката не прекъсва до 8 часа вечерта. Старшията Станчо Стойчев стреля в гърба на Симо. Без да иска, Гроздъо също ранява ятака...

След обед отново завалява сняг, но студът е все така остър.

Към специалната команда се присъединява Стоян Добрев Радев от Раковец, 34-годишен: „Към десет часа полицията ме повика да се явя на помощ в местността Кюпя, като ми дадоха пушка и патрони“.

Извикват и Крум Георгиев Бояджиев, 55-годишен, от Раковец. И горския стражар от Аврен, 53-годишният Велико Кондов Станев.

Има и един доброволец — Атанас Иванов Сургучев от Раковец, 32-годишен. Той чул престрелката сутринта, като отивал на работа по железопътната линия, връща се в селото, поисква от кмета Георги Костов пушка и заминава за Кюпя. Ще цитирам показанията му, направени саморъчно след няколко дена и заверени от околийския полицейски началник Георги Аврамов — запазвам правописа му:

„Аз като отидох при местността само място видях всичкото положение и веднага се намесих в престрелката, но в момента не можах да видя нищо понеже беше толкова маскирано че за щастие можеше да бъда убит, но след като отидох при тайния агент и веднага видях самия изход, който веднага се показва главата на единия от нелегалните и даде изстрел. След това аз почнах да хвърлям взривовете разбрах че няма да могат да направят поражения и почнах престрелка от 12 часа до 5 и 30 часа. Изглежда като бях много измръзнал веднага хвърлихме един взрив и отделихме към 7 и 30 часа заминахме за местността Шерба за да отида да се поизсуша че толкова бях измръзнал, че не мога даже и представя и изгладнял. След това няма какво да кажа.“

Но ще се наложи да каже. На 25 юли 1944 година, когато партизаните от отряд „Васил Левски“ влязат в Раковец и завземат селото. На митинга ще говори политкомисарят на Десета въстаническа оперативна зона Демир Борачев (Чичо). Думите му за Гроздъо, Цоню и Вергил още се помнят... Военният трибунал на отряда ще осъди на

смърт Атанас Сургучев. Селяните ще потвърдят присъдата. В края на селото той ще моли за пощада. Няма да има пощада.

Но тогава, когато полицаите виждат, че партизаните не допускат обръчът да се стегне около бункера, към единадесет часа звънят по телефона на техническия надзирател на железопътната линия Мурна (сега Комунари) — Синдел Никола Наумов Ангелов, роден в Хасково, тридесетгодишен. Той взема двадесет килограма взрив, петдесет метра фитил, сто капсули, натоварва ги на каруца и поема. На Кюпя пристига в два подир обед. Още в общината на Раковец сам прави четири бомби от консервени кутии. До вечерта приготвя тридесет.

Четата на Гроздъо Желев удържа бункера до полунощ.

След като Митю Мавров вижда полицаите, на входа изскача командирът, прицелва се в Атанас Христов. Карабината му засича — патроните са овлажнели. Дават му друга пушка. Никой от тях не е суеверен, но засечката ги сепва като лош знак... Няма много време да униват — всеки двадесет минути партизаните се сменят на отвора.

Извикват им да се предадат. От бункера се чува глас: „Ний няма да се предадем, ще ни гледате само на картинка, но вий си пазете кожата да не увиснат на трънките“.

Още първата бомба попада в бункера. Гроздъо се прицелва в нея, за да намали силата на детонацията. При избухването загубва временно зрение и слух. Моли Митю Мавров да го убие. Тези минути са тежки. Това не е истерия, а мисъл за другите — да не им пречи. Гроздъо почти е нямал чувство за страх.

На входа застава Цоню. Втора бомба попада в бункера, Цоню я грабва и я запраща обратно — Сургучев бил нетърпелив, не дочакал фитила да накъсее. Автоматичен откос тропосва лявата ръка на Цоню. Запират китката му надолу, стягат чукачето с шалчето на Мавров.

Привечер снегът се усилва. Към полунощ решават да пробият и да се изтеглят. Мерджански хвърля последната бомба, пробиват. Митю Мавров остава за малко да прикрие другите.

Поемат към Горен Чифлик. Загубил много кръв, Цоню върви, подкрепян от другите. По някое време, докато спират за секунди да

поемат дъх, той поглежда цървулите си от магарешка кожа и изрича: „Тъй се печати история. Макар и по снега, ще стигне до следващите поколения!“

На светлината от снега лицето на Цоню излъчва мъртвешки блясък, а носът му непривично е отгънял... Той не може вече да върви, решават да го оставят в Горен Чифлик, в дома на кумеца му Божил Аргиров. Божил е избягал от затвора и станал партизанин, но бай Аргир ще го приеме, въпреки че и него го дебнат.

Раздялата била трогателна. Цоню дал своя парабел на Вълчо, а взел неговия „Волман“ 7/65, по-малък, с три патрона.

Бай Аргир го приема, нахранва. Жена му сварява тетра, измива пламналата ръка, налага я с отварата.

За по-сигурно Цоню се прехвърля в плевнята.

На другия ден той казва на бай Аргир да го свърже със Стоян Григоров, който е от Ракла, но от четири-пет години е зет на къща в Горен Чифлик. Но у Стоянови е разквартируван полицаи. Цоню остава у бай Аргир три дена. Полицаят си заминава, Цоню тръгва за Стоянови.

Когато залайва кучето, Стоян излиза. В здравата си ръка Цоню държи пистолет. Поиска му хляб. И да го приеме за няколко дена. Стоян изнася хляб. Цоню отхапва, но изплюва хапката. Казва му, че е изтощен. Стоян го отвежда в обора при конете.

Тъстът на Стоян Иван Василев (Тепеджика) усеща, че работата не е чиста. Зет му е като мед, но този имот го е трупал той! Нахлузва гумените цървули на бос крак и хуква към общината...

Кметския наместник го няма. Там са нощният пазач Драган Иванов и още няколко човека. Казва им. На телефона застава Дантес Димов Дюкмеджиев, 54-годишен. Върти ръчката упорито, иска Синдел, Раковец, лесничейството, гарата, трудовата рота. Дига ги всички. Събират хора и от селото. С тях е и полицейският стражар от Варна Ради Недев, както и младшият полицейски стражар от белославския участък Иван Великов Димитров. Обграждат дама, почват да стрелят във вратата. Тепеджика, който е още по гумени цървули, се развиква — ще му изтрепят добичетата! Докато му крясват да се маха, вътре в дама се чува глух изстрел...

Когато оставят Цоню, четиримата партизани, макар и премръзнали, чакат дълго: да разберат ще остане ли там другарят им, или ще го върнат.

След това потеглят. Пресичат железопътната линия Горен Чифлик — Пчелник, нагазват Лонгоза. Деня прекарват в една дъбова хралупа. Когато мръква, поемат към Венелин. Ще се отбият при Стоян Койчев. В селото се натъкват на патрула, командирът рязко извиква: „Аз съм Гроздъо Желев, ако се опитате да стреляте, знайте, че първи ще паднете!“

Стоянови се случват без хляб. Дават им последните две филийки, сух боб и брашно. Тръгват за Казашка река, при познат. Влизат в плевника му, без той да знае, заравят се в бобената слама. Пети ден не са хапвали нищо.

През нощта тръгват към Аврен, при Нойко Ноев. Събуждат го, искат да се постопят. Изгонва ги. Няма къде да отидат. Помайват се на улицата и без да ги усети някой, влизат в плевника — от четиримата Вергил е най-изтощен.

Сутринта Нойко нарамва коша за слама, влиза и ги вижда да спят, заровени в сламата. Хвърля коша, изскача навън и се развиква. Насреща, през улицата, е училището. В двора му се разхождат полицаи, пушат след закуската...

Веднага почват да стрелят. Гроздъо повежда другарите си. Той и Вергил са по чорапи — няма време за обуване. Успяват да излязат от селото. Напред е открито снежно поле. В плевника остава раницата с боба и брашното. И пушката сръбски модел номер 10236299 с пет патрона.

Камбаната на църквата в Аврен бие, та бие...

В показанията си полицаят от Провадийското околийско управление Никола Атанасов Тодоров (Дудито), 32-годишен, пише, че бил в Казашка река с Йордан Авджиев — също полицаи. Когато чуват гърмежите, излизат от селото, виждат на осемстотин метра от тях пръснатите във верига полицаи и партизаните, които бягат към гората. Двамата се хвърлят в снега, почват да стрелят. Дудито претендира, че е убил Вергил. Вергил се самоубива, след като разбира, че е тежко ранен.

За смъртта на Вергил претендира и полицаят от Шуменската моторизирана рота Дамян Стойков Русев от село Гостилица,

Дряновско, 28-годишен.

Показания на Йордан Йорданов Авджиев, 31-годишен, полицейски стражар при Провадийското околийско управление, роден в село Драгоево, Преславско:

„Всички се втурнахме напред, като първи беше полицаят Петър Славчев Петров, който бягаше и извика веднъж: «Ура», но в него момент падна убит, а след него падна убит и господин началникът на моторизираната рота в град Шумен Иван Абаджиев, който само веднъж изохка и не мръдна повече. Аз залегнах на три-четири крачки от началника.

Вляво на началника залегна старши стражарят Станчо Стойчев, който също откри огън, но като изстреля два патрона и трети път не можа, защото неприятелският куршум го удари в главата и без да мръдне, си остана на място.“

А ето какво пише Дудито, след като се прибират в Провадия:

„... Тогава решихме да настъпим, открихме силна стрелба и се придвижихме напред, когато аз с младши стражаря Георги Станев бяхме в десния фланг на отделението и се приближихме до самите наши убити и оттам видяхме до самия дънер на дървото легнал човек, стреляхме му двамата по седем патрона и се убедихме, че той вече е убит. След това старшията Стою хвърли една бомба, която падна на около четири метра от дървото, след бомбата аз и Георги, след като предупредихме групата да не стреля, станахме и отидохме при убития, аз го хванах за косата, за да му дигна главата, която беше с лице към земята, и веднага го познах, че това е Гроздьо Желев, същият още дишаше и се давеше в кръвта, която бълваше от устата му, но не можеше никак да говори, оставихме него и отидохме да видим нашите убити, отидох при полицейския началник Абаджиев, видях, че е мъртъв, след

това при полицаия и старшията, които също така бяха починали.“

В „суматохата“ по чудо се измъкват от обкръжението и се спасяват Вълчо Мерджански и Димитър Мавров.

Четата „Народна дума“ с командир Гроздъо Желев и политкомисар Цоню Тодоров е разбита. Скоро на съд изправят шестдесет и двама души, издават пет смъртни присъди. В Провадийския полицейски участък убиват Моис Леви.

Няколко седмици след разгрома заболява детето на Гроздъо. Златка го е кръстила на името му. Иска да го заведе на лекар в Провадия. Не ѝ разрешават. Кметът Георги Костов, който тормози цялата фамилия, ѝ крясва: „Отгоре на туй си го турила на хайдушкото му име, сакън да не се затрие!“

Добър човек, Тодор Демирев се съгласява да ги закара с каруца до Провадия. Но новият кмет Борис Нанков се обажда в болницата: „Жената на хайдутина Гроздъо Желев идва с детето си, да не му оказвате помощ.“

Доктор Ранков изгонва Златка. Детето умира.

На 4 август 1944 година Златка Карабашева ще поеме пътя на мъжа си...

Всякакви съседни се срещат. Намира се и такъв, няколко дена след гибелта на Гроздъо среща майка му, баба Калина, и ѝ рекъл: „Нали ти виках, че твоят син лошо ще свърши...“ Пък тя, преди да го отмине, с втвърдена от мъка уста му отвърнала: „Гроздъо умря като мъж! Трима полицаи уби и разтърси цяла България, а ти ще умреш до фустата на жена си като баба!“

ЧОВЕКЪТ, АКО Е ЧОВЕК...

От доклад на Атанас Христов разбираме, че един е „проговорил“. От него са изстискали само няколко думи: Христо Василев е във връзка с Ламбо Теолов и се занимава със „саботажни работи“.

Христо Василев (Смирната) е шлосер, че и шофьор в работилницата на гърка Зантополус край гарата. Под изоставено купе от лек автомобил е изкопал скривалище — тясно като гроб. На дъното му е поставена дъска, върху която може да полегне човек. Правил го е за секретаря на Окръжния комитет на партията Стойко Иванов Пеев. Стойко Пеев увисва на бесилката на 30 декември 1942 година. Мястото му — и в комитета, и в скривалището, заема Ламбо Теолов. В същия ден, когато застава начело на окръжната партийна организация, в родното му село се получава следното писмо:

„с. Белоградец, Новопазарско — Кмета

Съобщаваме за сведение, че съдът с присъда 549 от 21/29.XII.1942 година, по наказателно дело 710/42 година, е осъдил Ламбо Ламбов Теолов, роден и живущ в с. Белоградец, въз основа на член 2, приложение I във връзка с член 16 и 17 от ЗЗД да изтърпи наказанието смърт чрез обесване непублично и лишаване от права по член 30 от Наказателния закон завинаги. Присъдата е влязла в законна сила на 29.XII.1942 година.“

Гаражът на работилницата е с влажни дувари, около десетина метра дълъг. Светлината в него и лете е като мръсни пакли. Вони на карбид и грес, на пиленя в шмиргел гума. На единия дувар е окачена табела с думите на Левски: „Ако спечеля, печели цял народ, ако загубя — губя мене си“.

Когато арестуват Смирната и го въвеждат в гаража, той разбира, че Ламбо е в скривалището. В такова положение човекът, ако е човек,

рисува себе си и спасява другия. Христо се отскубва и хуква навън. Агентите — по него. Ламбо, който бил решил да се взриви заедно с агентите, чува тупурдията, сепва го надеждната мисъл, че може и да не загине... Бързо се измъква през задната врата, излиза на улицата, смесва се с хората, струпани да гледат как агентите влачат окървавения младеж. В тълпата го мярва районният ремсов секретар Атанас Николов, но Ламбо бърза да се укрие в дома на Хриска и Дойчо Стоянови на улица „Средна гора“ 35. Дойчо бил полицай през 1935 година, в него никой не се съмнява, че е ятак.

Пристигнал е някакъв влак. Главният вход на гарата е заприщен от файтони. Много народ плъзва по площад „Славейков“.

Всеки гледа да се окичи със заслуга. Тъй и Иван Райнов. Неиде из архивите той е оставил такава записка:

„Бях уведомен, че шофьорът на колата на Коста Анестев Христо Василев работи нещо подозрително“.

Това „подозрително“ се потвърждава, в скривалището намират двадесет килограма взрив, пистолет и патрони.

По време на разпитите Христо прави три опита да се самоубие: гълта носната си кърпа, за да се задуши, но агентите я измъкват. Поглъща ръждясал гвоздей. Накрая се хвърля от горния етаж на полицейското комендантство и го откарват към болницата в несвяст...

След това арестуват Моис Леви.

На полицейската снимка Моис е по пуловер. Той е на двадесет и осем години, с красиво лице и гъсти коси. И плоската полицейска снимка не го е загрозила. Дигнали са го от тясната къща на улица „Търговска“ 8 на 14 февруари 1943 година. Син е на хамалин, баща на шест деца. Моис е третото поред. В такава къща не се тълкува талмудът. Пророк Мойсей е заменен с пророк Маркс — пак евреин.

В пристанищната махала детството съвсем накъсява. Там, където хлябът не стига, няма детство. Наоколо са кръчми, бедни дюкянчета, тъмни работилници, барабски свят. И сред него — рижото момче с бледо личице и семитски очи...

На шестнадесет години ще го изключат завинаги от гимназията и ще стане работник. Редят се стачки, уволнения, безработица, арести,

трудова лагеря. Накрая стига до София. Голям град, с големи възможности, но и оттам го изгонват. По етапен ред.

В конюшнята на Провадийското полицейско управление, където го отвеждат след ареста, прекарва осемнадесет денонощия. Изтезавали са го седем души. Между тях са полицейският началник на Провадия Георги Аврамов, подпоручик Костов, агентите Иван Райнов, Атанас Христов, Никола Велев — всички в силата си. Най-възрастен е Аврамов — тридесет и две годишен.

От стеснителния младеж, който дори не умеел да танцува и настъпвал „дамите“ — единственият дефект в неговата организаторска работа, — не остава нищо. Обезобразяват го, изпочупват му ребрата, отлепват му бърбреците. Зима е, а „походните“ чепици, с които го ритат и тъпчат, са подковани с кабари...

Показания на Георги Иванов Аврамов, полицейски началник на Провадия, направени пред народния следовател на 20 февруари 1945 година:

„Еврейчето го биха Атанас Христов, Никола Велев, Никола Стойчев и Иванчев. Една сутрин, когато отивах на работа в управлението, отбих се в конния участък и го видях в обора. То ми каза, че му е много лошо и аз наредих да се вземе в стаята на стражарите. След това повиках д-р Гунчев и д-р Иванов. След това ми се съобщи, че момчето умряло. Стоян Дуков също е бил еврейчето. Пред мен само един път го биха — биха го много, легнал на пода. И Никола Велев скочи няколко пъти върху гърба му, както беше легнал на пода. Никола Велев беше подчинен на Атанас Христов. Стоян Дуков беше подчинен на мен, но беше предаден на разузнавачите. Аз наредих еврейчето да бъде изкарано от обора, то се казваше Моис Йосифов, работело в една фабрика и е било съобщено от Здравка Александрова, че е събирало суми като нелегален и пр. Всички побоища, които казвам, са нанасяни през 1942/1943 година.

Четири-пет дни, преди да умре еврейчето, повиках двамата лекари да го прегледат. Аз не знаех, че са го поставили в обора — знаех, че е поставен в ареста. От управлението до конния участък го заведоха Стоян Дуков и Никола Велев. Д-р Иванов, като прегледа Моис, каза, че му няма нищо и че само давал признаци на пневмония.

Срещнах д-р Иванов до кафенето и го извиках. Преди него бях извикал д-р Гунчев, който констатира същото. И двамата лекари подписаха протокол, че Моис е болен от пневмония.“

Моис Леви не проговаря. В това мълчание се вмести десетина години борба; имена на ятаци, живи и мъртви, с които е крачил за едната идея...

Всеки живот си има различна квитанция. На Моис Леви отрязват жълта хартийка. На нея с пишещата машина е написано едно изречение. След него следва подпис — мастилото, с което се е подписал баща му, е черно:

РАЗПИСКА

Подписаният Йосеф Моше Йосеф удостоверявам, че ми се събщи на 3.ІІІ.1943 година се е поминал в ареста на Провадийското околийско управление синът ми Моис Йосеф Леви и че желая заедно с жена ми Рашел да присъствам на погребението му.

Съобщено чрез В. К. Евстатиев

КОРАБ, КОЙТО НЕ ПОТЪВА

На 1 март 1942 година, понеделник, жителите на село Вълчи дол се струпват на гарата, за да посрещнат Съби Дичев. По-близките съседки блазъосват майка му, из джобовете на акраните на баща му проблясва гроздова в лимонадени шишета с порцеланови запушалки. Съби се завръща след шестгодишна емиграция.

Той е ученото чедо на къщата, че и на селото. Дипломата му от морските специални школи прашаса в сандъка на майка му и въпреки че го влачиха по нашите участъци и затвори, въпреки че го запираха във френски концлагери, Съби свят е видял, живот е живял.

В годините, когато го е нямало, по мегданите, по беленките и седенките, в кръчмата все се е отървавала приказка за него. Подобно отърване на дума е придружено и с озъртане, защото годините са такива. Но в края на краищата смелият си живее живота, а хорската уста разнося мълвата...

Затуй на гарата се струпва народ — да го види, да го чуе. Пък и щом праща предварително телеграма, че се връща, значи е редовен пред властта. А Съби слиза от вагона в хубав шлифер, със синя вратовръзка, попръскана с червени точки; с подстригани мустачки и пригладена коса, разделена „на път“.

Но докато се е кандилкал кардамският влак от Белослав, в общината приемат телефонограма от Провадия:

„Днес във Вълчи дол пристига Съби Дичев, участвал в Испанската гражданска война на страната на комунистите. Следете как ще бъде посрещнат, с кого ще се движи впоследствие и своевременно докладвайте.

Околийски полицейски началник: Г. Аврамов.“

Шестте години емиграция са професионалната революционна школа на Съби Дичев. И преди това го е лизвал огънят на народните работи. Та нали той е съкурсник на Никола Йонков Вапцаров, нали приглушеният от гнева глас на Никола разтърси курсантите абитуриенти в ресторант „Грозд“ под Колодрума? Та нали и Съби пое пътя на безработния, сдружи се със стари работници комунисти и на двадесет и четири години се видя секретар на Окръжната партийна организация...

Кирил Халачев получи нареждане от Централния комитет да намери подходящ човек, който да прехвърли болния Михаил Георгиев в Съветския съюз през Цариград. С тази задача бе натоварен Съби Дичев. Стигнаха в Истанбул, оттам в Одеса, после в Москва. Там Съби учи марксизъм, след туй изкара танковата школа в град Горки, накрая замина за Испания.

В началото Испания му се стори романтична. В Албасете прииждаха такива като него от петдесет и четири страни на света. Градът не стихваше и нощем. Под буйната мелодия на фандангото мургави испанки люлееха гъвкави тела, танцьори в матадорски одежди ситно биеха токчета, а звездите едрееха по жаркото нощно небе.

На 18 юли 1936 година дебаркираха „мароканските генерали“ начело с Франко и доброволческите отряди на Народния фронт заеха местата си. Съби по чудо, с подбит танк, оцеля в пъкъла край Алкала де Енарес и продължи да воюва в един от най-нажежените участъци — Брюнете. Наоколо мините дълбаеха оранжеви ями и той се промъкваше с батальона като през незаринати гробове. Интербригадистите рамо до рамо с републиканците се сражаваха до смърт, но Народният фронт вече губеше градове и села, франкистите настъпваха към морето и скоро щяха да откъснат Мадрид от Каталония. В края на март 1938 година потъна в кръв най-светлата фиеста на испанския народ.

Съби Дичев сподели съдбата на повечето си живи бойни другари. Първо попадна в концентрационния лагер „Сан Сюприе“ на брега на Средиземно море. След това го помъкнаха в Пиренеите, в лагера „Гюрс“. Оттам избяга и измършавял и изранен се добра в Швейцария...

Сега се връщаше във Вълчи дол. След всичко преживяно трябваше да усети в ръцете си костеливите рамене на майка си,

грапавата десница на баща си.

В неделя, на 7 март, го повикаха в полицейското управление в Провадия. Самият началник Георги Аврамов го посрещна — любезен, в нова, добре пипната униформа. Те са почти връстници. В разговора Съби скри само факта, че е бил в Съветския съюз. Накрая подписа декларация:

„Заявявам, че ще бъда честен българин и ще изпълня
достойно дълга си към България, ако за това стане нужда.
Горното написах саморъчно, за което се подписвам.
Съби Дичев.“

Съби е знаел какво написва. Не е знаел само, че му остават още една година, три месеца и осемнадесет дена живот.

След две седмици тръгва за София. Да изпълни дълга си към бъдната България. И преди девет години той е идвал в София, но то е било друго, за хляба. Тогава скова сандъче, напълни го с инструменти и тръгна из Коньовица да оправя електроинсталации и водопроводи. Сега неговият хляб бе по-друг...

Свърза се с Тодор Киряков и Васил Михайлов, със Станьо Василев. Срещна се и с Методи Шаторов, с когото се знаеха още от Франция, и скоро оглави бойна група. В групата са Донка Ганчева (Соня), братовчедка ѝ Донка Ганчовска (Милка), Славка Чехларова, Менахем (Мико) Папо, Пройчо, Първан Халваджиев (Гришата), Дянко Стефанов (Пешо).

На 10 май 1943 година при атентата над Кулчо Янакиев, един от тези, които заглушаваха Радиостанция „Христо Ботев“, фашистът остана жив в квартирата си на улица „Фердинанд“ 26, а Мико Папо бе заловен. Соня също бе хваната. Съби Дичев, който ги чака с кола около

Зоологическата градина, за да ги прибере, вижда какво става. Отива направо при Милка на улица „Карлък“ 38 и я извежда в безопасност.

Никола Гешев поръчва сто екземпляра от снимката му, раздава ги на своите. Извиква и двама агенти от Варна, които и по-рано са имали работа с Дичев. Единият от тях го засича на улица „Леге“, но Съби му се изплъзва. На другата вечер го откриват в гостилницата на „Позитано“, блокират я. Но токът внезапно спира, лампите угасват и Съби Дичев отново им се изплъзва.

Става вече дума за извеждането на бойната група в Пиринския отряд. Всичко е уредено, ще тръгнат за Петрич, оттам по канал — в гората.

На 25 юни 1943 година Съби има среща с Донка Ганчовска в бозаджийницата на улица „Пирот“, близо до църквата „Свети Никола“. Качва се на трамвай единица. От единицата на Халите се прехвърля на тройката. Усеца, че го дебнат, слиза от трамвая, бърза. Извикват му: „Събе!“

Разбира. Вади пистолета, стреля. Стрелят и ония — с автомат...

На другия ден вестник „Зора“:

„Вчера полицията очисти един опасен терорист.

Как е бил убит?

Към два часа след пладне чрез проследяване от органите на полицията бил застигнат в градинката на «Свети Никола» — улица «Пиротска» лицето Съби Дичев Георгиев с фалшива лична карта на име Александър Петров Страхов и конспиративно име Алекси, роден в село Вълчи дол, Варненско. Участва в Гражданската война в Испания с фалшивото име Михаил Строгов.“

Съби Дичев е третото дете на Елена и Дичо Георгиеви. Бил висок, с права кестенява коса, с руси мустачки, с очи метличини.

Един ден, преди да го убият, бил при своя съселянин и стар боен другар Тодор Киряков. Тодор го съветвал да се пази, пък Съби му рекъл: „Моят кораб скоро няма да потъне, няма да се разбие!“

ШЕСТНАДЕСЕТ ГОДИНИ БОРБА

На 10 август 1943 година в село Козлодуйци, Добричко, е насрочена конференция. На нея ще се обсъди и приеме решението за създаване на Втори добруджански военен район.

Навсякъде са поставени засади, а към селото от различни места се придвижват Ламбо Теолов, Милка Пеева, Демир Борачев, Николай Бояджиев и Георги Сотиров.

Курти Панайотов, един от първите партизани в Добруджа, обикаля селата. Същата нощ се натъква на засада, поискват му да се легитимира. Готово: вади пистолет, прострелва полицаю, ранява другия и избягва. Скоро на мястото пристига полиция. На нея се натъкват и Георги Сотиров, и Николай Бояджиев, тръгнали от Добрич. Бояджиев, с пробит от куршум бял дроб, по чудо съумява да се прехвърли през оградата, скрива се в гъстите метли на двора, спасява се. Георги Сотиров пада убит — пронизали са го осемнадесет куршума.

По време на престрелката Ламбо Теолов, Демир Борачев и Милка Пеева са само на сто и петдесет крачки от мястото. Хукват към малката горичка край село Айорман, през нощта капнали се довличат до Батовата.

Георги Сотиров с каварналия, роден на 27 февруари 1909 година в къщата на беден работник. Работи от дете, но окото му е в машините — става механик и тракторист, оре земята на румънските чокои. На деветнадесет години е член на Добруджанската революционна организация. След три години го вземат войник в румънската кралска армия. Там усещат, че се занимава с комунистическа дейност, но преди да го арестуват, той избягва от казармата, прехвърля се през границата и пешком влиза във Варна. Постъпва на работа в „Кораловаг“. През 1933 година става партиен член. Същата година отново отива войник — този път в българската армия. Отново създава партийни ядки, отново е разкрит. Сега няма къде да бяга. Инквизират го дълго. Накрая

шуменският военнополови съд го осъжда на смърт. Прекарва осем години в затвора. Излиза през май 1941, на тридесет и две години. Борбата става вече въоръжена, на нов етап. През есента минава в нелегалност, тръгва по Добруджа, създава партийни организации и партизански групи. През юли 1943 година на заседание на ръководството на Десета въстаническа оперативна зона е издигнат за началник на щаба на Добруджанския военен район. Загива на тридесет и четири години — от тях шестнадесет са борба.

Дълго се рових из библиотеки, търсех нещо написано за Георги Сотиров, някаква подробност от живота му, да открия черта на характера му, случка или опазена дума от загиналия. Вместо това срещам изречения, които нищо или почти нищо не казваха. При това писани от бойни другари. „Организира и създава първите партизански групи в Добруджа, създава партийни организации и ОФ комитети в добруджанските села, подготвя добруджанските трудеци се за борба против германските поробители и техните български слуги.“ Или: „Отиде си от нас, от добруджанци, преданият син на партията и народа. Загина в центъра на Добруджа, за да осветлява с героичния си пример пътя на населението в Добруджа към комунизма.“

Така е писано години наред — шаблонно и безстрастно — и тези изречения могат да се сложат под името и на други. Четеш и отминаваш, без да ти трепне сърцето, като че мъртвият не е бил никога жив...

Така и не знам, а и все по-малко остават онези, които знаят — жива ли е била майка му и как го е жалила, какво е станало с децата му, как са пораснали, горките, само с една гордост, че са рожби на герой, без бащина ласка. Какви са били дребните му радости, които услаждат всекидневието, какво е знаел за живота и за смъртта и как е вървял срещу нея...

Няма кой да ти каже. От една популярна снимка те гледа скулест мъж със стисната уста, е остра брадичка и твърд поглед. Такива хора не прощават и на себе си. Такива хора отиват докрай.

ДОКТОР НА БЕДНИТЕ

По онова време Будаковият род от лозенградското село Каваклий е прочут по цяла Тракия. Бащата, Димитър Будаков, е търговец-винар, мъж с чепат характер и властни салтанати, с окачен в дома си портрет на Байрон. Но над всичко това — мечтата му да доживее българско.

Изпраща и петте си деца да учат в одринската гимназия „Петър Берон“. Вторият му син, Никола, я завършва през 1903 година като първенец на гимназията.

Никола тръгва за Женева и след осем години се връща доктор по медицина. Докато следва там, сред омесената от сърби, хървати, българи и руснаци емиграция, става марксист. Марксизмът по онова време е най-новото и най-силното лекарство за човешката душа. Много пъти е слушал Плеханов. Слушал и Ленин, разговарял с него. Тогава Владимир Илич е на тридесет и пет години.

Участва във войните — от 20 септември 1912 година е назначението му като дружинен лекар в Двадесети добруджански полк.

През януарските празници на 1917 година се оженва за доктор Мара Йонева от село Върбица, Шуменско, с която се запознава през студентството. Тя напълно споделя неговите убеждения и до смъртта си през 1927 година му е пръв другар в партийната работа. От брака им се ражда дъщеря, кръщава я Сияна. Същата тази Сияна през 1944 година редовно ще изпраща медикаменти и санитарни материали на партизаните от отряд „Васил Левски“.

На 31 декември 1919 година е обявена Варненската комуна начело с Димитър Кондов. Негови помощници в кметството са Станко Калчев, Жечо Дикиджиев и доктор Никола Димитров. Комуната просъществува до 23 май 1921 година.

След Деветоюнския преврат през 1923 година от Съветския съюз във Варна пристига Васил Коларов, но е арестуван и откаран в казармите на Осми полк. От София за Варна тръгва Георги Димитров с жена си Люба Ивошевич, отсядат в дома на доктор Никола Димитров.

След нападението на Съветския съюз от Германия доктор Никола Димитров е арестуван и интерниран в глухото село Врани кон, Шуменско. Вече е на петдесет и осем години, здравето — погубено. Лицето му е станало още по-тъмно, косата — съвсем бяла, а немощното тяло — изсъхнало.

Умира на 9 септември 1943 година. На следващия ден е погребението. Площадът пред катедралата във Варна не може да побере стеклия се народ.

Доктор Никола Димитров бил благ човек, колкото лекувал с лекарства, триж по лекувал с доброта, проумял, че светът, в който живее, е прояден от дълбоки, рани и спасението е единствено в хирургическия нож, т.е. революцията.

Още през 1920 година той е установил, че във Варна от 808 прегледани деца 566 са неизлечимо болни. От 435 работници здрави са само 81. За първи път в историята на града Варненската комуна отделя милион и двеста хиляди лева за здравеопазване. Доктор Димитров отстоява решението в общинския съвет да бъдат лекувани безплатно бедните. Това за жалост трае само до свалянето на комуната.

Спомен на Йордан Каранов:

„Хиляди работнички и работници се бяха стекли пред ковчега на големия човек, въпреки увъртащите се наоколо десетки тайни и униформени полицейски кучета, които се бяха вбесили от този голям траурен митинг. Трудеща се Варна дълбоко почувства, че загуби едни измежду своите най-верни синове, отдали целия си живот в борбата за извоюване свободата на българския народ.“

В УЧЕНИЧЕСКА УНИФОРМА

Ангел Главчев тръгва към бесилката на 10 срещу 11 ноември 1943 година в ученическата си униформа от Столарското училище в Русе.

В една синя вечер на отминалото лято областният полицейски началник на Русе Стефан Симеонов върви по улица „Шипка“, прибира се в дома си. Униформата е излята по мощното му тяло, горещо е и движенията му са бавни, за да не се поти — уж се къпе всяка събота, а потта вони.

Той е виновен за смъртта на десетки, по негова заповед е изгорен жив работникът комунист Иван Дачев. Ангел Главчев се приближава до него, вкопаните му под гъстите вежди очи светят като раздухани въглени, изважда пистолет и стреля...

Съумява да избяга и да се укрие. Провинциалният русенски хайлайф ще има „хляб“ за приказка няколко месеца. Следва траур. Добре, че е лято и няма театър, няма концерти...

Ангел Главчев е ръководител на ученическа бойна група. Задачата за тази акция получава от Ана Вентура. Задачата е изпълнена — грешка няма!

Грешката идва по-късно. Тя е грешка на младостта и глупостта. Един от младежите е непредпазлив и лесно става стръв за едрата риба.

Дават му две смъртни присъди: първата за конспиративна комунистическа дейност, втората — за убийството на областния полицейски началник.

Изтърпял е всичко, което може да се изтърпи. Накрая му горят лицето с бензинова лампа — отрича всичко.

Има и свиждане с майка си. Той я обича болезнено. Тя е говорила с прокурора — може и да го помилват, ако подпише декларация. Обяснимо е: тя е майка, дала е живот, който искат да отнемат. Но отгук нататък разговор почти няма. От свиждането остават една вълнена фланела и едни дребени чорапи, плетени на една кука, които майката е донесла. Над тия неща можеш да си изплачеш очите...

Не забравя майка си и когато го повеждат към бесилката. Виква към тъмната стена на затвора, зад която е съселянинът му Коста Петров: „Продължете борбата! Бате Коста, кажи на мама, че и в последния си миг съм мислил за нея!“

Нататък е банално и страшно.

Ангел Главчев е роден в село Араплар (Генерал Колево), Варненско. През 1923 година баща му Гешо Главчев е ръководител на въстанието в северната част на Провадийска околия, кмет на Арапларската комуна. Брат му Атанас е комунист с доживотна присъда.

Христо Динев:

„Партията му възложи да образува бойни групи, Да потърси оръжие за партизанското движение. И Ангел се залови да осъществи тази партийна повеля. Когато работеха с брат си Атанас бояджийство в село Пет могили. Шуменско, през лятото на 1942 г., забелязаха, че в общината има складирани пушки. Ето удобен случай да се снабдят с оръжие. Повикаха своя съмишленик от тяхното село Ради Вичков, натовариха пушките и бояджийския си багаж и го изпратиха за село Стефан Караджа.“

Ангел Главчев изживя толкова години, колкото да стане пълнолетен. От тях осем са идейна борба. Съдбата не отрежда такова достойнство всекиму.

НЕПЪЛНОЛЕТНИТЕ

Било 11 май 1944 година, нощ с калайдисана луна. Наоколо ръсените през деня лозя лъхали на вар и син камък. Вдясно, откъм Комитовото ханче, се долавяла мелодията на моден фокстрот, а тях, непълнолетните, ги влачели към бесилката...

От тази нощ са изминали много години, минали и заминали. За близките си Стефан Йовчев и Христо Узунев са оставили по няколко снимки с кадифени якички на ученическите куртки, по няколко писма, писани в две съседни единички на варненския затвор...

Стефан е син на стражаря Петко от Елена. Балканът трудно прехранва сиромаша — бащата слиза от колибарската махала Килъжевци, запасва колан с герб на токата, налага шапка с корава козирка и кокарда, става власт... Когато след време тръгне да спасява сина си от тази власт, тя като валяк ще мине през него и ще сплеска душата му...

Христо пък имал в изобилие всичко: и дрехи, и храна, и учебници. Бил в последния клас на гимназията, бил синеок и строен, имал хубави зъби и звучен смях. Той пък защо е тръгнал срещу царщината?

Баща му се е трепал цял живот. На созополското дъно морето е мачкало дробовете му — бай Атанас бил водолаз, пестил от въздуха за дишане, цепил косъма да върже имот. И вързал: къща с излаз на улици — и за сина, и за дъщерята; две лозя, зеленчукова градина, ниви. Христо обърна гръб на този имот и тръгна към бесилката...

Сега щяха да са мъже пред пенсия, да пощипват бузките на внучетата. Тогава са нямали още двадесет години...

Тогава нелегалната Милка Пеева била секретар на Окръжния комитет на РМС. Комитетът е от пет души — толкова са и посочените в обвинителния акт номер 136 от 1944 година. Тези пет души са Дичо

Атанасов, Марин Михайлов, Стефан Йовчев, Иван Чочев и Милка. Около тая петорка се обединяват ремсистите от районните комитети, много ученици, студенти, работници.

Изключват Стефан от гимназията през 1942 година, чете като частен ученик, ходи в София, връща се в Елена — навсякъде го дебнат. В началото на 1943 година идва във Варна, става продавач в зеленчуковия дюкян на своя земляк Арсов на ъгъла на улица „6 септември“ и „Принц Кирил“ („А. С. Пушкин“).

Христо пък е абитуриент на варненската мъжка гимназия „Фердинанд I“.

Каква е била политическата обстановка в България и по света, след като царството посяга на непълнолетни?...

Борис III е мъртъв. Дворецът е забулен в загадъчност и мистерия. Сменят се правителствени кабинети, престъпленията към българския народ от ден на ден натежават. Страната се изправя пред трета национална катастрофа — властниците правят усилия да се задържат... На 24 декември 1940 година отново влиза в действие Законът за защита на държавата. Пет дена по-късно е създадена организацията „Бранник“. След тях — „Ратник“ и „Легион“.

На Източния фронт немците панически бягат. Разгромът им при Сталинград е през февруари 1943 година. След него следва общото настъпление на съветските войски, пробивът на блокадата на Ленинград, освобождаването на Кавказ и източната част на Донбас. Следва и Курската дъга юли — август 1943 година. В дните, когато са арестувани двамата младежи, вече са освободени Калининска и Смолянска област, Левобрежна Украйна. Хитлеристките войски в Крим са откъснати от другите германски части. Армията на генерал Ватутин разкъсва отбранителната линия на Четвърта германска армия. Генерал Рокосовски е преминал дълбоко в тила на Втора германска армия. Генералите Ерьоменко и Соколовски печелят тежките сражения край Витебск и Невел. Вече приключва вторият етап от Великата отечествена война. Съветската армия е под носа ни, а ние величаем героизма на немците. Армията на фелдмаршал Лист, която е на Балканите, си живее живота. Само фюрерът да не посегне на нея, да не я лашне на североизток...

Посланикът на Германия Адолф Хайнц Бекерле, бивш директор на полицията във Франкфурт, току привиква българските министри — и бивши, и настоящи, та и бъдещи. Освен редовната германска войска из страната щъкат специални офицери с паспорти на търговци на автомобили, зъболекарски инструменти и тютюн. Още на 1 февруари 1941 година е сключена между България и Германия спогодбата „Нойбахер“. Тя урежда издръжката и снабдяването с продоволствие на германските войски. Между Българската народна банка и Главното управление на кредитните каси на райха в Берлин се сключва тайно споразумение. Българската народна банка се задължава да предостави необходимите суми в левове за нуждите на германските войници в България — на първо време петстотин милиона при съотношение 32,5 лева за една райхсмарка. Снабдяването се извършва от българското правителство чрез бюджета на военното министерство по безотчетни сметки. Всеки германски войник получава хиляда марки или тридесет и две хиляди и петстотин лева. Едва след година се усещат — намаляват заплатите на седем хиляди сто двадесет и пет лева. Това са огромни суми, почти равни на министерски заплати.

България е ограбена. За осем месеца са дадени на Германия около два милиарда лева...

Софийските хотели „Славянска беседа“, „Сплендид“ и гранхотел „България“ са предоставени на висши германски офицери. На пазара отдавна са изчезнали кожата и гьонът — кундурджийските стоки са тръгнали по наряд. Нарядът с безнадеждна работа, по тротоарите затракат дървени подметки. Яйцата от един лев стават три лева. Маслото от двадесет — на четиридесет. Немците са ни пребъркали джобовете, поизмели хамбарите. За сметка на това донесли са ни за посев картофите „Бинте“ — в Самоковско вече са почнали да ги сеят... И шоколад са донесли, но не за пазара. Държат го в складовете, раздават си го като дажба... Почти до края на войната немците имат удивително бърза пощенска и колетна служба, за да не се развалят заграбените провизии, които изпращат на семействата си в тила. Разказвали са ми очевидци как немски войници вземали по две-три кошници с яйца, чупели черупките им и изливали жълтъците в огромни дамаджани, които за няколко дена стигали от нашите градчета до Германия. Но ние пак им се възхищаваме, умеем да ценим европейците. Раздаваме им ордени. За няколко години са окачени

български ордени на шест хиляди германски офицери и шестдесет хиляди германски войници. Нищо, че са тиловащи. Тиловащите най-много се радват на ордените...

Но не всички вярват в непобедимостта на армията на Третия райх. Хората знаят, че всяка жестокост е обречена. В горите има партизани, в селата — ятаци. Затворите са претърпени, кварталите осъмват, облепени с позиви.

Из полицейски доклад от септември 1943 година: „Населението в града ни в голямата си част е обезверено в крайната победа на Германия, лесно се поддава на настроения.“

Скоро в областта е въведен строг полицейски час. От седем вечерта до пет часа сутринта се забранява движението на хора извън населените места — по нарушителите се стреля без предупреждение.

Един позив събужда у човека кураж, а за свободата тръгват да умират само куражлии.

През август 1943 година Стефан Йовчев и Лиляна Пуховска, учителка в село Войводино, са пренесли от София циклостил. Но за него трябва и пишеща машина.

През нощта на 11 декември 1943 година, въоръжени с пистолети, Стефан Йовчев, Христо Узунов и Тодор Събев провеждат акция. Пистолетите е донесъл Христо от къшка на лозето им. В единия има четири патрона, в другия — три. Двамата се срещат в градинката на площад „Отец Паисий“. Йовчев довежда Тодор. Тримата задигат две пишещи машини система „Адлер“ и ги отнасят в квартирата на студентката Мария Баждарова на улица „Иван Драсов“ 12.

Ето какво донася на господин полицейския комендант на Варна за този случай директорът на гимназията Д. Стоянов. Донесението е с изходящ номер 557 от 13 декември:

„... Сутринта в мое присъствие и в присъствието на секретаря се оказа, че нападателите са отворили вратата на канцеларията, откъдето са взели две пишещи машини и

едно шише лепило. По стената на учителската стая са написали с червена боя: «Честно народно учителство, обединявай се в борбата срещу фашизма». В учителската стая на една книга с надпис «Дружествена книга» написват: «Как е създадена фашистката организация „Бранник“, никакви дружества не съществуват».

Докато Тодор Събев ги е охранявал, Стефан е написал лозунга, а Христо — думите в дневника.

Показания на прислужника на гимназията Христо К. Христов:

„На 11 декември 1943 година срещу 12 с.м. вечерта бях дежурен в мъжката гимназия, както всеки дежурен, така и аз се прибрах в дежурната стая, която се намира под стълбището на първия етаж на гимназията. Към 23 часа полунощ аз преглеждах вестника, почивайки на леглото. Един час по-късно аз чух някакъв шум в коридора, погледнах часовника и видях, че той показваше 24 часа, отворих вратата и видях в тъмното хора...“

Още един документ — епилогът на преписката:

„Подписаният Манол Атанасов Манолов, секретар на варненската мъжка гимназия «Фердинанд I», удостоверявам, че получих две пишещи машини «Адлер» номера 54/730 и 52/7708, откраднати при извършеното нападение на гимназията на 11 декември 1943 година. Град Варна, 4 януари 1944 година. Подпис.“

Вечерта, когато ремсистите открадват машините, в село Новаково влизат партизаните Атанас Александров (Герчо), Мирьо Едрев (Кръстника), Коста Парашкевов (Пашмата).

Кметът Димитър Христов (Фронтажа), отявлен фашист, току-що е затворил бакалията си и в кметството разпределя селския караул. В канцеларията му са глашатаят Велико Маринов, Стоян Чакъров и Мирчо Янков Жеков, чийто ред е да бъдат стража през нощта.

Тримата партизани нахлуват в кметството, отварят вратата и преди да угасят лампата, стрелят в кмета. Останалите скачат през

прозореца. Като чува гърмежите, жената на кмета Тодора хуква към канцеларията с виковете: „Димитре, Димитре!“

Няколко дена след смъртта на Фронтажа Иван Райнов повиква Тодора в полицейското комендантство. Тогава тя е на тридесет и две години, облечена в черно, още не сторила деветини на мъжа си. Райнов бил добър, трогнат, говорил състрадателно и умно, но службата си е служба — поразпитал Тодора, съставил протокол. В него вписва, че нападението е извършено от неизвестни лица. На вика на Тодора Фронтажа само простенал в тъмното: „Жена, тук съм, умирам.“

Иван Стефанов Райнов е на двадесет и девет години. Роден е в град Кюстенджа, а живее на улица „Николай Николаевич“ 20. Завършва командирския курс на държавното полицейско училище в София — улица „Константин Стоилов“ 1, с отличие, но по липса на вакантни места в столицата постъпва като разузнавач IV степен в разузнавателната група на Варненското полицейско комендантство. Още от началото на кариерата си се очертава като умен и разсъдлив човек, с хладнокръвие и дар-слово, поназнайвайки и психология. Възлагат му да наблюдава руската емигрантска колония в града, както и Съветското консулство.

Когато арестуват Антон Прудкин и той го съпровожда до София, има разговор със самия Никола Гешев. Гешев остава доволен от Райнов, още след разговора го повишава в разузнавач II степен, предлага му да остане в София, да работи при него. Иван Райнов отказва — уж по семейни причини.

В края на 1942 година става шеф на политическата полиция във Варна. Пряк началник му е полицейският комендант Нанко Панайотов, но от него държи в тайна секретните информатори. Подготвя група от легиона с водач Христо Недев, ако Варна евентуално бъде „отстъпена“ на Съветския съюз, да работят тайно в града... По-късно заповядва на разузнавача Георги Бочев да „наглежда“ много дискретно генерал Никола Христов с кои лица е близък. Близък е с фабриканта Асен Николов, който му пробутва момичета от фабриката си (сега ДТК

„Първи май“), с кмета на града и с помощниците му. Особено с един от тях — Димитров.

Началникът на Трета армейска област генерал-лейтенант Никола Христов издава заповед номер 26 от 10 май 1944 година, с която установява методите и средствата за успешното справяне с нелегалните. Започват масови погроми и палежи. Но преди да издаде тази заповед, извиква Райнов и като на човек, на когото може да се довери и опре, му заявява: „Борбата с комунистите ще водя по начин такъв, че тук и след десетки години не ще се мисли и говори за комунизъм!“

Първият състав на Народния съд във Варненска област заседава от 22 януари до 5 февруари 1945 година в сградата на Юнашкия салон (намира се на площада до градския часовник). Между сто двадесет и осемте подсъдими Иван Райнов е една от най-ярките фигури. Много често председателят на съда Петър Бомбов го подканя да говори по-високо. Райнов всичко си е написал в показанията, но пред съда мънка. На ревера на сакото му още стои знака за гражданска заслуга „Свети Александър“. Казват му да го снее. Снема го. Пипа бързо, сините му очи сега са плахи, шарят навсякъде, но погледът му не се задържа никъде...

Казват, че говорел отлично немски и френски, че рецитирал цели страници от „Льо пти шоз“ на Алфонс Доде. На 9 септември го арестуват в квартирата на любовницата му около гръцката баня (намира се на улица „Стефан Караджа“) — бил смирен и услужлив като морфинист. Възможно е да е съжалявал за накървяването си, но вече с нищо не е можел да го изчисти. Това са жестоки години, в които е претърколвал и трошил съдби, както се претърколват и трошат орехи в силна шепа...

Защо му е било всичко това? Заради пари? Имал ги е. В една полицейска държава полицаят е платен добре. Заради власт? И това е имал. Може би и затова отказва на Гешев — София е блато, ще потъне в него, а във Варна той е Иван Райнов!... Но това е външното, това е лустрото. Той е търсил другата власт, пред която става пречупването на човека, разрушаването му. Когато само за часове, дни или месеци гръбнакът омеква и идейният враг, противникът воин от бойното поле, започва да лази...

Един от неговите неофициални заместници е полицейският разузнавач номер 399 Атанас Христов Димов. Христов е друга порода, но двамата взаимно се допълват. Почти са връстници. Живее на улица „Братя Миладинови“ 82 недалеч от църквата „Света Петка“. Очите му са скрити в сянката на вежди, тлъсти като пиявици. Христов е мъжага с бичи врат, с добре развити потни жлези. Каквато и дреха да облече, до вечерта под мишниците му избиват тъмни петна, поръбени от солена седефена дантела. Дошъл е преди седем години от едно добруджанско село. Напролет и наесен Добруджа е лепкав чернозем, а през лятото — напалена пещ. Ако се измъкнеш от нея, град като Варна ще ти се стори рай.

В службата го тачат — той е токмакчията на политическата полиция. Е, има и други, но в сравнение с него те са гимназистки. Затова го ценят, получава и награди. На свети Архангел Михаил, деня на полицията, в списъка на наградените обикновено е на трето място. Не се отличава с ум и съобразителност, но е предан и се старае. Дори когато го мъчи тягостен махмурлук, навреме се явява на работа. Той е човек, на когото може да се разчита. И разчитат. Изработил си е здрава житейска философия и упорито я следва: щом има държава, ще има нужда и от такива като него — все някой трябва да върши черната работа... Понякога се случва да се увлече, но началниците са за туй — да го защитят, да поемат отговорността. Всъщност те няма какво да поемат — всичко е в името на службата!

Извън службата неговата страст е киното. Редовно посещава „Глория палас“, „Ранков“, „Роял“. По няколко пъти гледа детективските филми, обогатява се професионално — истинска разузнаваческа школа той не е карал.

Обикновено ходи на кино от седем вечерта. След филма, ако няма „акция“ или арестувани в полицейското комендантство, отбива се в ресторант „Широк живот“ на улица „Русе“, зад градския часовник. Поръчва си мастика — мастиката е мъжко питие. На третата чаша вратът му се зачервява, хлътналите очи блесват. Христов започва настойчиво да се заглежда в лицето на някой от съседите си. Избира си човек, който от пръв поглед му е несимпатичен. Дори си представя как го изтезава. Първо го удря в корема. Това не е силен удар — къде-къде са неговите възможности! Но е внезапен и човекът инстинктивно се

свива и навежда напред рамене. Христов това и чака — следва рязък саблен удар в тила. Жертвата пада. Два ритника в корема. Това е за начало, за респект — нещо като психическа атака.

Почти във всеки филм има любов. Христов отпива от мастиката, упорито почва да фиксира с поглед някоя жена. Нищо че е със съпруга си. Мъж, който води жена на ресторант, е мухльо. Би могъл да я отмъкне в някой вход — във филмите често става тъй. Христов все по-настойчиво „чупи око“ на „избраницата“ си. Жената пламва от притеснение, шепне на мъжа си, той търси с очи келнера, за да плати и да се маха. Христов се усмихва мрачно, усеща се мъж...

Но има и други жени. От намигванията му не губят самообладание, а открито демонстрират пренебрежение. Въшли! Не знаят кой е той!... Той е... Погледът му опипва съседната маса, търси друг обект на сърцето... Ами ако е комунистка?! Тук психическата атака е по-нежна. Два плесника — единият с дланта, вторият — с опакото ѝ. После вплиташ пръсти в гъстите коси, влачиш тялото от единия до другия край на стая номер 5 на полицейското комендантство, хвърляш го в ъгъла. „Е, пиле шарено!...“

Иван Александров — шеф на политическата полиция в Шумен, пред Народния съд:

„Както казах, Атанас Христов беше силен и сам ги вдигаше нагоре и ги блъскаше в пода. Мисля, че двама от почитаемия съд познават добре неговата сила, затова не считам за нужно да го описвам повече.“

Когато Стефан Йовчев, Христо Узунов и Тодор Събев провеждат акцията, на сутринта Иван Райнов пристига в гимназията направо от село Новаково и се заема с разследването.

След акцията Стефан и Тодор отнасят с чувала машините у Мария Баждарова, а Христо се прибира вкъщи. На другия ден пренасят машините в направеното от тях скривалище в местността „Текето“ (сега от това място започва началото на жилищния комплекс „Възраждане“). Там има още една машина, дадена от Груд Янчев — преди да замине войник, я задигнал от кантората на чичо си.

Скривалището всъщност е бункер за четири човека, изкопан под къошка в лозето на Узунови. Той е единственият бункер във варненските лозя.

На полицейската снимка се вижда недоизкарана двуетажна сграда. За стаичката на горния етаж се отиват по подпряна на плочата дървена стълба. От долния прозорец се показва бурия за печка с назъбен кюнец.

Бункерът е в земята. Правили са го Христо и Стефан. Копали нощем и с торби изнасяли и разпръсквали песъчливата пръст в съседните лозя. Копали го цяла есен — лозето е на триста-четиристотин метра от затвора. Дори Христо бил убеден, че може да се прокопае тунел до затвора, до килиите на политическите...

На 12 декември Христо и Тодор донесли тук машините — бързали, нямали време да им се порадват.

След седмица предали на Христо да се яви в градинката на църквата „Света Петка“. Там по поръчение на Дичо Атанасов и чрез Йовчев му оставили Здравко Бомбов. Христо дошъл с Тодор Събев, отвежда ги в бункера и ги оставя там — очаквала се блокада на Варна.

Това става срещу Никулден. На сутринта градът е блокиран. В блокадата участват войска и полиция от Шумен. По улиците се мяркали само сини униформи. Цивилни и формени полицаи нахълтвали в къщите, проверявали документите, търсели оръжие. Влезли и в дома на Атанас Узунов на улица „Ниш“ 112. Той наточил кана вино, погледите на полицаите омекнали, после бащата още веднъж слязъл до избата...

Към три часа подир обед Христо почнал да се стяга — поканен бил на имен ден. Подсвирквал си, гладел с ръка първия си цивилен костюм. Костюмът и до днес си стои необлечен в гардероба на сестра му Недялка!...

В три часа агентите нахлули в къщата и го отвели. Те идели направо от лозето, където бил открит бункерът.

Да се позовем на документите:

„Радиограма 323

Главния инспектор Санков.

Донасям Ви, че при устроената на 19 того в град Варна блокада бе завързана престрелка между полицейските преследвачи и групи и въоръжени комунисти функционери в един къошк край Варна, близо до местния затвор. При престрелката бе убит нелегалният комунистически функционер Здравко Георгиев Бомбов, двадесет и една годишен. В същия къошк бе заловен жив и Тодор Събев Ангелов, осемнадесетгодишен от Добрич. Намерени бяха три пистолета «Нагант» и един «Маузер» и три пишещи машини, от които две са същите, задигнати при нападението на варненската мъжка гимназия на 11 того. Намерени бяха и много други материали: циклостил, печатарски букви, шест килограма печатарско мастило, туби с мастило за циклостил, восъчни листа и пр.

Областен полицейски началник: Герчев.“

В показанията си полицаят Борис Манастиров, живеещ на улица „Патриарх Евтимий“ 20, разказва, че сутринта в шест и половина преди акцията той завежда в своята къща хората, с които ще бъде в група при блокадата, наточва вино и изважда от качето солена скумрия. Когато отиват в лозята, първо се отбиват към къошка на помощник-кмета Димитров, после до стопанството на Благой Фанев, виждат пияни войници да излизат от къошките, отбиват се и те да опънат една кана при агронома Николаев, че бая са се засолили със скумрията. След това минават през неговата хавра, която граничи с лозето на Узунови. Борис разправял, че напролет, като му удари едно риголване, ще засади праскови — стават като юмрук. С него вървят Борис Томов Манолов и Стоян Савов Вълчев от шуменската моторизирана полицейска рота, както и войникът Петър Илиев Вълчков от четвърта рота на Осми пехотен полк. Същият този Вълчков ще стреля после в трупа на самоубилия се Здравко Бомбов.

В дознанието си пред народния следовател Борис Томов Манолов от село Въбел, роден 1916 година, разказва, че невръстен останал сирак, че чиракувал, после работил по железопътното поддържане. Мечтата му била да стане стрелочник. Накрая казва:

„За този случай областният началник ни издейства по пет хиляди лева награда. Виждате какъв е случаят. Нито сме искали да се натъкнем на тези братчета, нито сме желали някаква награда.“

Показание на Тодор Събев:

„... аз легнах отново да спя, събудих се късно и още със събуждането си той ми каза, че иде полиция, още в момента бяхме обградени от полицаите, един от които се показва на прозорчето, което е без стъкло, непознатият насочи пистолета, като се бе приготвил да стреля върху полицаия. Още тогаз аз посегнах и го хванах за ръката, като през това време полицаят чу шума ни вътре и извика останалите. Полицаите откриха огън върху нас, тогава аз се завтекох към вратата, която бе подпряна с няколко дървета. Непознатият насочи пистолета към мене, като искаше да ме спре да не излизам, през това време полицаите и войниците продължаваха да стрелят. Тогава непознатият се обърна на другата страна, насочи пистолета към главата си и стреля, още тогава извиках на полицаите, че се предавам, другият се самоуби...“

„Непознатият“ е Здравко Бомбов. Самоубива се с пистолета, който Иван Добрев му е дал.

В началото на декември Здравко получава повиквателна за трудовоизправителния лагер в село Левуново, Горноджумайско (Благоевградско). Среща се с Иван Добрев и четата му в Кипренската гора. Добрев го изпраща във Варна по работа при Жечка Карамфилова — след няколко дена ще се върне и ще се присъедини към четата...

На полицейската снимка той е по чорапи — веднага са му отмъкнали обувките, с шаячен панталон с широки крачоли, натъпкани в чорапите. Под сакото му се показва кожухче, мустачките му почти не личат на опръсканото му с кръв лице...

Известна е и друга снимка: на нея е с бял калпак, кривнат надясно, с красиви тъмни очи, тънък нос и хубава уста... Тайно бил влюбен в Радка, малката сестра на Жечка Карамфилова.

Активен ремсист е от 1938 година. Става комунист през 1942 година и скоро — секретар на партийния район в родното си село Нов

градец. Обикаля селата наоколо, изгражда здрава мрежа от ятаци. Тази дейност прикрива с бояджилък и стамбирване.

За гибелта на Здравко Бомбов партизаните от Варненската чета пишат другарска жалейка:

„Ние, твоите другари, даваме свещена клетва, че ще водим народа честно в неговата борба за освобождение, че ще бъдем твърди и смели и до последния куршум в боя ще си спомняме за свидните жертви, за тебе, свидно чедо на народа ни, загинал тъй рано в неравната борба.“

Следствието поема Иван Райнов. Зареждат се четиридесет и девет дена мъчения. Всеки ден през „операционната“ минават десетки души. Между четиридесет и седемте арестувани има двадесет и едно момичета — млади, бедни, невинни.

Ето какво пише в показанията си Величка Върбанова:

„Дъщеря съм на бедни родители. Бях много малка, когато видях много лоши неща. В душата ми се напластяваха все нови и нови горчивини. Нищо светло не видях и след четиринадесетата си година. Тогава се помина малкото ми братче, а баща ми ослепя. Уволниха го, като му отпуснаха съвсем недостатъчна за петчленно семейство пенсия. В мен нещо се пречупи. От весело и безгрижно дете аз станах замислена и скептична. Търсех причината на всичко, животът ми се струваше празен и безсмислен. Имах само едно желание — да продължа образованието си, но няхах възможност. С дълги борби постигнах това. Целта ми беше да завърша гимназия и след това да помагам на родителите си. Едва завърших шести клас. Положението ни започна да се влошава с всеки изминал ден. Не ме приемаха никъде на работа, защото бях ученичка. Един ден ми казаха, че в сапунената фабрика на Т. Савов приемат работнички. Реших да опитам там. Описах на господин Савов най-чистосърдечно безизходното си положение. Той видимо се трогна и ме прие на работа. Не работих дълго. Напуснах поради желанието му да постъпи непочтено с мен.“

Мария Баждарова е известна на полицията от по-рано. Но отървава примката — в квартирата ѝ под дъските остава неразкрито скривалището, направено от Ламбо Теолов. Макар и леко да накуцва, била красавица, с черни искрящи коси... Атанас Христов вплитал лапа в тези черни коси и я влачил по коридора и стълбището...

Най-после обвинителният акт е скалъпен. Под всички показания, изтръгнати със зловещи инквизиции, е написано: „Горното написах саморъчно, за което се подписвам“.

Съдът в състав капитан Байчев — председател, и членове капитан Д. Николов и Б. Вакъфчиев започва работа на 3 април. На подсъдимата скамейка са четиридесет и седем души, почти всички непълнолетни — ученици и студенти.

Докато чакат делото, в една от килиите се разиграва следната сцена: Левски пред турския съд. Вълкан Стоянов е съдията, Христо Узунов — Левски.

На истинския съд Христо Узунов задава такъв въпрос към председателя капитан Байчев: „Кажете ми, моля ви, може ли човек да си пререже вените с банкнота?“

Байчев е в недоумение, залата шуми. Той е запушвал устата на толкова изпечени адвокати, а сега на едно гимназистче ли ще даде! „Защо?“ — пита Байчев и усмивката му почти е мила... „Защото първото нещо, което направиха при обиска в полицията, бе да ми вземат парите!“

На 10 април четат присъдите. Подсъдимите са върнати в затвора. Почти всички са с тежки присъди. Стефан и Христо са отведени в единичките за смъртни, оковани са във вериги. Веригата на всеки тежи двадесет килограма.

Бивши политзатворници са ми разказвали, че Христо навивал веригата на крака си, когато ги извеждали на разходка, и играел волейбол.

Двамата чакат смъртта месец. В трескавата си самота Стефан реди стихове-завещания:

Ний раснем в кървави години,

*борбата иска жертви днес,
смъртта, когото не отмине,
достойно той ще падне с чест!*

Пише и писма. В едно от тях: „Аз работя над себе си независимо от тревогите, които ме съпровождат, независимо от дрънкането на веригите. Не излизам от килията повече от час-два, другото време чета. Аз искам да науча толкова много неща, толкова много, времето не ми стига!“

Христо се учи да свири на мандолина, вече налучква мелодии.

Наближава Великден, хората боядисват яйца, плетат козунаци. Откъм „гъбения“ квартал се долавя сладникава миризма на ванилия и празник...

Разрешават свиждане. На Христо му е писано в последните дни на живота си да изживее първата си любов. Пред решетката често застава Павлинка. Тя е само на шестнадесет години...

Бай Атанас търчи по адвокати. Тристата хиляди лева от продадените ниви се стопяват бързо. Само адвокатът Минчев е взел двеста хиляди лева. Бащата дава и другите сто — Минчев отива в София да моли помилване от чуждо име. Отсяда в скъп хотел, сутрин закусва телешко варено с хрян и се възхищава от германските офицери по съседните маси: „Каква стойка, каква дисциплина! Тия ще оправят света!...“

Бай Атанас чака телеграма, която да му съобщи, че всичко е наред, че няма да посегнат на детето му — Минчев е сладкодумен и солиден, гласът му внушава доверие.

На 12 май, сряда, бащата с изгорена душа тръгва от къщи. Каруцата спира пред затвора. Там му предават дрехите на Христо. Бай Атанас сграбчва вързопчето, забива лице в него...

Във Варненския затвор е отнет животът на много комунисти. Но Стефан и Христо са първите непълнолетни. Дори садистът Марин Севданов се възмуцава и отказва: „Аз деца не беся!“

В десет пристига колата с прокурора. Свещеникът и лекарят вече са дошли. Директорът на затвора го посреща още при първата врата.

Господин прокурорът му връчва заповедта за изпълнението на присъдите. Кисел е — напролет винаги му се изостря гастритът и от стомаха към гърлото запъплят отровни змийчета. Докато вървят към директорския кабинет, лекарят го съветва: с ранните зеленчуци да не се прекалява, да се ограничи тлъстото месо, пюрето да се приготвя с по-малко масло...

В единадесет без нещо палачите и охраната спират пред крайната единичка, където е Стефан, отключват я. Стефан разбира, присяда на нара, помолва: „Разрешете ми да си обуя чорапите.“ На ръждивата светлина красивото му лице е още по-красиво.

Те го дебнат. Той оглежда единичката преди да тръгне, сякаш се прощава с нея. В коридора „изпуска“ веригата — стихналият затвор гръмва. Това е за последно сбогом.

Когато отварят килията на Христо, той се хвърля срещу палачите и охраната. Те са осем души. Лейтенант Минков, който води наказателната команда, е пъргав като котка — издебва младежа, подскоква и го удря в тила с пистолета си. За по-сигурно го удря още веднъж. Христо се строполява. При падането захапва сухожилието на един от ключарите. Ключарят още е жив, понакуцва с левия крак...

ДЕКЛАРАЦИЯ

направена на 15.XII.1944 година
от свещеник Димитър Хр. Денчев,
улица „Котел“ 7, Варна:

„При екзекуцията на Христо Узунов присъствах и аз. Екзекуцията стана в конюшната на затвора. Ние — прокурорът, лекарят, секретарят и аз, отидохме направо при конюшната. Там доведоха младежите, които щяха да бъдат екзекутирани. Христо Узунов го доведоха почти на ръце, а устата му бе вързана с кърпа.“

Сведение до Народния съд от Атанас Узунов:

„Донасям, че лицето лейтенант Минков е бил дежурен по караулите на 10 срещу 11 май 1944 година. Същият е участвувал лично при обесването на сина ми Христо. По сведение на моряка Христо Карамъзов от село Страцимир и попа от черквата «Свети Илия» лейтенант Минков удрял при обесването с пистолета сина ми и му избил няколко зъба, което се доказва при отравянето на трупа.“

Надзирателят Стоян Андонов Аврамов:

„Петър Щерев при извеждането от килията на Христо Узунов той го риташе и го псуваше и след това го обеси.“

Стефан поисква да погледа езерото. Последно желание — изпълняват го. Когато го връщат при бесилката, казва на палача си Тодор Иванов Гигов от село Дриново, Поповско, баща на едно дете, на служба в затвора от 6 март 1941 година: „Нагласи въжето добре, за да не остана жив, защото после му мисли!“

Покачват и полумъртвия Христо Узунов — всичко по ритуала. Тези хора уважават себе си и спазват законите, на които служат. Останалото може и да се претупа — гробищата са редом, за колко се зарива една дупка два на един!... Тая работа ще я свършат надзирателите Димитър Златев и Васил Кирязов.

Из писмо на Стефан Йовчев до родителите му, писано на 24 април 1944 година, седемнадесет дена преди екзекуцията:

„... Свикнах и с веригата, и с уединението, и с дебнещите, нощни стъпки и безсънието, и с всички въобще лоши страни на живота на хората с моята присъда. Аз съм бодър, желая и вие да бъдете такива. Днес хиляди хора

падат избити по фронтовете и всичките те някъде имат своите майки и бащи, роднини и близки, които ги чакат, но никога не ще ги видят, защото борбата иска своите жертви, иска ги и си ги взема. И да ме обесят, не ще бъда аз първият, ни последният, това, което идва, ще дойде независимо от бесилките, убийствата, терора и насилието...”

В БАТОВАТА ГОРА

„Полицейско комендантство
№131
25.І.1944 г.
Варна
До прокурора на Военнополевия съд
Шумен

Рапорт

На полицейския комендант Нанко Панайотов

Донасям Ви, Господин прокурор, че на 13 януари 1944 година, след получаване на сведения по анонимен път, група от 60 полицаи, 15 разузнавачи и 450 войници блокира местността «Долапите» в Батовското дере, на два километра северозападно от село Вълген, блокиран бе един квадрат от около два на два километра. В 8 часа на 13 януари т.г. полицейската група и войници започнаха претърсването на гората.

В 9 часа претърсвачите поручик Мишляков от 8-и пехотен полк и разузнавачът Димитър Станчев от криминалната група при комендантството се натъкват на една тръба, от която излиза пушек. Местността «Долапите» е на триста метра от зеленчуковата градина.

През дупката на комина разузнавачът и поручик Мишляков хвърлят последователно по една бомба бухалка и малко след това дошлите наблизко войници забелязват, че се повдига един капак от земята, от който се подал и дал изстрел един нелегален. След кратка престрелка нелегалният бива принуден да влезе в бункера и през входа на комина биват хвърлени още четири бомби бухалки, след което в бункера престава всякакъв шум.

В този момент в бункера влиза войникът Йордан Жеков, редник от школната рота на 8-и пехотен полк, обаче видял труп и излязъл видимо уплашен.

След като е изявил желание да влезе, младият полицейски стражар от комендантството Блажо Пътов Павлов, който веднага бива нападнат от стоящия скрит зад ъгъла нелегален и прострелян с един куршум от «Нагант» в областта на стомаха, като куршумът е минал през сърдечната област и влязъл в лявата плешка. Нараненият веднага бе превързан и след две минути почина. Вероятно за да използва суматохата след убийството на полицаия, изотвътре на бункера се подаде единият от нелегалните Михаил Иванов и даде по намиращите се наоколо полицаи пет-шест изстрела с «Нагант».

Стоящият до вратата разузнавач Атанас Христов успя да го простреля с автоматичния си пистолет, а другите войници и полицаи да му отнемат револвера и каскета. Трупът на нелегалния бе издърпан от другаря му, който бе вътре.

След всичко това вътрешността на бункера бе отново обстрелвана с автоматично оръжие и посредством една мина от десет бомби бухалки земянката рухна. Започнато бе разравяне.“

Девет дена преди тази акция частите на Първи украински фронт достигат съветско-полската граница от 1939 година. На 26 януари, следващия ден, ще бъде обнародван приетият Закон за създаване на държавна жандармерия. Седмица по-късно ще започне да се организира „Обществената сила“ за борба с „вътрешните“ врагове.

Тъй като това е първото накървяване на поручик Мишляков, нека да видим кой е той?

Людмил Василев Мишляков е красавец, със стройно тяло, по което е „излята“ униформата му. Офицерски син, успява да се ожени за Анастасия, дъщерята на фабриканта Петков. Тя също била много

красива, баща ѝ имал парфюмериен магазин на улица „Цар Борис III“, срещу църквата „Свети Никола“. Сватбата била в най-хубавия тогава ресторант „Морско око“ (сега „Севастопол“) и дълго е тема за разговор на хайлайфа във Варна.

Разправят за Мишляков, че външно приличал на Лермонтовия Печорин — бил и тъжен, и весел, красиво, по офицерски, пиел коняк, в тесен кръг си позволявал и руски романи. По журовете неговото отсъствие се забелязвало веднага, дамите нервничели. Няколко от тях правили опит да се отровят, след като не могли да превземат хладното му сърце, а той леко превземал спалните им и елегантно се оттеглял.

Поручик Мишляков е на двадесет и шест години. През 1936 година като ученик в мъжката гимназия „Фердинанд I“ се записва в Легиона. През 1937 година е старши на легионерите от VIII „б“ клас. Наесен постъпва във Военното училище в София, завършва го през 1940 година и е назначен в Осми пехотен полк.

При разкриването на бункера в Батовата гора той е с взвода си, с който е карал в Шумен курс по щурмово дело.

На 8 септември 1944 година той избягва от Варна. След няколко дена го залавят и арестуват в Търново.

Бункерът е три на три метра. Висок е два метра, покрит отгоре с шестдесет сантиметра пръст, върху която са засадени дървета. Вътре има нар да полегнат пет-шест души, торби с около четиридесет килограма брашно, нощви, две пушки румънски — почти негодни, тоалетни принадлежности, котле за храна, пещ за хляб и други дребни вещи.

В момента на погрома четата е в Кипренската гора. Имало решение партизаните да се прехвърлят тук да зимуват. Затова изпращат Михаил Иванов и Васил Белев да подготвят скривалището и да го обживеят.

Иван Добрев наистина на другия ден повежда четата през селата Припек и Слънчево. Там научават за онова, което е сполетяло другарите им в Батовата. Връщат се в Страцимир. По указание на командира на Десета въстаническа оперативна зона Ламбо Теолов, Иван Добрев веднага повежда четата към Добруджа, стигат до село Котленци, намират подслон... После се прехвърлят в село Василево.

Михаил Иванов (Мишела) е на деветнадесет години. Роден е в село Прелог, Добричко. Когато е на шест години, родителите му се преселват във Варна, в квартал „Трошево“ (сега кварталът носи неговото име). Става работник в „Кораловаг“, скоро и ремсов ръководител. При опит да го арестуват минава в нелегалност.

Васил Белев (Занко) е със седем години по-голям. И той е преселник, син на убит поборник през кървавата 1925 година. Родът му е от Сливенско. Майка му Мария Велева, с пет деца, натоварени на тек каруца, поема за Бургаско. Аргатуват в село Факия близо дванадесет години.

На Димитровден през 1941 година се преселват отново, този път в село Кипра, Варненско. На Димитровден се наемат зимните ратаи. Струпват за една нощ къщичка в края на селото и за да не я съборят властите, окачват портрета на Борис III. По-късно през тази къщичка ще минат Ламбо Теолов, Демир Борачев, Милка Пеева, Иван Добрев, Христо Гайдаров, други нелегални. Васил Белев става работник в мелницата на Иван Цанков и чувалите с брашно поемат към гората...

Майка му, баба Мария, преди да го изпрати партизанин, му е изплела топла фланела, дебели чорапи, риза му ушива. След две недели тя подготвя нови торби — за другите си синове — за Ангел и Коста.

Да продължим рапорта на полицейския комендант:

„Веднага след престрелката на мястото на бункера се появи горският стражар Тодор Атанасов Баев, роден 1888 година в село Крумово, вуйчо на нелегалния Атанас Александров.

За Тодор Атанасов Баев анонимният сътрудник, които даде указания за нахождението на бункера, съобщава, че е ятак на нелегалните и ги снабдява с храна и други припаси.

Наредено бе същият да бъде отведен до село Любен Каравелово, по пътя обаче при опит за бягство е бил убит от стражата.“

Истината е друга. Хайката под командването на капитан Здравко Ноев тръгва от Варна подготвена, с ясна задача. Всички са в пълно бойно снаряжение, облечени в походни униформи. Заповедта е да убиват. Суровото време, студът, непрекъснатият снеговалеж ги правят още по-решителни.

Капитан Пенчо Парев, един от близките офицери на генерал Никола Христов, е началник на разузнавателните отряди на щаба на Трета армия. Той, капитан Здравко Ноев и Иван Райнов уточняват мястото на бункера според сведенията на анонимния сътрудник и разработват плана за акцията по топографската карта.

Появяването на бай Тодор Баев наистина не е случайно. Когато разбиват четата на Георги Петлешев във Водица на 4 май 1942 година, хващат Тодора и го пребиват. Пребива го околийският полицейски началник на Варна Георги Желязков в присъствието на Иван Райнов. На 5 юли 1942 година Иван Райнов му води следствие във Варна — пак го пребиват. Сега третата среща е решаваща.

Райнов се нахвърля отгоре му, после спира, пошушва нещо на старшията Андреев и полицаите Иван Ганчев от село Ракла и Любен Радев от село Садово го повеждат. Като изминават стотина метра, Ганчев стреля в него. Копаят гроб, полагат тялото на петдесет и шест годишния бай Тодор. Старшията Андрей Андреев стреля няколко пъти в трупа му:

На 5 февруари 1945 година заседава първият състав на Народния съд във Варна. Въвеждат полицаия Андрей Димитров Андреев, роден в село Игнатиево през 1905 година, живеец на улица „Д-р Басанович“ 3. Публиката го посреща с викове: „Убиец!“

Народният обвинител: „Като го поставиха в гроба, ти какво направи?“

Андреев: „Стрелях три пъти както беше в гроба.“

Народният обвинител: „Защо?“

Андреев: „По заповед на началника Райнов.“

НЯМА ДЕН, НЯМА НОЩ

На 11 ноември 1978 година адмирал Иван Добрев ми разказа за бай Тодор Кателиев от село Слънчево, Варненско, следното:

„Когато хванаха през ноември 1942 година Стойко Пеев, секретар на Окръжния комитет във Варна стана Ламбо Теолов. През юни бях се срещал със Стойко. Срецахме се в къщата на Радка Владева. През юли той ми даде «платформата» на Отечествения фронт. Това беше последната ми среща с него.

Ламбо ме извика във Варна, даде ми задача да издирия в окръга квартири и ятаци. Заминах за Нов градец, Кипра, Левски, Николаевка. Срегнах се със Здравко Бомбов, с Дичо Атанасов и други хора. След това Ламбо ми нареди да се отбия в село Слънчево при бай Тодор Кателиев, двамата да отидем в Дикилиташ, там има малка пещера, да се завъртим около нея и с парола: «Бре маа му стара, тоя кон де се изгуби!», трябваше да чуем: «Тука е белият кон!», и насреща ни да излезе Демир Борачев. Белия кон, защото Борачев макар и млад, беше с бяла коса.

Указанията на Ламбо бяха: Борачев е член на Окръжния комитет, ще работиш под негово ръководство. Ще го въведеш във всички квартири.

Отидохме веднъж с бай Тодор — няма никой. След една седмица пак. Прескочих до Варна, не можах да се срещна с Ламбо. Върнах се в Слънчево. Беше 30 декември 1942 година.

Бай Тодор ме посрещна, нахрани ме, постоплих се и ми рече: «Трябва да идеш при Васил Бацов в Припек, Белия кон те чака там.»

Така на 31 декември за първи път се срещнах с Демир Борачев. Той идеше от «Шерба», където оставил за командир на четата «Народна дума» Гроздъо Желев.

Тръгнахме за село Изгрев. Към Калиманци си честитихме Новата 1943 година. Беше люта зима, бодлив сняг се набиваше във вратовете ни, краката и ръцете вкочанясаха, едва се дишаше. В село Изгрев Борачев не се съгласи да идем в къщата на Николайчо, а в плевнята на

Лъвчето. Там дедувахме на 1 януари. Разказах на Борачев за указанията на Стойко Пеев относно «платформата» на Отечествения фронт. Той ме накара да му възстановя целия ни разговор до най-малки подробности. И двамата не знаехме, че преди ден са обесили Стойко.

В Изгрев свързах Борачев и с Георги Добрев, и с Димитър Добрев. В село Левски имах братовчед, секретар-бирник в общината, Стоян Костадинов Желязков. Той ми даваше всички полицейски бюлетини за издирвания на нелегални. Отидохме в квартирата му, но Борачев ми каза: «Аз имам тука един друг човек, Марко Демирев. Ще идем при него.» Спахме една нощ в плевнята му. Оттам тръгнахме за нов Градец, Зорница, Веселин, Новаково. Върнахме се в селото на Борачев — Николаевка. Оттам — в Ботево, после в Бояна.

Но думата ми беше за Тодор Кателиев. Активно беше цялото му семейство. Особено зет му и дъщеря му Мита. Тя беше много хубава жена. Политическата си закалка бай Тодор получи в затвора. Той е от хората на Демирчето от Баново — Демир Пеев, когото обесиха през 1938 година. Беше безстрашен. За него нямаше ден, нямаше нощ. Човек на дълга...

Беше ни връзката с Варна и Кипра, Ламбо Теолов много държеше на него, двамата се познаваха от затвора. Колко работа ни свърши!... През него минаха много хора.“

Така постепенно домът на Тодор Кателиев, който е в края на селото край салкъмовата горичка, се превръща в сигурно убежище и база на партизаните. Бай Тодор усетил нещо мъжко в момчетата, а самият той е от тези хора, които, като им похлопат нощем, не питат: „Къде ще ходим?“, а — „Какво да взема?“. На петдесет и две години той е неуморим — набавя оръжие и храна, плевникът му е станал склад за боеприпаси.

По онова време семейната фотография все още е била нещо. Бай Тодор е оставил една снимка, правена на селския сбор по Спасовден: присвити остри очи, стисната тънка уста, кораво тяло, оковано в шаячно сако, изпод което се показват кенарена риза и гайтанлия елек.

На 27 януари 1944 година той се връща от Варна с каруцата си, натоварена с оръжие. За да бъде работата по-прикрита, натоварва и багажа на интернирания в Слънчево Яни Соктто. На петстотин-

шестстотин метра от къщата си получава сърдечен удар, умира за секунди. Конете сами докарват каруцата до вратника му.

След смъртта на Тодор Кателиев нелегалните се прехвърлят в Ганчо Демирев, а през март — в Митьо Вълков. В неговата къща през май изкопават бункер.

Няколко дена след погребението на Тодор Кателиев Варненската чета се изтегля към Добруджа. Обикновено минават през село Баново, но сега слизат в Припек, после в Слънчево.

Спомен на командира на четата Иван Добрев (Странджата):

„В студената зимна нощ ние се отбихме в гробищата. Наобиколихме гроба на бай Тодор като сираци, останали без баща... От очите ни течаха сълзи. Ние, които при схватките биехме врага, пред гроба на скъпия другар плакахме като деца... Така се простихме с човека, който заедно с нас воюваше за свободата...“

Иван Добрев премълчава, че преди да стигнат Слънчево, в село Припек той се е отбил в къщата на Бацови и през прага Деля, жената на брат му Стоян Добрев, със задавен глас му е казала, че бате му Стоян бил убит на 15 декември в село Зимен, Карнобатско... Може би тогава е дошло решението със стиснати зъби да извърви баира до Слънчево, да заведе партизаните на гроба на Тодор Кателиев. Сълзите по бай Тодор били и сълзи по брата. Иначе, струва ми се, този суров човек не би ги признал...

НЯМА МЪРТВА ЗЕМЯ

Дошъл на себе си, човекът се мъчи да обясни смисъла на живота, почва да човърка в миналото — в миналото и хората, които е срещал, в човешките работи. Това дирене залисва човека, укротява го, кара го да разбере, че на тоя свят го е нямало и утре няма да го има. Но той не отнася всичко в гроба! Люлели са го борби, делил е правда от неправда, падал е и се е въздигал, имал е милост и се е озлобявал, ставал е роб на други, които също не са били и утре няма да бъдат... И все дири цаката на тоя живот, сее или краде жито, за да храни деца. И лъже себе си — пълни къща и заключва сандъци, додето... Додето някой ден разбере, че е бил слуга на един гол корем...

Димитър Савов (Такича) се топи и стопи в огъня на тези въпроси. И той е бил млад човек, и на него му се искало да прави неща, без да им наднича в дъното. Но таква неща намирисва на авантюра. Такича нямал право на безсмислени рискове. Физическите и духовните страдания, на които е подлаган през последните години от живота му, го накарват да се вгледа по-добре в себе си и в другите. Много е да се каже за двадесет и две годишен младеж, че е мъдър, но Такича започва да произнася думи, които са мъдри...

Пред очите му дошлите в Беломорието българи наемаха еднокатни къщички и се хващаха за морето. Хващаха се, без да се досетят, че на бедните морето носи само мъка. Лудост ли е било това или боричкането за насъщния ги превръщало в попиляна плява? Царското правителство вече прави училищата казарми, за да заздрави властта си. А властта е дълбоко подкопана от самите властници. За една глава плащат пари. Оня, който взема пари за глава, посяга върху главите на най-близките около себе си...

Старите гемиджии имали нужда от хора — контрабандата потръгва. От хашиша и тютюна до канчето газ и зехтин или тричавия калъп сапун, наполовина хума. И това е живот — гладен, отдаден, продаден.

Такича всеки ден слизал в Кавала, където е ефрейтор от морските на Негово величество войски и служи като свързка на командира на флота капитан I ранг Дудев, понеже знаел гръцки. Пустите кавалски улици се оживявали само вечер. Насреща му се белеели къси копринени чорапчета, скрили петната от недояждането. Било война, а привечер от някой отворен прозорец се чували китари. И бузуки се чували — ситни пъргави мелодии. Гъркинчетата се смеели много къдраво, сякаш са сити. От тротоарите се виждали празните рафтове на магазините. В работилниците бакърджиите от стари съдове правели нови. Единствените дюкяни, в които имало оживление, били бръснарниците. И на гладните, и на ситите брадите растат еднакво. Дори на гладните по-бързо. Гърците обичат да ходят бръснати, с натънени мустачки — като черно конче на горната устна. Единственото весело нещо в града бил дъхът на евтин берберски одеколон. Дъхът на многото тютюневи складове бил тежък. Много тютюневи складове имала Кавала. Прави стени с размита жълтеникава боя около улуците. Прозорците — един до друг, като на затвор. Около железните врати — портиери. И те сиромаси, но сиромаси човек, като преброява преди работа и след работа други сиромаси, става нещо повече от тях...

В пристанището тинясвали дъната на старите „корита“. Гемията, като не плава, тинясва. Очертаният от вълнолома квадрат на пристана е гладко и оцъклено огледало. От огледалото към големия свят няма път. И от света към огледалото няма. Тасос е сив, та син. В Лимен и Лименария имало маслбойни за зехтин. И маслини имало, и портокали...

Далечна работа е Тасос. Да не е вода, от пристанището Керамути до Тасос се изтърчава за час-два. И да няма вода, пак не може да се изтърчи. Тасос е далечна работа — на зехтина и портокалите му е сложена желязна ръка...

Пътят от града за Драма и Солун тръгва стръмно нагоре. Оръфана борова горица се откъртила от Боздаг и се изтърколила в града. Шосето лъкатуши през нея, качва се горе на билото, след това се навежда към Филипи — към старите руини на Филипския град.

Вечер в тая горичка си шепнели моряци и гъркинчетата. Моряците научавали по няколко думи и си шепнели. „Сагапо“ не е чак толкова трудно да се научи.

Орфаната борова горичка, зелената кръпка от голия Боздаг, била за моряците и войниците. Офицерите са друго нещо. Офицерите имали по улица „Адолф Хитлер“ квартири, мраморни стълбища ги изкачвали към старите салони. Салоните лъщели от огледала, в скриновете звънтял майсенски порцелан. Там не се шепнело. „Сагапо“ са приказки за тревата край руините на Филипи, за оглозганата горичка. В мраморните къщи ставали по други работи. Там се пенело вино, очите потъмнявали и думите ставали излишни.

Когато наоколо има глад, очите на ситите се напояват с тъмен блясък, защото човекът поевтинява. И мебелите поевтиняват, и любовта поевтинява, и всичко става леснодостъпно...

Смехът на гъркинчетата къдрел топлия мрак. Бузуките ситнели, за да не заплачат. Огледалото на пристанището се оцъклило, за да излъже, че не е загубило погледа си към голямата вечна вода. Шумели листаци и млади, глупави хора си казвали, че се обичат...

Понякога в кошовите на черните немски „декавета“ запъстрявала басма, солен вятър грабвал валма черни коси. Мотоциклетът търсел някоя попиляна из околностите военна барака. Или прохладен храсталак. Или побелял от жегата плаж. Винаги има евтини жени, с които да потърсиш една барака, един храсталак, един плаж...

Акведуктът е ръфан и глозган от ветрове. Векове тоя старинен мост са го мили дъждове. Солта на морето го е кълвала и багрила, а още си стоял. И крепостта горе си стояла. При изгрев и залез зъберът на стената ѝ ставал диадема... Било странно — един гладен, с изметени хамбари град по изгрев и на свечеряване да си слага златна диадема!...

Такича спирал на улицата накупил — отвсякъде хлътвали тесни входи на таверни. Вътре плачела китара и тезгяхът по цял ден не съхнел от разлятата мастика. Салати от маруля и без оливия. На салатата ѝ трябва малко вкиснато вино. И сол. Вкиснати вина имало. Морето е само сол.

Дъждовете дълго се бавели, после руквали отведнъж. Не оставала зряла смокиня. Децата със светнали от глада уши се катерели и ги брутели, а после се давели накуп, за да си ги поделят. Моряците се събуждали потни и отмалели от маларията, товарели бързо гемиите и със загасени светлини се изнизвали от гаваните.

Но Кавала не спяла в нощта. По впримчените една в друга улички се озъртали полицейски и военни патрули — все имало някой да се промъква нанякъде, а под мрачните сводове на оголелите къщи измършавели жени се подмокрjali, схапали език между зъбите, и кръвта им бавно изтичала, за да врекне дете.

И това е животът — човешкият, вечният, на който се дири и цаката, и песента. Навън биели камбаните на църквата, вбити в тая ялова земя, от потъмнелите икони богородиците оплаквали с восъчни сълзи мъртвородения младенец. На юг по всички румбове вълните люлеели морето — късали и котвите, и пъпната връв на живота — на вечния живот, с плача и песента.

В дюкянчето на улица „Фортман“ 6 вехтошарят Щерю Прахопулос посрещал Такича. Ставал от стола, вдигал върху олисялото си чело телените рамки на очилата, подпирал лакти на тезгяхчето и се взирал в Такича с късогледни очи, сякаш го вижда за първи път. Рафтовете, отдавна опразнени, събирали прахоляк, само тук-там се търкаляли лакирани рапани, лъжички с остърган ниююкел, изхабени бръсначи, прашни детски пищялки; висели кирливи копринени кордели, някога потребни, а сега ненужни — толкова ненужни, че човек в друго време не би се навел да ги вдигне, камо ли да ги купува. Но бай Щерю, четиридесетгодишният добряк с тъжна усмивка, всяка сутрин свалял кепенеца на малкото прозорче, разплисквал от олющената стомна по плочите вода, помитал и сядал зад тезгяха. Той държал връзка с гръцките партизани, на него Такича предавал изнесеното от казармата оръжие, патроните и пакетите с медикаменти. Щерю Прахопулос, иначе бавен и спокоен, бързо ги прибирал, а после пак опирал лакти в излъсканите дъски и пак се усмихвал...

След време Щерю Прахолупос първо изгубва усмивката си. Когато го изправят на съд, в устата му не бил останал зъб. Избили ги нейде из мъчилищата. Щерю остава и без глава. Няколко дена след прочитането на присъдата го разстрелват.

Но тогава нещата се нареждали. Такича вече имал връзка с пехотния и кавалерийския полк чрез редниците Асен Балкански и Крум Беков. В двете казарми войниците наброяват над хиляда души. Формират се първите ремсови ядки, а във флота Тодор Зиновиев извадил барута от патроните на целия караул и от артелната изчезнали няколко варела олио, десетина пити кашкавал. Артелчикът не бил глупав — траел си и се чудел как да изпише изчезналото.

Може би след месец-два, най-много три, за една нощ щели да превземат целия Кавалски гарнизон заедно с гръцките партизани и да преминат на тяхна страна.

Такича излизал от дюкянчето на Прахопулос, прекосявал улица, „Фортман“, подминавал фотографското ателие „Леонар“, където някога деколтирани гъркини се „кадросвали“ за вечен спомен, стигал до шосето за Ксанти, а там го чакал редник Васил Карачански. Долу блестели опустелите плажове на Каламица, а високо зад гърба им оставали дебелите попукани зидове на някогашната кавалска крепост, тебеширената белота на града. По обгорелите им лица се стичала пот, шиите им пламвали от солта, мухите ги хапели. Било май — от юг биел горещ вятър, слънцето висяло някъде над хълма на водния резервоар, сенките на смокиновите дръвчета се търкаляли в прахоляка. По шосето дигали пушилка зачергени немски камиони.

Васил Карачански бил свързка на командира на пехотния полк подполковник Поцаков. Радиоприемникът в щаба не бил запечатан. Той слушал редовно бюлетините на Москва, а след туй предавал на Такича чутото. Двамата се събличали и нагазвали морето, а Васил говорел за тежките боеве под Сталинград.

После, през всичките десет месеца, в които Такича е следствен в гарнизонния затвор, по момчетата от караула Васил Карачански ще продължи да предава сведенията за събитията на фронта.

На връщане от Каламица, преди да стигнат района на казармите, двамата спирали. Горے, на хълма, блестяла сградата на радиостанцията, а на двеста метра вляво се виждали хидропланите на немската ескадрила, която трябвало да дигнат във въздуха. Долу продължавали да вдигат прах моторизираните колони — немското командване прегрупирало силите си в Гърция и войските се изтегляли от Халкидическия полуостров. Глад и малария душели лятото. Далече на

хоризонта като потъващ кораб чезнел остров Тасос. В морето играел сафрид.

Когато арестуват Такича, го подлагат на вандалски мъчения. Едно от тях: връзват го за ръцете на гредата на мазето, а на краката окачват петдесеткилограмов сандък с патрони, оставят го да виси така цяла нощ. След двайсетина минути Такича припадал.

Няколко пъти го извеждат на разстрел, копае сам гроба си. Последния път — в синя топла нощ. Повеждат го по шосето зад казармите, спират на хълма. Насреща се тъмнеел Боздаг, Бяло море светлеело. Лейтенант Влъчков му дава лопатата.

От побоя с шомполи Такича бил с отпрана кожа на табаните. Копал с ръце. Навремени откъм морето се отронвал слаб самотен писък на чайка.

Ръцете му отслабвали, на няколко пъти падал, докосвал песъчливата земя. От негови писма, писани до Тинка Николова Милушева, осъдена на смърт с него и после помилвана в затвора на Серес, съм усетил, че той, морякът, имал много здраво чувство за земята. Знаел е, че земята не е мъртва. Тя ражда хората. Храни ги и си ги взема. Пътища на откриватели и предатели сечат гърдта ѝ. Сълзят вити лози и гният непокълнали семена. Целуват се гълъби и гарвани си кълват очите. Земята кънти от стъпки и сокове, кръв бълбука и я топли, тая свещена и грешна земя.

Когато изкопава за трети път гроба си, преди да чуе изстрела, казва на лейтенант Влъчков: „Не се боя от смъртта. Смъртта на невинните се плаща.“

Димитър Савов (Такича) е член на РМС от 1937 година, става секретар на ремсова група, член на районния комитет в квартал „Пясъците“ във Варна. Живее с родителите си на улица „Три уши“. Брат му Петър е политзатворник, сестра му Мара — ремсистка. Имал годеница красавица — Златка Левкова, активна ремсистка.

От началото на 1941 година е във флота. Изпращат го да служи в Беломорието. Там създава организация и след разкриването ѝ е арестуван. Докато е в ареста, „обработва“ войниците от караула, които

го пазят, и чрез тях създава две нови организации — в Трета пехотна дружина от 58 полк и в Трети конен полк.

Съди го военнополови съд в Ксанти на 29 и 30 октомври 1943 година. Съставът на съда: подполковник Георги Гиков — председател, членове — капитан Кънчо Стоянов и капитан Михаил Коленцов. Секретар на съда — Кръстю Попов. Участва и заместник-военният прокурор подпоручик Антон Тончев. Осъждат го на смърт — присъда номер 218.

На 5 декември под силен конвой го преместват в сливенския военен затвор.

На 8 февруари 1944 година го отделят в единичка. На разсъмване във вътрешния двор на затвора спира камионетката за него. Когато стъпва на сандъка, за да се качи в нея, Такича загубва равновесие и политва. Войниците го подкрепят. Запитва ги какъв ден е. Казват му — сряда. Когато колата потегля, заговорва: „Запомнете този ден, момчета. Съжалявам, че умирам толкова близко до победата. Умирам нечут и невидян от никого. Трябваше да ме разстрелят като войник — пред строя.“

Камионетката спира извън града, край вдълбаното гарнизонно стрелбище. С друга кола са пристигнали полицейският началник на Сливен Димитър Въндев, секретарят Никола Сапунов, поручик Георги Трендафилов и лекарят на затвора.

В една дъждовна ноемврийска вечер на 1965 година пристигнах в Сливен, издирих къщата на същия този лекар — солидна, с вътрешно стълбище. Бяха ми казали, че докторът скоро се пенсионира и бил награден за активна обществена дейност.

Когато влязох, на горната площадка застава той — дребничък, в мек кариран халат. Взе ме за пациент и окуражително ме заподканя да се кача. Не можех да помръдна. „За Такича съм дошъл“ — казах, като се стараех да се овладеея и да не треперя — бях на двадесет и четири години.

Говорихме кратко — аз долу, той горе. Деляха ни единадесет стъпала. Грижел се за него, припряно говореше старчето, цирей имал, бинтовал му го...

Не беше истина. Стисках зъби, знаех и друго: в северното крило на смъртните бил Живко Стоянов, осъден след разкритата конспирация в Софийския гарнизон. Пияни фелдфебели го тъпкали, от боя с шомполите Живко останал без седалищни части — там месото окапало и момчетата мажели гнилите рани с пчелен мед и краве масло, защото докторът въобще че го допускар до лечебницата и се интересувал най-вече от акциите си в лампената фабрика...

По липса на военен прокурор поручик Георги Трендафилов чете заповедта за изпълнението на присъдата — с джобно фенерче осветявал листа, който се огъвал от вятъра.

Докато той четял, Такича гледал тъмното небе, стихналия град на североизток. Зад града се очертавал Япа баир, насреща се чернеели Сините камъни.

Когато Трендафилов млъкна, Такича се извърнал към него и тихо и ясно казал: „Как се храните, господин поручик? Как милват децата си?“

Наказателното отделение се командва от подофицера Ради Милчев. Първият залп само ранява Такича. Настъпва суматоха, намесва се фелдфебелът Ангел Колев. Такича извиква: „Да живее свободна България! Войници, стреляйте по-точно! Слушайте моята команда! Огън!“

След залпа Такича полита напред, задържа се така няколко мига и пада по очи — единият от куршумите скъсал въжето, с което бил привързан на стълба...

Такича пожелава съобщението за изпълнението на присъдата да изпратят до брат му Петър Савов — той е най-силен в семейството, той ще утеша другите...

Но и Патрика не посмява да каже на майката. Вестта за смъртта на сина ѝ стига до нея след седмица. Тогава тя зачестява свижданията с големия си син. Тръгвала из града безпаметна и онемяла в скръбта си, излизала на улица „Ташиолу“. Край гробищата сваляла черната си кърпа и забраждала бяла — Петър да не разбере!... Избърсвала старателно сълзите си и пристъпвала към решетката засмяна...

На 11 септември 1944 година Райна Савова намира чадото си в края на сливенските гробища, полага китка невенчета, пада на още

неслегналия се тревясал гроб, най-после „свободно“ да го оплаче...

ГИБЕЛ КРАЙ КРУШУНА

Алекси Димов Христов и Димитричка Костова Чолакова са брат и сестра от една майка. Бащата на Алекси загива във войната през 1918 година и след три години траур войнишката вдовица повторва.

И двамата са родени в село Слънчево, Варненско, скрито в салкъмовата горичка между Дикилиташи и Бановския баир.

Алекси е доведено дете, а имотът е малък и на осем години поема да учи занаят във Варна. Чиракува дълго и немилостно. На двадесет и четири години заминава за Русе да търси по-добра работа. Попада в будна среда, намира си другарка, скоро младоженците стават членове на партията.

През 1939 година решават да се преселят в Габрово, постъпват в текстилната фабрика на Пенчо Семов.

Пенчо Семов е колибарин от Габровско. Имал „мая“ и почва на едро с търговия на вълна. Връзва пара, отваря фабрика „Александър“ за вълнен текстил. Дребен на ръст, пълен, но пъргав, постоянно гложден от амбиции. Умее да играе с парата, поисква да участва с акции в Българското параходно дружество, но го излъгват и се разминава на верев с параходите. Кипва и се заканва: „В Габрово ще си построя параход, на суша!“ И построява вила с формата и вътрешното разположение на кораб. Тя и днес си стои. Понякога правел жестове — давал стипендии на бедни отличнички да учат в гимназия. Не отнася нищо в гроба. Когато му стрували четиридесет дни, подарявали на присъстващите чинии, на които е изобразен ликът му. Колибаринът и тук е показал амбиция — сам се е погрижил предварително за това...

Димитричка е с девет години по-малка от Алекси. Изкарва прогимназия и я дават слугинче във Варна. От сутрин до вечер превива рамена — пере, глади, тупа, готви, мие дъски, пазарува. Почивката ѝ е само в неделя сутрин, когато за час тръгва покорно подир госпожата на църква да моли всеопрощение — за себе си и за господарката... Тя няма грехове, но единствено в църквата богът им е един и пред него двете са равни.

През 1940 година Алекси идва на гости в Слънчево, довежда булката си да я видят. Какво са си казали братът и сестрата, никой не знае, но Алекси поисква да я пуснат да замине с тях.

Димитричка постъпва в същата фабрика, където те работят, става ремсистка, живеят в една квартира.

Когато излизат първите партизани, тримата събират храна, пари и оръжие за тях. През 1942 година е първият арест на Алекси — попада на засада, бяга, но го раняват и залавят. Запазва самообладание, казва, че се е уплашил и затова побягнал. След седмица мъчения го пускат.

Излязъл от ареста, той става член на бойна група, помага му Димитричка. Нея я арестуват през февруари 1943 година. И тя издържа инквизициите, и нея я пускат. Но постоянно ги дебнат агенти. След два месеца двамата минават в нелегалност — жената на Алекси е вече партизанка в Габровския отряд.

На 21 юли 1943 година Габровско-Севлиевикият отряд провежда акция. След това партизаните се изтеглят към базата си в местността „Тодорчетата“. На разсъмване спират край ручей да се наплискат и да напълнят манерките. Когато Алекси се навежда да гребне вода, от незакопчания му кобур пада пистолетът, удря се в камъка, на който е стъпил, и възпроизвежда изстрел. На секундата Алекси пада мъртъв. Внимателно снемат очилата му, измиват лицето му и мълчаливо, за да не вдигат шум и да се издадат, го погребват. Оплакват го със сърцата си.

Димитричка е изкарала санитарен курс. Изпращат я в Ловешкия партизански отряд „Христо Кърпачев“, включват я в Крушунската чета. Била много смела и издръжлива партизанка.

Зимата на 1944 година е тежка, февруари е с виелици, появяват се вълци. Четата се укрива в изкопан бункер в Крушунската гора. От блокадите и заваяните пътища партизаните остават без храна. Гладуването е мъчително, повечето заболяват.

През втората половина на февруари жандармерията ги открива. Боят е неравен, но продължителен — докато партизаните загиват един по един, без да знаят, че ятаците им са арестувани и смазани от бой, че се е намерил предател, който след кило вино в корема повежда убийците към бункера.

Жандармеристите извличат трупите на партизаните, нареждат ги един до друг, после ги натоварват в каруца. Когато приближават Крушуна, спират — момичето и в смъртта си е хубаво. Тази хубост ще събужда жал у хората. Озъртат се, наблизко виждат геран и спускат Димитричка в него. Шегуват се помежду си, но избягват да се гледат в очите. Дори не се надвесват над тъмния отвор да видят какво е станало.

Това се знае по нашия край за съдбата на Димитричка.

Осми март е ден на жената. На този ден през 1944 година случайни минувачи откриват в герана момичето. Ако беше живяла още три седмици, Димитричка Чолакова щеше да навърши двадесет и две години.

ДАВАМ ЖИВОТА СИ С УСМИВКА

Делото се отлага пет пъти. Откриват го на 8 март 1943 година под номер 480. Тогава и на 7 май председател на съдийския състав е В. Ангелов, на 13 април — Л. Мандиков. На 17 септември — Л. Диманов. Прокурорът и петте пъти е един и същ — П. Кацаров. Той е хвърлил къртовски труд и дяволско въображение, докато стъпки обвинението. Амбицията му е да бъде убедителен, да блесне, да улесни почитаемия съд. Въобще тези служители на юстицията са обръгнали отдавна. Дори когато лишават от живот млади хора, смятат, че изпълняват гражданския си дълг и служат на велика национална кауза.

Но при разглеждането на това дело нещо ги смущава, липсва нещо категорично, което да мотивира обвинението, да наложи предварително „наложените отгоре“ присъди. Така делото се проточва седем месеца, накрая съдът произнася присъда номер 495-А, която изпраща на бесилката тридесетгодишния Стоян Мураданларски и тридесет и шест годишния Сава Ганчев.

Осъдените са наясно с кого имат работа, но за да спечелят някой ден живот, обжалват присъдите. Решението на върховния касационен съд от трето наказателно отделение, подписано от председателя Вл. Аврамов, е от 22 февруари. То оставя жалбите без последствие. Оттук нататък на двамата им остават сто двадесет и осем ноци в единичките на смъртните. В тях ще будуват до разсъмване, ще преживяват всяко тракване по коридора, всяка стъпка — да не би да идват за тях, да посрещнат езекуторите на крака, да тръгнат към смъртта с достойнство, да са мъже до края.

И двамата са известни на политическата полиция отдавна. На двадесет години Стоян Мураданларски е секретар на партията в Провадия. Две години по-късно, през 1935 година, след провал във Варна се пуска бримка, която бързо пропълзява към Провадия. В живота на този човек ще има още много погроми, но това е първият. Осъждат го на пет години, лежи три, излиза и отново застава начело на околийския комитет.

Преселва се във Варна. Преселването става лесно — качва се във влака от Шумен за Варна. Няма ни имот, ни багаж да влечи — всичко, каквото има, е на него и в него.

Постъпва на работа в „Кораловаг“. В края на 1941 година, когато и българската полиция е обхваната от манията да сложи ред в политическия живот на своята държава, когато хитлеристите все още напредват, Стоян Мураданларски е арестуван. Обвинен е не само в комунистическа дейност, но и в шпионаж в полза на Съветския съюз. И двете обвинения отговарят на истината. Съдът е военен. По чудо не му дават смъртна присъда, а доживотна. Докато е в затвора, по друго дело му добавят още дванадесет и половина години...

Сава Ганчев е добруджанец и на осемнадесет години става член на младежката секция на Добруджанската революционна организация. Като войник в румънската кралска армия избягва от казармата и през границата за една нощ стига до Варна. Във Варна продължава своята опасна дейност — първо в тукашната Добруджанска революционна организация, а после в окръжния комитет на работническата партия. И на двете организации целта е една — свобода на народа.

От 1932 година е куриер на Централния комитет по канала България — Румъния — Съветския съюз. Между хората, които е превеждал през границата, са и Станке Димитров (Марек), Георги Дамянов, Антон Иванов, Енчо Стайков. През 1936 година румънската сигуранца го арестува срещу Силистра, на самия бряг. Осъждат го на една година и след излежаването на присъдата го предават на българските власти. Те го осъждат на още две. В края на 1941 година е изпратен в лагера Кръсто поле.

През 1942 година на варненската политическа полиция се удава да попълни едно от белите петна в своята дейност. Това петно е празно от осем години, но не са го забравили. Най-вече Атанас Христов, защото агент-провокаторът Атанас Пенчев, който е ликвидиран по решение на Окръжния комитет на партията, е „негов“ и през 1934 година е свършил отлична работа. Атанас Христов не е на себе си — от всяка дума на показанията му пред съда вее мрачна радост: „Аз произведох полицейско дознание и извърших огледа. На 9 февруари 1935 година се получи заявление от Пенчо Атанасов, че синът му

Атанас Пенчев безследно изчезнал. Правихме разследване, но не можахме да се доберем до данни и тъй си остана. След две-три години се добрах до сведение, че бил убит по нареждане на ЦК на партията.“

Под този текст трябва да се сложи черта, да се направят отправки за пояснения. Например: „... произведох полицейско дознание“ за Атанас Христов означава — троших кости, скубах коси и нокти и т.н.

И тъй след осем години от „деня на престъплението“ е възбудено дело — подсъдимите са им под ръка: единият е в лагер, другият — в затвора. Нови мъчения и след седеммесечно мотаене на папката от ръка в ръка, от чекмедже в чекмедже, ги осъждат на смърт.

Сава Ганчев е роден в село Видно, Добричко. Като момче учи дърводелство. Дъхът на чамов талаш и дъхът на топъл хляб ще му липсват до края. През 1935 година се оженва за Мария Трайкова, комунистка, сътрудник по тайния партиен канал за Съветския съюз. Ражда им се момче, кръщават го Красин.

Стоян Мураданларски е от село Мировци, Новопазарско. Когато е на шест години, родителите му се преселват в Провадия. Работи на много места. Той е синеок и хубав, за последните десет години от живота му е изправян на съд седем пъти. Другар в живота и борбата му става Дана Мураданларска. Когато той очаква екзекуцията, и тя е във варненския затвор с тежка присъда. Имат дъщеричка Маргарита, която е останала в старата къщица на улица „Тракия“ 13 при дядо Илия, бащата на Дана, но често идва при тях, надзирателите са свикнали с момиченцето, понякога се трогват, оставят го да спи в затвора. Без мама и татко нощите са още по-дълги и по-страшни.

Екзекуцията е през нощта на 30 март 1944 година. Официалните лица, които трябва да присъстват на церемонията, са същите, познати ни от други изпълнения на смъртни присъди. Различен е само лекарят, този път е доктор Шейтанов. Палачът Марин Севданов е за двамата.

От последните дни на Стоян Мураданларски е останало тесте писма. В тях е кондензирана дълбоката обич, нежността и чистотата на един силен човек. А това писмо е написано преди самата екзекуция:

„Драги другари,

Разбирам, че тази вечер ще е последната, прекарана между вас, между другарите, с които съм живял и работил повече от десет години. Животът ми от шестнайсетгодишна възраст е бил посветен неизменно на освободителното работническо движение, за което съм бил готов не един път да дам живота си и заради което най-после го давам с усмивка на уста. Бих желал обаче да живея винаги във вашите сърца и когато настъпи денят на разплатата, който не е далеч, и тогава да не ме забравяте. Вярвайте всички непоколебимо, както и аз вярвам в близката победа, в тържеството на нашата исторически справедлива борба. В наша памет не работете два дни в картонажната.

Дерзайте другари!

Да живее победоносната Червена армия с нейния любим вожд другаря Сталин!

Стискам на всички поотделно ръка.

Стоян Мураданларски.“

ИМЕТО МУ БЕ ОРЛОВ

На 6 май 1944 година секретарят на Районния комитет на партията в Добрич и командир на Втори добруджански партизански район Добри Орлов напуска родното си село Богдан и тръгва на север към Загорци. Полицията и жандармерията, обхванали в пръстен Добрич, вече блокират селата. Първите дни на май са мрачни, неподвижна мъгла напълня откъм Дунава и се застоява над равната добруджанска земя.

Тръгва през нощта. Донякъде го съпровождат двама негови другари. Те са на коне. Той е висок, от време на време потупва топлите конски шици, хваща се за гривите. Дори в гъстата мъгла спътниците му виждат неговите огромни черни вежди, едната наполовина бяла.

Прощават се и другарите му поемат обратно. Той е мъж в силата си, но зрението му е доста слабо и го мъчат разширени вени. Вече втора година е нелегален, замръква в едно село, осъмва в друго. Движи се предимно пеш. Когато много го заболят краката, ляга по гръб и ги вдига — да поспаднат набъбналите вени, да позатихне горящата болка...

Върви цяла нощ. От минута на минута в съзнанието му се налага тревожното усещане, че е сбъркал посоката. Разсъмването го заварва на чешмата край село Лясково. Докато пие вода, го вижда човек, дръпва се назад и се юрва да го предава. От Добрич мигом пристига полиция. Орлов има два пистолета. Раняват го още в началото на престрелката. Раняват го втори път. Вече е неподвижен, кръвта му изтича. Откъсва стиска трева, с попукана уста ближе росата по нея. Прощаването му с живота всъщност е усилие да се прицелва точно, да изстреля в цел последните си два куршума. В тези минути пълзешком го обхожда полицай и стреля в гърба му. От вретенилите жита се надига слънцето, той отпуска клепачи и потъва в него...

Добри Атанасов Янков почва от чираче и става шивач в Добрич. От 1925 година е организиран комунист. Първо е член на Румънската комунистическа партия, после — на Добруджанската революционна организация. От 1931 година е член на нейния Централен комитет. През 1928 година заминава за Берлин и се среща с Георги Димитров. До края си запазва възторга и гордостта от тези срещи.

През 1933 година пристига във Варна, скоро го арестуват и продължително измъчват. Накрая решават да го предадат на Сигуранцата. Близо до границата убеждава войника, който го конвоира, да го пусне. Войникът излиза човек. На бегом стига до родното си село.

След няколко месеца отново се връща във Варна. Пак го залавят и интернират в Търново за пет месеца. Оттам отива в София, отново хваща напръстника и иглата. След присъединяването на Южна Добруджа се качва на влака и осъмва в Добрич, застава начело на Околийския комитет на Българската работническа партия. Щеше да доживее свободата на четиридесет и три години.

ЯТАКЪТ

Баща му Милуш Трифонов Обучинов бил опълченец в Първа опълченска дружина. Заселил се в село Дюлино след Освободителната руско-турска война 1877–1878 година.

Самият бай Трифон се ражда в 1887 година. Остава сирак дванадесетгодишен, пораства. Изкарва и трите войни из окопите. Връща се с кръстове за храброст. И с острото чувство за несправедливост.

След Първата световна война се забърква в политиката, става член на Земеделския съюз. На една снимка, може би единствената в живота му, е засукал мустак като Александър Стамболийски.

На 9 юни 1923 година го арестуват, повеждат го към Варна, но той успява да избяга, преди да го вкарат в участъка в Сейсеймес (сега квартал „Аспарухово“). Хуква през лозята, денем се укрива в гъсталаците. След време се прибира в Дюлино, оглавява местната земеделска дружба. Няколко пъти го арестуват и бият, стрелят го нощем. През 1932 година се отцепва към левицата на Българския земеделски народен съюз, държи за сплотяване с комунистите.

Синовете му, и тримата, са комунисти. Недялко е един от първите партизани в този край. Партизанското му име е Руднев — за смелостта му по онова време се носят легенди. След много години той, Недялко Милушев, написа книгата „Орлета голишарчета“, която се нарежда между най-доброто от партизанския епос.

Когато Недялко с още двама свои другари слагат началото на Долнокамчийската чета, бай Трифон им става ятак.

През пролетта на 1944 година партизанското движение в България се разраства, все нови и нови младежи хващат гората. Правителството заедно с полицията и жандармерията не може да смаже антифашистката съпротива. На 4 април издава постановление, с което възлага това на армията — полицията и жандармерията ще ѝ помагат, но са в подчинение.

В Североизточна България е Трета армия с командващ генерал-лейтенант Никола Христов. За да изпълни правителствената задача, той заповядва да се придвижат към Коджабалкан, главното убежище на партизаните, Седми, Осми и Деветнадесети пехотен полк, пехотата и артилерията на Сливен, Ямбол и Бургас.

През май и юни Коджабалкан е блокиран от Пета дунавска дивизия, Преславската и Сливенската дивизия, подразделения от Шуменския, Русенския, Разградския, Добричкия, Елховския, Бургаския, Ямболския и Варненски гарнизон, пограничната бригада. Тази войска е в две групировки: северна, под командването на генерал Ковачев, и южна — на генерал Младенов. Генерал Христов е общ ръководител.

Дружината този път се води от майор Тодор Марчев, която действа по заповед на командира на Четвърта гранична бригада полковник Иван Пенчев Деведжиев. Марчев е на кон. Конят е бял, с черна звезда на челото. В дружината е включена и жандармерийската рота от Бургас с командир поручик Стефанов. Те са ошетали мелницата на ятака Тодор Панчев, откъдето партизаните са изнесли всичко. В тази мелница между Обзор и Приселци са се случили много важни събития — тук са намирали подслон партизаните, тук пазачът дядо Фильо Димчев ги посрещал като баща.

Но партизаните са изпреварили жандармеристите и се изтеглили в Балкана... На 6 май Демир Борачев се свързва с Долнокамчийската чета. Два дена по-късно в партизанския лагер „Куза“ той изнася доклад за партизанското движение в страната, за задачите на Десета въстаническа оперативна зона. За решението да се създаде голям партизански отряд. Решението влиза в сила — основно ядро на отряда става Долнокамчийската чета. Към нея се присъединяват всички чети и партизани от областта. Дава се име на отряда — „Васил Левски“.

Същия ден някой си Христо Петров си търсел кравите — в живота е тъй, един тръгва да мре за правда и свобода, друг — подир кравите си. В местността Коридорите чува говор, вижда през шубраците трима партизани. Зарязва кравите и хуква към селото си Юнец, при кмета Иван Стоянов. Кметът повиква горския Васил

Димитров Вълков. Отива до село Рудник и се връща с тамошния кмет Васил Йосифов Сотиров, идват и няколко моряка от поста.

Войската е предупредена, идва и тя от мелницата на Тодор Панчев. Тръгват за Коридорите.

Нападат партизаните. Отрядът дава жертви — тридесет и пет годишния Минко Костов Шаламанов от село Гранитец, Ямболско, и моряка Неделчо Камов. От жандармерията е ранен само един подофицер.

Неделчо Камов е от село Буховци, Търговищко. Когато се ражда, баща му е в плен. През 1920 година се връща, заварва сина си двегодишен, майка му е умряла. Неделчо расте яко момче, почва да се бори по сборовете. Още първия път спечелва едно шиле и десет метра басма. През май 1936 година на сбора в Буховци тръшва осем души и накрая — прочутия с пехливанлъка си айтослия Османаа. Още тогава почват да му викат Дан Колов. От 1938 година е във флота. Служи във водолазната команда. През 1942 година се уволнява и се прибира на село с булка. Ражда му се момче.

Мобилизират го през 1943 и 1944 година. На 6 май с Васил Мачев и други моряци под ръководството на отряд „Народен юмрук“ вземат от поста две картечници МГ-34 и една пушка „Брен“, дванадесет хиляди патрона, шестдесет гранати, един автомат, двадесет пушки и пистолети и напускат поста „Хаджи Димитър“ на нос Свети Влас. Преди да тръгнат, Васил Мачев (Гамача) сваля от стената портрета на царя и царицата и го стъпква. С него тръгват и моряците Петко Тачев, Васил Иванов и Велико Георгиев.

От поста „Бурнарджика“, който е на три-четири километра западно от нос Емине, към партизаните се присъединяват моряците Пушков, Максим Илиев (Бакиша), Неделчо Камов и Иван Йосифов. Командирът на отряд „Народен юмрук“ Николай Лъсков посреща осемте моряци — партизани. Назначава Неделчо за картечар.

Веднага прекосяват шосето Бургас — Дюлино, прегазват рекичката Олшдере, изкачват се на хребета на Айбиб и след още два километра се спускат в местността Генйшада. Но поставеният на пост партизанин при Дачова чука хваща едно козарче и го изпуска. И то отърчава да ги предаде.

Същият ден „победителите“ ще набучат на колове главите на Неделчо Камов и на Минко Шаламанов, ще тръгнат да ги разнасят по селата. Насила ще съберат населението на Обзор, ще се изстъпят на балкона на една богаташка къща да говорят. И ще се намери един безименен българин, прост селянин, накрая ще прибере главите им, ще ги измие с мокра кърпа, ще изкопае гроб край селото, ще ги положи в него...

Партизаните, отбранявайки се, успяват да се придвижат към Голишкия балкан.

Подяден и озлобен, майор Марчев заповядва изтегляне към Дюлино. Влизат в селото, забират бай Трифон, вкарват го в общината. Бият го — той мълчи. На майора и на поручика им е ясно — този печен човек няма да проговори.

Връщат го в къщата му, спират до кладенеца. Марчев и Стефанов не слизат от конете. Те са в кафява бойна униформа, подкованите им чепици са се сраснали със стремената.

Запалват кошарата и плевнята, после къщата. Мръква. Огънят лумва, дворовете наоколо са осветени като в църква. Листата на джанките край къщата цвъртят. Покривът почва да пука — обгорелите мертеци се чупят. Тогава хвърлят бай Трифон в огъня. Той напире да излезе, блъскат го, стрелят в краката му, коне цвилят, отново го хвърлят в пламъците... Къщата рухва и над огъня изригва черен дим.

Оттук майор Тодор Марчев ще поведе башибозуците си към Каблешково, ще плякосат и изгорят двадесет и седем партизански къщи...

Показания на братовия син на Трифон Милушев, направени на 25 януари 1945 година пред Народния съд:

„Запалиха къщата на чича ми Трифон Милушев, който го убиха и изгориха в огъня. На другия ден ходих към къщата и вземах новия плуг на чича, нов балтон и обуца, също взимах с човек и друга покъщнина, сода каустик и мазнина за сапун.“

Племенникът млъква, търси оправдание, срамува се, мънка:

„... Понеже имота на чичо ми Трифон Милушев остава неизползван, понеже синовете му са разбойници и бандити, не могат да владеят имота.“

Когато гори къщата на Трифон Милушев, по някое време от тъмнината като призрак се отделя прегърбена старица — майката на жената на бай Трифон. Поручик Стефанов с рязко движение озаптява коня и я пита защо е дошла. Старицата прави усилие да се изправи, но не може. Вдига глава като птица и с ясен и силен глас му отговаря: „Дойдох да видя как Трифон ви свети!“

ПРЕДАВАТ ТРИ РАДИОСТАНЦИИ

На 26 ноември 1940 година моторно ветроходната шхуна „Делфин“ с капитан Килчунски напуска пристанището на Севастопол и се отправя на югозапад в открито море. На борда ѝ е семейството Петър Владимиров Мирчев и Милка Петрова Владимирова. След малко повече от денонощие шхуната се доближава до шабленския бряг, за да ги остави.

Всъщност паспортите им са фалшиви. Истинските им имена са Гиньо Георгиев Стойков и Свобода Анчева Михайлова.

Свобода е млада инженерка, дъщеря на убит през 1925 година комунист от София. Като мъжа си и тя може да изработи радиопредавател, да води радиовръзка на телеграфия. Но е изкарала и курсове за фризьорка — фризьорството може да ѝ потрябва, за да прикрива истинската ѝ дейност.

Гиньо Георгиев е роден през 1907 година в Турция. Бебе е още, когато баща му се преселва в България и се установява в поповското село Сеячи.

През 1927 година се преселва във Варна. Гиньо постъпва огняр на параход „Бургас“, само за една вахта прехвърля с лопата десетки тонове въглища. Двамата с Васил Карагъзов подготвят стачка на парахода, но полицията ги надушва. Предупреждава ги моряк от параход „Фердинанд“ и те остават в Турция. Митарстват из Истанбул и Анкара три години. Накрая властите ги изгонват в България.

През 1935 година Гиньо е секретар на Окръжния комитет на партията във Варна. След провала минава в нелегалност, накрая се добира до Москва. Изкарва школа за разузнавачи.

И тъй Гиньо Георгиев и Свобода Анчева са вече на българска земя. „Легализират“ се в Добрич като бегълци от Румъния, наемат квартира на улица „Шеста“ 22, после се преместват на улица „Осма“ 24, започват направата на мощен радиопредавател. За властите Гиньо е Петър Владимиров, търговец на фураж. Като предприемчив търговец

пътува из цялата страна, събира сведения — в България вече има немски войски. На 21 февруари 1941 година е първата радиовръзка.

Откриват втора радиостанция във Варна. Купуват радиоапарат „Телефункен“ — модел 076вк с 4 + 1 лампи с фактура номер 209 от 30 декември 1941 година от фирмата Стефан П. Смоков — Добрич. Този път радиостанцията заработва на улица „Мадара“ 5, близо до Морската градина. Къщата е малко неугледна, зад дървените тараби се виждат неизмазаните й тухлени стени. Прозорецът откъм улицата е задънен. В нея живеят братът на Гиньо Стойко и жена му Зара. Всъщност вече е създадена нова разузнавателна група с ръководител Зара Стойкова. В групата са Васил Димитров Карагъзов, Михаил Янев Андреев, който все още е на служба като технически офицер във въздушните войски в Ямбол, млекарят Диран Бедрос Канонян и Петър Богоев. Групата започва редовни предавания — на телеграфния ключ застава Зара, Свобода я е подготвила за няколко месеца.

За да покажат лоялност пред властта и да не бъдат съмнение, Стойко и Зара отварят гостилничка на улица „Шейново“ 3 в сдружение и на името на Панайот Янев. Панайот води сестрата на Гиньо и Стойко — Василка. В гостилницата, общо взето, се отбиват малко клиенти, предимно работници от фабриката на Матей Недков. Сервира им Зара, Стойко мие чиниите.

След като нещата във Варна тръгват много добре Гиньо, Свобода и Михаил Андреев заминават за Пловдив. Михаил вече е подал оставка и започва с Гиньо „търговия на едро“. На първо време купуват от Устово двеста тона картофи. Наемат къща с кантора на улица „Бунтовнишка“ 30. Слагат и фирмена табела: „Владимиров и сие Андреев“.

На 13 февруари 1943 година Свобода тръгва за Варна. Тя е получила телеграма от Зара: „Ела веднага, болна съм“. Това значи, че в предавателя има засечка. Оправя повредата и прескача до Добрич — ще се върне след някои ден да види ефекта от ремонта.

През май 1942 година във Варна пристига немска радиозасечна команда. Неин шеф е поручик Ензелейт. През февруари те засичат предавателя и Ензелейт пристига при Иван Райнов...

На 21 февруари, в четири часа и петнадесет минути, по време на радиовръзка, в дома на Зара нахлуват наши и немски агенти. Всичко е ясно — оставят засада агентите Стойко Г. Стойков и Христо П. Христов. На тях към девет и тридесет часа се натъква Михаил Андреев.

Свобода се връща от Добрич, но Зара не идва на уречената им среща, Тогава тя тръгва към улица „Мадара“, приближава къщата, но забелязва на прозореца дъщеричката им Геновева, която ѝ дава знак, и отминава.

С първия влак напуска Варна и пристига в Пловдив. С Гиньо унищожават радиостанцията и другите улики. Гиньо тръгва за София. На Ихтиман напуска влака, продължава пеш през преспите, добира се до София, отива при балдъза си Николина. Без него останалите веднага са арестувани.

На полицейската снимка Зара е с късо отрязана коса, нежни скули и плътна, красиво извита долна устна. Свобода те гледа със силен поглед, на който не можеш да удържиш повече от секунда. Михаил е в морска униформа — нали е завършил Морското машинно училище, — с „чупена“ модна якичка, подпряна отдолу с папийонка. Диран е преуморен от борбата с живота човек, някъде четиридесет и пет-петдесет годишен, с големи уши и плъзнала нагоре плешивина.

Делото е открито на 17 юни от Шуменския военнополови съд във Варна с председател П. Байчев. Съдът издава четири смъртни присъди — над Петър Владимиров (Гиньо) — задочно, над Милка Владимирова (Свобода), Зара Стойкова и Михаил Андреев. Диран Бедрос е осъден на петнадесет години, Стойко на две. По случайност тримата „смъртници“ дочакват свободата...

Гиньо Георгиев заживява нелегално в София. По нареждане на Централния комитет заминава за Радомирския балкан да поправи партизанските радиопредаватели. Стига до отряда на Жельо Демиревски. В ранна утрин партизаните са забелязани край кошара в корията на село Дебели лак. Обгражда ги жандармерия. Петима души приемат боя, за да се изтеглят другите. Между тях са Свилен Русев и Гиньо Георгиев. И петимата загиват. Денят е 14 май 1944 година.

В КИПРА

Иван Добрев:

„Недко избяга през декември 1943 година, малко преди акцията в село Новаково. От пост в Кипра избяга. Радка Владева намери писмо на цигарена кутия: «Другарю командир, аз ви напускам, здравето ми не е добре.»

Валеше, земята беше кална. Късно открихме бележката. Хукнах към Баново, чак до Слънчево му държах следите. Както бях го учил «назад» да върви, с обратни стъпки, същия номер на мен погоди. На открито вече не посмях да го гоня...

Може би не е мислел да предава. Още в Батовата хленчеше да го пусна. Да иде към село Пчелник, роднини имал там, кошери държали, мед щял да яде...”

Показания на Иван Райнов пред Народния съд:

„Заловеният Недко Петров Тодоров бе изпратен при мене. Беше изплашен, призна всичко. Той призна, че Янко Карагяуров може да даде връзка с нелегалните...”

Недко предаде скривалището край село Кипра, ятаците от Кипра, Изгрев и Припек.

На акцията в Кипра взехме и него и той ни заведе при скривалището. За тази услуга генерал Христов нареди да го освободим и да му се даде възнаграждението от пет хиляди лева, а началник-щабът полковник Николов нареди да му се направят във военна работилница един костюм дрехи и едни обуца. Аз лично му дадох пистолет за лична безопасност.”

КЛЕТВА

На народния четник, полагана от партизаните.

В името на българския народ и неговата свобода заявявам, че:

Ще се боря с оръжие в ръка за народната свобода под знамето на Отечествения фронт, като не ще пожалья живота си в народната борба срещу фашистките поробители и народните изедници и предатели.

Предателството и измяната на народното дело считам за най-черното престъпление, наказуемо със смърт.

Никога не ще се самоотлъча от четата и никого не ще оставя своите другари на гибел, а аз да се спася в позорно бягство.

Ще изпълнявам безпрекословно заповедите на своя командир и ще спазвам революционната военна дисциплина на четника.

Клетвата приемам с пълното съзнание на народен четник. За нарушаването на клетвата отговарям с живота си.

Недко Петров е полагал клетва, мълвил е съзаклятнически слова. Но след като се „поставя в услуга“ на полицията, издава всичко, каквото знае. Следват провали в Провадия, Варна и Добрич. Арестувани са над сто души, мъчени и осакатявани, от които тридесет и двама са убити без съд...

Преди да тръгнат за Кипра, акцията се обсъжда при командира на Осми пехотен полк Илия Иванов. Присъстват Иван Райнов, поручик Людмил Мишляков, поручик Никола Раев и капитан Здравко Ноев.

Капитан Здравко Михайлов Ноев, роден през 1909 година в Пловдив, неженен, на служба в Осми пехотен полк, участвал в акциите в Кипра и Батовата, пред Народния съд:

„... По обвинението ми, че съм фашист и съм мразел народа. Питам се, дали фашист е равнозначно на българин? Аз изхождам от народа и като българин аз не мога да не мисля за него и не мога да не

му служи всеотдайно. Та няма моето сърчице принадлежи другиму, а не на моя народ и моята родина? Та с каква жар и с какви копнежи цели петнадесет години аз чакам тоя момент, когато родината ще ми поиска да ѝ помогна и когато тоя момент е дошъл сега, аз стоя затворен и съм обвинен, че съм против народа! Аз никога не съм си правил илюзия, че произхождам от друга някоя среда, защото аз знам и ясно съзнавам, че у нас няма аристократи и ако всеки се обърне назад, ще намери ако не у баща си, у дядо си или працядо си окачени някъде цървулки или потурки.“

Поручик Людмил Мишляков — свидетелски показания пред Народния съд:

„... винаги разпитващ, дебнещ да открие нещо както между войниците, така и между самите офицери, поради което скоро почнахме да го наричаме «тайния агент». През 1942 или 1943 година, не си спомням точно, същият беше офицер разузнавач при полка, като проявяваше особено старание за откриване на съмнителни или комунисти, имаше специална тетрадка със снимките на съмнителни или войници, за които бе събрал сведения от полицията или другаде...“

Частите се изнасят с камиони, на разсъмване обграждат гората. В това време Райнов с кмета Панайот Христов и хората си арестуват ятаците. Георги Василев за по-сигурно спял на двора в каруцата. Не успява да избяга...

Село Кипра е причастно към свободата. Дало е много партизани и четиридесет ятаци. За един от тях — спомен на Тодор Иванов Мутафов, записан на 6 февруари 1975 година:

„В селото са построени четири скривалища. Тук се укриват нелегалните от Варненската чета.

Един от сигурните ятаци беше Исеин Алиев Говедаров. Бай Исеин е много беден, сирак, от дете чиракува за парче хляб. Ожени се след време, роди му се момче Зейнун. Построй си къщурка край селото

и заживя. Зейнун беше на осем-девет години, когато майка му почина. Тръгна с баща си подир говедата. Като порасна, Зейнун се ожени за Айше Мехмедова.

Най-напред направиха скривалище в моя дом. Но Демир Борачев не се задоволи само с едно. Трябвало още няколко да се изкопаят в здрави хора. Така дойде ред да потърся моя приятел бай Исеин.

Уговорихме се точно в 19 часа да посетим къщурката му. Уточнихме се първо аз да вляза, след десетина минути — Борачев и Паунка Гиндева.

На другия ден в уреченото време почуках на вратата на бай Исеин, влязох в стаичката и го заварих със Зейнун и Айшето, седят около малката софричка. В стаичката в ъгъла риткаше малко дете в пелени, а на масичката чаша, до половината с вода, половината със слънчогледово масло и фитилче да свети.

Като ме видяха, спряха да се хранят и Исеин учудено ме попита: «Тодору, сен бизим еве хич гелмедин... Ачан ки гедже гелмишин, боюк зорун вар демек...»^[1] Рекох му: «Сизин еве електрик ламбъсъ коймаа гелеерим. Айазлатсън.»^[2]

Докато казах тия думи, отвън се почука и аз отворих. Влезе партизанката Паунка Гиндева, облечена с мъжки дрехи, препасана. В този момент влезе и Борачев. Бай Исеин се изплаши, станаха всички на крака, той попита какви са тези хора: «Бу не бююле, бе, бу сиялалъ адамнаа ким?»^[3]

Тогава аз започнах спокойно да обяснявам: ето за това дойдох. Да ви кажа, че тези хора, които дойдоха, аз ги водя. Много добри хора, които тръгнаха да се борят срещу неправдата към бедните, които като вас живеят в мизерия.

След това бай Исеин и Зейнун излязоха навън да се съветват. Зейнун се върна подир малко и ми каза да изляза вън при баща му. Излизам, бай Исеин ме хвана за раменете и през сълзи каза: «Тодору, сенин атърънъ кърамам, ама фена шей бу!...»^[4]

Аз го успокоих, като му казах, че всичко зависи от нас — щом пазим тайна, няма опасност. Като свършихме разговора, Айшето ни каза: «Ачан бизим евимидзе бююле шей олеери, ко сизин де евиниз олсун о!»^[5]

Бай Исеин стана един от най-сигурните ятаци на партизаните от Варненската чета. Обстоятелството, че къщурката му бе близо до

гората, помогна без особени рискове да се влиза в двора и скривалището в обора. Тук са се укривали Демир Борачев (Чичо), Иван Добрев (Странджата), Атанас Александров (Герчо), Милка Пеева, Христо Манолов, Коста Парашкевов (Пашмата), Христо Гайдаров (Павлин), Радка Владева (Степанич), Иван Гологачев, Мирьо Едрев (Кръстника), Цвятко Панайотов, Йордан Костов, Никола Стефанов (Илю), Лиляна Пуховска, Цонко Цонков (Драгой), Станчо Бъчваров, Паунка Гиндева, Петър Маринов (Савата) и други.“

Спомен за секретаря на Районния комитет на партията Георги Василев от Жеко Банков, записан на 9 май 1973 година:

„На 22 май 1944 година бях извикан да се явя в Кипра при Георги. В дома му бяха Милка Пеева и Христо Манолов. А Варненската чета — в гората насреща. Другарката Милка Пеева изслуша информацията ми за интернираните комунисти и земеделци. Към три часа на съмване Георги Василев ме изпрати до село Чернево за взема влака за моето село Генерал Киселово. Тогава ми каза: «Усещам, Жеко, че няма да дочакам победата...» «Защо мислиш така?» «Един партизанин Недко се е предал на полицията, той знае каква роля играя. Казаха ми да изляза в отряда, но аз ще остана на поста си.»“

Спомен на Христо Василев за брат му Георги Василев, записан на 25 юли 1974 година:

„Баща ми се казваше Васил, а мама — Кераца. Богати бяхме, с много имот. Но родителите ни бяха добри хора, прогресивни. Баща ни е говорил за Русия, за Ленин. Ламбо Манолов е наш комшия. Недко посочи първо брат ми Георги, после тръгнаха от къща на къща — у Ламбо, у

Христо Гайдаров. Недко посочи и Агоп Баронян. И другите. Арестуваха ги и ги биха жестоко. Отведоха ги на бункера. Водеха ги агентите Бочев, Колянчев, Митишев.“

Ламбо Манолов е на четиридесет и девет години. Като войник на фронта през 1917 година става комунист. Две години по-късно е един от учредителите на партийната организация в селото си. Подгонен от полицията, емигрира в Гърция през 1924 година. Завръща се след двадесетгодишна емиграция и става ятак на партизаните от Варненско. Постъпва общински пощаджия, после — пьдар, също държавна работа. Това е добро алиби срещу истинската му дейност.

Писмени показания на поручик Мишляков пред народния следовател — той дълго време ги е обмислял и докарвал, вярвал, че Народния съд ще го пощади:

„Единият от арестуваните, който пълзеше вдясно от мене, направи знак да спра. Аз помислих, че бункерът е наблизо, и се скрих. Арестуваният обаче се приближи до мене с думите: «Господин поручик, не се плашете, виждам, че сте смел човек, въпреки че мразите комунистите. Долу при пътеката разбрах от агентите, че заедно с другаря ми ще ни застрелят, загдето не издаваме другарите си. Не ни оставяйте в техни ръце. Стреляйте вие, когато видите, че те ще започнат. Вие сте офицер, ако и противник, ръката ви не е толкова мръсна, колкото тяхната...»

Казвайки набързо тия думи, той продължи да пълзи, оставяйки ме изпълнен с учудване: да чуя такива думи от селянин, при това комунист, най-големия враг на държавата! Просто не можех да повярвам. Каква решителност пред лицето на смъртта!“

Докато Мишляков се е „учудвал“ на Георги Василев, агентите са го блъскали, ритали и тъпкали, а когато виждат, че партизаните са се измъкнали от бункера, ги хваща бяс.

Поручик Мишляков:

„Те бяха противници, трябваше да загинат. Поне достойнството им да се запази: натиснах спусъка, пистолетът ми направи засечка. Същия момент Колянчев ми бутна своя. Стреляйки, чух до себе си изстрелите на шмайзерите на агентите. Тогава сложих заряда, който се възпламени и затрупа двамата мъченици.“

Командирът на четата Иван Добрев (Странджата):

„Изведох партизаните в гъстото, там се завряхме. Чакахме ги до последно. Заповядах: «Ще стреляте след моя изстрел!» Избягаха. Ние се преместихме на нова позиция. Пак атакувах. Пак се изтеглихме. Разбрах след време, че сме ранили един школьник и трима войници.“

СКРЪБНА ВЕСТ

Съобщаваме на роднини, близки и познати, че нашият мил съпруг, брат и сродник Панайот Христов, кметски наместник на село Кипра, се спомина при изпълнение на служебния си дълг на 3 септември 1944 година.

От опечалените.

[1] Тодоре, ти в нашата къща никога не си идвал... Щом си дошъл нощем, значи си на голям зор... (Турски диалект, Б.а.) ↑

[2] В къщата ви идвам да сложа електрическа лампа. Да ви свети.

↑

[3] Какво е това бе, какви са тези хора с оръжие? ↑

[4] Тодоре, твоя хатър не мога да счупя, ама е страшно нещо това!... ↑

[5] Щом в нашата къща ще стават такива работи, тя нека бъде и ваша! ↑

ДЕВЕТИМАТА

Започват да ги довеждат в трети полицейски участък. Първо арестуват Янко Карагяуров. Последните двама са Гарабед Хачадурян и Хартюн Папазян — докарват ги на 29 май 1944 година.

Мъченията са катилски. И най-безсърдечният ще се стъписа пред онова, което може да извърши човек над човека... Има всякаква жестокост, но тази е животинска жестокост на хора, озверели от свирещата кръв на повалените.

Самият Иван Райнов ще изрече пред съда: „Да, бяха бити много. Жестоко бяха бити по краката и тялото.“

Хараламби Дончев е на шестдесет години. Станко Стайков — на петдесет и четири. Янко Костов — на петдесет. Мъчителите могат да им бъдат синове. И тримата са стари комунисти, участвали във въстанието 1923 година. Били са неведнъж в тюрмата. Към тях нареждат и Янко Карагяуров, Гарабед Хачадурян, Хартюн Папазян, Агоп Баронян, Георги Добрев и Димитър Добрев. Тези девет души и те са предадени от Недко Петров.

Няма съд, няма присъди. От претъпкания участък това ще бъдат жертвите. Генерал Христов повиква Райнов и му нарежда да пристъпи към действие.

Иван Райнов — показания пред Народния съд:

„... На другия ден аз наредих на Марин Николов да намери камион, уведомих и коменданта. В камиона поставиха освен арестуваните и трупа на Слави Дойчев. Аз пътувах не с камиона, а с мотоциклет. Отбих се в корабостроителницата «Нептун» и взех от инженер Дойчинов лопата и кирка. Разстрелът трябваше да бъде на брега на Карантината, до бункера, че е пясък и лесно се копае.

Старши стражарят Андрей Андреев и Филип Генчев отидоха да заровят трупа на Слави Дойчев. В това време аз останах при арестуваните. Като ги гледах, не можах да устоя и наредих да ги откарат обратно.“

Към показанията на Райнов ще се върнем по-късно.

Слави Дойчев е арестуван на 25 май, на другия ден след убийството на ятаците в Кипра. Той е от село Припек. През 1940 година отива да учи ветеринарна медицина в Букурещ. Съквартирантът му постоянно го дебне, доносници на Сигуранцата. Арестуват го много пъти. В България се връща доктор в началото на 1944 година.

Следствен протокол на агента Павел Георгиев Касабов, тридесет и пет годишен:

„При разпита на Слави Дойчев аз и Атанас Колянчев му нанасяхме побой с тояги и гуми, като предварително за тая цел му бяха вързани ръцете и краката, който побой продължи около половин час. След това повторихме това и тъй като положението на Слави Дойчев беше тежко, по съвета на Атанас Христов същата вечер аз и Атанас Колянчев пренесохме Слави Дойчев в адресното бюро и го оставихме зад шкафове.“

Атанас Колянчев е на тридесет и две години.

Спомен на Кина Добрева-Богданова, записан на 26 януари 1973 година:

„При нас влезе един агент, още несъблякъл жандармерийската униформа, с която е бил на акция. Не мога да си спомня името му, но мисля, че беше Колянчев.“

Доста пиян, почна да удря наред всички. Когато удари Слави, от носа му шурна кръв. Той запита: «Защо ме биеш, какво съм ти направил?» Оня изрева: «Защото си предател на родината!» Слави: «Предатели на родината сте вие!» Агентът се нахвърли върху него. Слави не охкаше, но не премълча: «Нищо няма да научите от мене!» Падна на пода. Нас ни изведоха. После научих, че там го убили.“

Разпит на полицаая Филип Генчев пред Народния съд:

Председателят: Дойде ли бащата на Слави Дойчев и какво искаше?

Подсъдимият: Искаше дрехите. Райнов ми заповяда да не ги давам, защото по тях имаше кръв.

Адмирал Иван Добрев:

„Когато пренасяхме костите на Слави Дойчев, някой силно се разрида. Обърнах се — съквартирантът на Слави. Не издържах, пристъпих към него: «Мръсник, ти го предаде!».“

Да продължим с показанията на Иван Райнов:

„Върнах обратно камионетката с деветимата. На другия ден сутринта се явих при генерал Христов и му казах, че тази работа аз не мога да свърша. Той ми се кара и ме прати при капитан Вълчо Колев Тонков от флотата, той да свърши това с офицери.

Отивах си към комендантството и до кино «Ранков» (сега кино «Република») случайно срещнах файтона на капитан Тонков. Седнах в него, отидохме във флотата и в канцеларията му предадох заповедта на генерала. Капитан Тонков реши с една лодка, пилотирана само от офицери, да се заведат в морето. Договорихме се това да стане на другия ден 1 юни след обед от мостчето на Карантината. В 16 часа да бъдат с лодката на моста. Лодката се казва «Добротич». Към 15 часа камионетката отново тръгна.“

Капитан Вълчо Колев Тонков, роден в село Александрово, Ловешко, е командир на Черноморския флот на Негово величество от 23 декември 1942 година. Живее на тихата уличка „Братя Георгиевич“ 24. Лично той подбира екипажа на лодката и заминава за Бургас — „на плаване“, като нарежда на временния си заместник капитан втори ранг Панайот Радев Миларов да уреди подробностите. А на лодката да бъдат мичман II ранг Александър Григоров Богданов, тридесет и три годишен, мичман II ранг Васил Анчев Петров, двадесет и шест годишен, мичман II ранг Илия Константинов, както и самият капитан Миларов. Към четиримата се прибавят и поручик Мишляков, полицаите Андрей Андреев, Филип Генчев, Атанас Христов и Марин Николов. Този път Иван Райнов е последвал примера на капитан Тонков. Такава работа най-добре да я свърши заместникът. Машата е затуй, да не си гориш пръстите...

И така — в лодката „Добротич“ са натоварени жертвите... Емоционалният обем на техния борбен живот е огромен, трудно би се побрал в стотици страници. Телеграфно може да се предаде така:

Станко Стайков (Правдата). Това прозвище му дават варненските хамали след една стачка. Роден е на 26 октомври 1890 година в лозенградското село Докузен. Остава сирак на три години. Беднотията го довежда до Варна, от дете аргатува по добруджанските чифлици.

Записва се доброволец в Балканската война. След нея изкарва и другите. Въпреки че е санитар, през всичките боеве е в окопите. Награждават го с кръст за храброст. Веднага след това става член на партията. Хваща се тухлар, бил много як човек. След погрома през 1923 година отново го прибират. Две години по-късно е член на Окръжния комитет, а през 1930 година е негов секретар. Постоянно е преследван и тормозен, премества се в Бургас. И тук за няколко месеца му влизат в дирите и пак го арестуват. През 1940 година отново се връща във Варна и след две години отново е в състава на Окръжния комитет.

Янко Костов Илиев е роден в село Бобище, Костурско. След Илинденското въстание турците подпалват селото и той с родителите

си и съселяните тръгва за Българско. Стигат до Варна. Тогава Янко Костов е на девет години.

На осемнадесет години е доброволец в Македоно-Одринското опълчение. Изкарва войните в окопите. Пленяват го в Солун, но успява да избяга от плен и с гемия се завръща във Варна през 1920 година.

През 1937 година е секретар на Окръжния комитет. До смъртта си, с малки прекъсвания, когато е интерниран, е член на комитета. От 1942 година изгражда и ръководи отечественофронтовските комитети в града и окръга. Около тридесетгодишен става собственик на малка консервна фабрика.

Хараламби Дончев Кръстев — той е най-възрастен от деветимата, роден е в 1884 година във Варна. Поради бедност не завършва до края гимназия. Става машинист, после шлосер. Комунист е от 1910 година, участва в Транспортната стачка, след това в Септемврийското въстание. Работил и в София на Перловската гара, във Видинското пристанище. Има вече четири момчета, когато през 1924 година се завръща във Варна, струпва къщица в „памучния“ квартал. Под стряхата ѝ са намирали подслон десетки комунисти. По време на въоръжената съпротива е секретар на партиен район и член на Окръжния комитет.

Янко Атанасов Карагяуров е от Малко Търново, син на фронтака Атанас Карагяуров, участник във Войнишкото въстание. Връща се от Владая, но го дебнат и на 13 октомври 1918 година из засада го убиват край село Крушевец. Тогава Янко е първолак. На двадесет години облича моряшката галанка и налага баретата. На следващата година, след новобранството и морските школи, го изпращат в Царево командир на наблюдателния пост „14 — Урдовица“. Когато го арестуват там, намират в багажа му снимка. На нея е с другари, пред тях — огромна диня, на която са изрязани сърп и чук. По това време се скалъпва и Моряшкият процес, на него го и осъждат. По време на процеса, когато въвеждат лъжесвидетеля лейтенант Панчев, извиква: „Убиец! Ще отговаряш пред целия народ!“ Прекарва пет години в сливенския и варненския затвор — десет са му

опростени от амнистии. През 1942 година е включен в състава на Окръжния комитет.

Гарабед Сисак Хачадурян, четиридесет и шест годишен, роден в бедното селце Агън — Турция. На единадесет години избягва с чичо си в България, за хляба си хваща шивашката игла, а за душата — комунистическите идеи, на които до края е предан. През 1942 година Окръжният комитет се сдобива с пишеща машина и циклостил, занасят ги в неговия дом. На циклостила работят Стойко Пеев и Кирил Ковачев. След арестуването им Жечка Карамфилова го прибира и отнася в дома на чичо си Добри Стоянов в село Кичево. На този циклостил ще продължат да работят Кина Добрева, Христо Добрев, че и други. Накрая ще стигне до дома на Вида Димитрова в Добрич.

Хартюн Бохос Папазян е роден на 20 юни 1898 година в град Бурса, Турция. Като офицер в турската армия участва в Първата световна война. След войната заедно с много други арменци е подложен на репресии. Съумява да емигрира в България, стига до Пловдив, става тютюноработник. На двадесет и осем години се премества във Варна, работи по фабриките. От 1927 година е комунист. Арестуват го много пъти, през 1935 година го държат десет месеца в затвора. Интернират го в Брезник, но нищо не може да го прекърши.

Агоп Магардич Баронян е от село Кипра, Варненско. Ражда се през есента на 1920 година. Още преди да отиде в казармата, е организиран ремсисст. Арестуват го в родното му село в деня, когато убиват ятаците Георги Василев и Ламбо Манолов. Агоп е съумял да открадне от казармата си една картечница и много патрони, да ги предаде на партизаните.

Георги Добрев Стойчев е сирак, баща му е убит през Първата световна война. Роден е през 1910 година, от малък аргатува. Като пораства, става общински слуга, после полски пазач, обикаля къра и

мерите край селото. Тази работа съчетава с друга — помагач и ятак е на партизаните. Блокират селото, усеща опасността, но не можал да се укрие.

Димитър Добрев Георгиев е с две години по-голям от него. И той е от село Изгрев. Чиракува в съседното село Баново, живее в немотия, но помага на нелегалните. Става им ятак. За да снабди партизаните с превързочни материали, сам си наранява ръката — времето е такова, че полицията следи в кого отива дори пакетчето бинт.

Людмил Мишляков, дознание, водено на 15 септември 1944 година:

„На 1 юни бях началник на караулите. След развод по заповед на генерал Христов отидох при Иван Райнов, който си даваше нарежданията на Атанас Христов и другите. След 15 и 30 часа арестуваните бяха качени в покрита кола, шофирана от Марин Николов. Аз бях с мотора, отзаде ми седна Атанас Христов, а в кошата — Мурадов.

На Карантината лодката вече чакаше. Арестуваните бяха брадясали, пребити.

Лодката бавно се приближи към мачтите на потъналия румънски параход «Карол». Когато изминахме четири мили, Атанас Христов нареди на стражарите Андрей и Филип да снемат белезниците на тези, които имат, и да почнат да им събличат дрехите. След като това се свърши, той накара «осъдените» да легнат на дъното на лодката, която беше намалила хода си. Атанас Христов накара единия да стане и да отиде към кърмата на лодката, стреля в гърба му и трупът падна във водата. «Осъдените» се размърдаха, те виждаха, че неизбежното е дошло, и се изправиха.

Никой не е в състояние да си представи или почувства това, което изживях. Нервите не издържаха, започнах да стрелям и аз. Видях до себе си да стрелят също Бочев, старши стражарят Андрей, Мурадов. Видях пистолети в ръцете на Константинов и Богданов. Всички като че ли бързаха да се тури край на тази касапница.

На връщане Атанас Христов нареди на старши стражаря Андрей и Филип да си разделят с другите дрехите на убитите.“

Същият Мишляков, но пред Народния съд:

„След като арестуваните насядаха в лодката, същата тръгна с посока навътре в морето. «Осъдените» стояха на дъното на лодката привидно спокойни и само огънят, който гореше в очите им, изразяваше ясното съзнание за безизходното положение. Те, пък и всичките ние, чувствахме как смъртта витае над лодката. Ръка, която не познаваше милост, им беше подписала смъртната присъда и те я чувстваха, но бяха се примирили с чувството на мъченици герои. Станах убиец, убих врагове, но не в бой, а като в касапница.“

В навечерието на Девети септември, със същата тази камионетка някои от участниците в разстрела ще бягат...

Дознание на Пею Цопалов, полицейски разузнавач, тридесет и две годишен, живеещ на улица „Неофит Бозвели“ 60:

„На 8 септември Атанас Христов ме караше да бягаме във вътрешността. Съгласих се. В двора чакаше покрит камион. Качиха се Георги Томов, Георги Мурадов, Димитър Станчев и Марин Николов — на кормилото. Качиха се и още двама с Атанас Христов.

Към 12 часа бяхме вече в Провадия. Обядвахме. Дойде и полицейският началник Георги Аврамов в униформа. Говориха настрана. След малко Аврамов се върна цивилен.

Отидохме в Айтос, оттам — в Бургас. Търсеха Борис Димитров. Беше към 18 и 30 часа. Дойде Димитров и областният началник на полицията Соларов. Решиха да тръгнем за Малко Търново, при полковник Канев, който е командир на граничния участък. В 20 часа поехме. Отидохме в Ямбол, Сливен, Стара Загора, стана сутринта. Там останаха Димитров и Аврамов, ние тръгнахме към Карнобат.“

Но това ще стане на 8 септември. На 1 юни в трети полицейски участък все още, макар и в агония, е жив Христо Гайдаров. Христо е куриер на Десета въстаническа оперативна зона — държи връзка между щаба на зоната и партизаните. През 1943 година се връща в Кипра, след като е бил огняр във фабриката на братя Теневи в Река

Девня, а след туй — общ работник в кооперация „Черно море“ във Варна.

В началото на 1944 година пред провал минава в нелегалност, полага и партизанска клетва, но опасността отминава и идва решението да се легализира. Христо Гайдаров има конспиративно име Павлин. Той е на осемнадесет години, с момчешко лице. Поручик Никола Раев го обезобразява още в Кипра. Бие го и агентът Евстати Дражев. И фелдфебелът от Осми полк Георги Митев. В същия този ден Иван Багрянов съставя ново правителство и обявява „неутралитет“.

Никола Стефанов Петров (Илю):

„На 24 май ни арестуваха. Заварих Христо в училището, беше в безсъзнание. Откараха ни на 25 май в градското полицейско управление, където ни държаха четири-пет дена и ни пребиха. През това време Христо ни окуражаваше, въпреки че усещаше, че ще загине. След допълнителни инквизиции ни преместиха в трети полицейски участък на улица «Владислав». Там ни държаха до 16 юни. Там и умря от жесток побой Христо. Умря с гноясали крайници, имаше кръвоизливи, по облекчение бе носен от нас.“

Христо Гайдаров е погребан в пясъка на Карантината, близо до Слави Дойчев, на 2 юни вечерта. За изпълнението на заповедта отчет на генерал Христов дава лично Иван Райнов. Генералът му нарежда да обяви деветимата, че са избягали от ареста и че ги търсят... Дори било издадено „окръжно“ за издирването им.

Цвета Янко Костова е била арестувана с мъжа и сина си Богомил и е държана двадесет и пет дена в полицията, след което я интернират в Асеновградско. Не е знаела за смъртта на мъжа си.

Сломен на съпругата на Янко Карагяуров Величка, записан на 12 ноември 1968 година:

„... Вързаха го със собствения му колан и го отведоха. Агентите останаха вкъщи една седмица. Мама ги хранила, те тършували, удряли баща ми да не кашля, да не е сигнал това. Повече не видях Янко. Лъгаха ме, че е жив.

На Девети септември и аз излязох да посрещна партизаните. Отидох при Коста Георгиев Вълканов (Сериозния). Той тогава беше в комендантството. Като го видях, се спуснах към него: «Коста, кажи истината!» «Величке, какво да ти кажа, Янко е убит заедно с другите в лодката. Ето показанията на Райнов».

ЗА ЕДНИ ГУМЕНИ ЦЪРВУЛИ

Иван Добрев (Странджата):

„От Кипра изведох хората през нощта. Поехме към Девня, легнахме извън гората в местността Сиврията. При нас трябваше да се върне Атанас Александров (Герчо). Пашмата и Радка Владева бях пратил по работа в Слънчево. От двадесет и няколко души бяхме останали тринайсет. Изкарахме деня в къпинака.

Вечерта ги строих. По план трябваше да нападаме гара Йовково (сега Гара Разделна). Казах им, че ще ги изведе към Аврен и Коджабалкан, ще търсим връзка с другата чета. В Кипра и Батовата за нас вече няма хляб. После ще приберем и другите.

Опитахме се да минем езерото, не можем. Заобиколихме покрай село Девня, стигнахме Синдел, стъпихме на Авренското плато. Цонко Цонков беше отскоро в четата.

Сутринта над Синдел ни видя един циганин. Часовоят го изтърва, скоро почнаха да претърсват. Изтеглихме се в житата, маскирахме се по синорите, дия не оставихме, изкарахме деня. А гората я обкръжиха, но ние бяхме вън от обкръжението.

През нощта заобиколихме село Аврен, после влязохме в него, ще търсим Михо Лефтеров. Петър Маринов (Савата) намери познат човек, но уплашен. Изтеглихме се към село Казашка река, но на два-три километра, в един дол, спряхме. Изнесох пост отсреща — там работеше бай Пеньо, после научихме името му.

Бай Пеньо слязъл за вода и се натъква на поста — часовоят задрямал. Но се стреснал и го хваща. Викат ме.

Почнах да го агитирам. А ние с Михо се бяхме договорили да чакаме тук. Михо ще търси връзка с другата чета. И храна ще донесе.

Бай Пеньо го удари на молби, пък и жена му ще тръгне да го търси. Казах му: «Пускам те, но те държим на мушка. А си мръднал — куршума.» Оставих двама души да пазят и към пет часа бай Пеньо изчезна... Когато го пусках, Мирьо Едрев (Кръстника) измърмори: «Странджата е голям добряк, ама...»

След малко в селото забиха камбаните.

Разделих хората на две групи. Изтеглихме се, излязохме на открито. Народът копае. Ние се правим на «ловна» дружина — псуваме, викаме: «Вашта мамка, вие ги хрантутите!»

Де мина, де не мина номерът. Вървим по пътя за село Добри дол. Задържахме един работник — същия номер, хокаме го. Като го пуснахме и ни подмина, спря се и се обърна: «Я не ме размивайте бе, братчета!» Цонко ми рече: «От този предател не става».

Стигнахме до Камчия, минахме я. Беше наводнена от валежите. Денувахме в Лонгоза.

Вечерта отидохме в Пчелник. Там беше евакуиран Янаки Николов от Варна. Янаки се сепна, излезе и жена му Лидия. Дадоха ни малко хляб и захар на пясък. Кучетата лаят, в другия край почнаха да стрелят. Поехме към Коджабалкан.

След два дена спряхме пред Бърдарево. Трябваше да се иде за храна. Питам за доброволци — Цонко и Иван Манолов (Красния) станаха...

Онова, което се случи после, е страшно. Цонко можеше да ни издаде, но не ни издаде...“

Денят е 29 май 1944 година. Цонко и Красния тръгват за Бърдарево. В стопанството „Тича“ работят трудоваци, маркират дървета. Началник им е подофицерът Атанас Илиев Шопов.

Към обед трудовакът Хюсеин Хасанов Хасанов от Варна, улица „Радецки“ 58, двадесет и две годишен, взема баката и тръгва за чорбата. По пътя среща двамата. Цонко също е в трудовашка униформа — с нея той е избягал от Свети Врач. Хюсеин познава Цонко, заприказват се, изпушват по цигара.

Когато Хюсеин се върнал с чорбата, подофицерът дигнал кавга, че е закъснял. Хюсеин му казал, че срещнал сина на бай Никола, собственика на „Червената бакалница“. Шопов окаменял: „Това са шумкари, ах, че не си нося пистолета!“ Шопов зарязва чорбата, дига Алито, Реджепа и Хюсеина и четиримата хукват към селото.

В това време Цонко и Красния влезли в първата къща, гледат — сама жена, пере над дървеното корито. Питат за мъжа ѝ. Казала, че е в гората, дере с комшията умрелия му вол.

Поискали хляб. Тя ги поканила, сложила синията, натуряла на нея хляб, чесън и сланина. Питали я откъде да купят храна. Тя им препоръчала една къща до кметския наместник.

Двамата се споглеждат — ще иде Цонко, че е с униформа, а Иван ще чака.

Минава час. В този час залавят Цонко. Но Иван още не знае. Връща се в това време стопанинът на къщата Димитър Пеев. Той минал през кръчмата, разбрал, че Цонко е заловен. Скарва се на жена си, може и ревност да го е полазила. На Иван казал: „Твоят другар е в кръчмата, върри да отидем при него.“

Тръгват. От прага Иван Манолов вижда трудоваците и подофицера Шопов. Шопов го запитва откъде е. „От топографския институт“ — казва Манолов и хуква през градините. Подир него — трудоваците, подофицерът, Димитър Пеев и кметския наместник Йоргакиев. Иван се обръща, стреля.

Избягва.

Показания на Димитър Кондов Иванов от село Бърдарево, тридесет и девет годишен, направени пред народния следовател:

„В края на май подофицерът Атанас Шопов ме срещна един ден към около два часа и ми каза: «Димитре, бягай подир Димитър Пеев, защото той отиде да хваща един шумкар, който се крие в къщата на Костадин Димитров».

Аз хукнах, настигнах Димитър Пеев. Точно до канцеларията дойде с нас кметския наместник Неделчо Колев Йоргакиев. Влязохме в двора. Пеев ми каза: «Кондов, влез, в тая стая е шумкарят».

Шумкарят беше прав, хвърлих се отгоре му с нож. На двора го бихме. Неделчо ме изпрати в село Голица да съобщя на караула. Когато се върнах, Неделчо Йоргакиев извади гумените цървули на Цонко и ми ги даде.“

Неделчо Йоргакиев е предател и на чеха — подводничар Байер. Само месец след залавянето на Цонко, на 29 юли, партизаните ще го осъдят на смърт и ще го разстрелят.

Отвеждат Цонко в Голица, при жандармеристите. Там е поручик Тосков от Панагюрище и поручик Цвятко Стоянов Цветков, взведен командир от трета жандармерийска дружина. Цвятко е съученик на Цонко от гимназията, почти са другарували.

Цонко Цонков е измъчван примитивно и джелатски. Горят му месата с нажежено желязо, избиват му зъбите, строшават челюстите му. Забиват клечки под ноктите му, от ударите в главата избиват очните му ябълки. Цонко не издал другарите си. На 5 юни край училищната ограда го убиват. С шест куршума.

Коренът на Цонко е жеравненски. Прадядо му като мнозина от този балкан се преселил в Добруджа. Брат му Димитър е комунист, свързан с Добруджанската революционна организация, гние в затвора. Цонко му бил помагач, после става ремсист. На наборната комисия срещу името му отбелязват, че е неблагонадежден. Пращат го в черна рота в Белене, Свищовско. Там заболява от малария. Местят го на каменоломните в Свети Врач, но маларията и там го друса. За кратко време го пращат в болница — хининът го вдига след седмица. От болницата, вместо да се върне в каменоломната, бяга към Варна. Във влака го засича патрул по нередовните документи. Съумява да скочи в движение. Добира се до Варна, отива в квартирата на учителката Мария Пуховска. Мария се обажда на Сребра, жената на брат му Димитър. Тя довежда и майка му, баба Тодора. След няколко дена се присъединява към партизаните в Кипра, полага клетва, дават му името Драгой...

На 5 февруари 1945 година заседава първият състав на Народния съд във Варненска област. Юнашкият салон е претъпкан. Председателят на съда Петър Бомбов задава въпроси на подсъдимия Атанас Шопов:

Председателят: „Двамата партизани, като срещнаха Хюсеина, убиха ли го?“

Шопов: „Не го убиха.“

Председателят: „Ако бяха срещнали тебе, щяха ли да те убият?“

Шопов: „Не знам. Те търсят да убиват началници.“
Председателят: „А ти да не си бил генерал!“

КОМАНДИРЪТ НА ПОСТА

Показания пред Народния съд:

„На разсъмване към 3 часа заранта на 19 юни 1944 година се чу стрелба източно от село Голица. Тогава поручик Танев даде заповед да се стане веднага и под тревога каза да се тръгне веднага. Поручик Танев тогава тръгна напред и всички след него, дойдоха и бургаските жандармеристи, като отидохме до една кошара, където са нощували партизаните и по дирите слязохме при рекичката, където поручик Танев даде нареждания. Партизаните бяха се разположили край едно деренце. При сражението падна убит един моряк.“

Този моряк е Максим Илиев Ганев (Бакиша). Кошарата е на ятака бай Симо. Той е предаден и арестуван, но синът му не се уплашва, посреща партизаните. Те са гладни, той заколва едно шиле, слага го в харанията да се вари. На разсъмване, преди да е омекнало месото, няколко души отиват за вода. На връщане се объркват и налитат на партизанския пост, който е от другата страна и преди това не ги е видял. Помислил ги за жандармеристи и стрелял, за да предупреди другите. След този изстрел поручик Танев вдига по тревога подчинените си.

Спомен на Васил Мачев (Гамача):

„Деветнадесети юни 1944 година беше един от най-тежките дни в бойната история на партизанския отряд «Народен юмрук». До този ден отрядът имаше редица успешно проведени акции, беше влизал в жестоки боеве и схватки с жандармерията. Нижеха се един след друг напрегнатите дни на истинско морално и физическо изпитание. Въпреки умората от непосилните условия и трудностите, когато отрядът трябваше да действа в непознат район, без ятаци, инициативата оставаше в ръцете на партизаните.“

Отрядът започва изтегляне. Мястото е голо и позицията му е неудобна. За първи път водят отбранителен бой.

Партизаните разполагат с три леки картечници. Най-сигурната е МГ, на която е картечар Максим. С тази картечница в ръце край село Дюлино е загинал друг моряк, Недялко Камов.

Изтеглят се с прибежки, картечарите ги прикриват. Но разстоянието между партизаните и жандармеристите постоянно накъсява.

Максим е ранен в бедрото, помагат му да върви, но болките са непоносими и кръвта бълва от раната. Втори път го раняват. От него не се отделя санитарката на първа чета Зюмбюла Николова (Радка). Той я моли да го остави и да бяга. Има пистолет, ще стреля, докато дойдат. Тя не го слуша, дребна е и с мъка го влечи. Той е едър, губи сили и от това става още по-тежък. Тогава ѝ нарежда да погледне накъде е пътеката, за да го пусне. Тя се извъръща, пристъпва нагоре крачка-две и в този миг Максим се самоубива.

Максим Илиев (Бакиша) е роден в Пловдив на 27 октомври 1922 година. Деветгодишен остава сирак. Майка му Тошка се дига от Пловдив с братчето му Гочо и дядо му Кръстьо, болен и напълно сляп, идва във Варна. За да ги изхранва, работи в чувалената фабрика. Максим отрано започва да ѝ помага, не се гнуси от всякаква работа, а като позаяква, става докер, после водолаз. На деветнадесет години вече е военен моряк. От януари 1944 година е „стара“ служба, правят го командир на бреговия пост „Бунарджика“. От този пост тръгва за отряда на 6 май. След два дена е първото му бойно кръщение. Партизанин е само четиридесет и един дена. Но и те стигат в една борба.

НА ПЪТ ЗА ОТРЯДА

Героичното и трагичното в тази варненска къща е наслоявано дълго време. Баба Анастасия е внучка на Странджата, описан от Иван Вазов в повестта „Немили-недраги“. Най-големият ѝ син Димитър Трифонов пада на фронта. Вторият — Стефан, е участник в бунта на крайцера „Надежда“, после — в Септемврийското въстание. След погрома фашистите го хвърлят от скалите на Лакатник. Третият син — Борис, е печатар. Той също е комунист. На неговата дъщеря Сийка е писано да поеме отрано нелегалната ремсова работа, да стане партизанка, да загине трагично...

Спомен на Николай Чернев, член на Окръжния комитет на РМС по онова време: „Другарката Милка Пеева отговаряше за Девическата гимназия. През 1939 година тя завършваше осми клас и на нейно място трябваше да се избере нов отговорник, който да поеме работата. Окръжният комитет на РМС се спря на Сийка Борисова Трифонова, тази скромна и умна девойка криеше голяма обаятелност и топлота в себе си. И ние не се излъгахме. Организаторската дейност на Сийка веднага се почувства. Тя раздвижи изцяло работата във всички класове на гимназията. Тя до фанатизъм държеше за изпълнението на всяка възложена задача... Спомня си, това бе малко преди войната, бяхме провели конференция в една къща в сегашния квартал «Приморски» под организацията на Сийка. Изнасяхме им доклад за международното положение. На връщане вървим двамата с нея и си мечтаем за великия ден... На другата сутрин Сийка пристига рано в квартирата ми и носи вестник... «Николай, ставай, войната започна.» Тя бе първият човек, който ми донесе вестта за започването на Великата отечествена война... Бе 22 юни 1941 година. Повече със Сийка не се видях...“

През 1940 година Сийка Трифонова отговаря за ремсовата организация в Девическата гимназия. На следващата година е студентка в Търговската академия, създава групи на БОНСС сред първокурсниците.

Цонка Филева:

„24 май 1940 година. В двора на Девическата гимназия са строени ученичките. Директорът на гимназията чете заповед, с която се посочва новият знаменосец и асистентите на знамето. «За първи асистент — чете Кармаков — ръководството на гимназията, определя ученичката Сийка Трифонова от осми „а“ клас.» Гръмки аплодисменти. Сийка тържествено пристъпва към знамето — обръща се и с бляскав поглед обхваща стройните ученически редици, усмихва се, а ремсистите ръкопляскаат и сияят, че тяхна другарка се е наложила над легионерите...“

Спомен на другар:

„Изключително добродушна, малко притеснена, срамежлива. Сийка беше средна на ръст, с обло румено лице. Много обаятелна, много изящна, рядко красиво момиче.“

На 19 декември 1943 година са арестувани Стефан Йовчев и Христо Узунов и още много ремсисти. Сийка има уговорка с майка си: ако я потърси полицията, да сложи на прозореца една бяла възглавница. Същата вечер, прибирайки се вкъщи на улица „Генерал Скобелев“ 44, тя вижда възглавницата и отминава. Предварително си е занесла дрехи — клин, обувки, яке, и някой лев в дома на Зойка Христофорова. Тръгва за там. На площад „Отец Паисий“ среща полицейските агенти, които идват от тях и водят сестра й Кръстинка. Агентите не я познават. Кръстинка спира, за да си „оправи“ чорапа, дава й знак да бяга.

На 21 декември с приятелката си Зюмбюлка Николова, която също се е откопчила от полицията, вземат обедния влак за Бургас. Още

в първите часове започват премеждията: на гара Синдел, когато сменят влака, попадат във вагон с варненски полицаи.

В Бургас отиват при Димо Петков, който ги отвежда в Каблешково при ятака Илия Кокаджанов. В момента в дома му са партизаните Михаил Дойчев, Васил Богданов, Атанас Манчев, Елена Ракаджийска и Бончо Радованов.

Спомен на Цонка Филева:

„Сийка е изпратена в село Каблешково и е натоварена с отговорната задача да работи сред жените от този край. Помага ѝ владеенето на турски език. Ще успее ли да се справи? Смелата девойка тръгва по къщи и седенки да разяснява... Жените в захлас слушат Ирина (партизанското ѝ име), тя ги привлича не само със своята външност, но и със своя богат духовен живот, а след беседата, след разговорите, идва ред на песните... «Нашият славей», «нашата гълъбица» — така я наричат простите селски жени и дават за отряда хляб, дрехи, всеки подпомага с каквото може народната борба. А Сийка неуморно обикаля от село на село и сее просвета сред народа. Но крехкото здраве не издържа. Зимата е сурова, люта. Сийка се разболява.“

На 3 срещу 4 април 1944 година в мелницата на Тодор Пенчев се събират нелегалните. От София пристига пратеникът на Централния комитет Титко Черноколев, обявява решението да се създаде отряд. Предложението на поета Атанас Манчев отрядът да се казва „Народен юмрук“ се приема от всички. Полагат клетва. Тя завършва с думите: „Смърт на фашизма — свобода на народа!“

За командир на отряда е избран Николай Лъсков — запасен офицер, учител по професия, човек безкомпромисен и храбър. За политкомисар е определен двадесет и пет годишният Михаил Дойчев от село Каблешково, успял преди половин година да избяга от затвора, младеж с организационен дар и пъргав ум.

На 5 май в отряда се влива мощна сила — от Каблешково пристигат тридесет и един младежи. На другия ден отрядът напада крайбрежните моряшки постове „Бунарджика“, „Свети Влас“ и

„Козлука“. Но след два дена отрядът е открит и край село Дюлино се завързва ожесточен бой. Сийка Трифонова също участва в сражението. Но здравето ѝ се влошава и Николай Лъсков заповядва да я отведат при един от най-сигурните ятаци в село Ръжица — Атанас Янев. Ятакът се грижи за нея като за родна дъщеря, Сийка се вдига на крака и решава да се върне в отряда. Казват ѝ да почака ден-два, но тя е непреклонна.

Спомен на Радка Владева (Степанич), партизанка от отряд „Васил Левски“, от януари 1982 година:

„На 20 юни я превеждат в село Гълъбец, а от там в село Порой. Провалът обхваща все нови и нови села, започват арести в целия район. В охранявания от жандармерията арест в село Руен попадат десетки комунисти и ремсисти. На 27 юни са арестувани ятаците Атанас Янев от село Ръжица, Иван Киряков от село Просеник и Дойно Дойнов от село Страцин. Връзките с отряда стават все по-трудни и рисковани. Придружавана от своя водач от Порой, Сийка тръгва на път за село Плазовец, сигурна че ще намери изход от положението. Но не достига дотам. На два километра преди селото изплашилият се до смърт за собствената си кожа придружител убива Сийка. За да скрие гнусното си деяние, той отрязва главата ѝ, надявайки се, че убийството ще бъде приписано на развилнелите се полицейски и жандармерийски банди. Врагът открива трупът ѝ и с отрязаната глава отиват в Каблешково и я хвърлят на мегдана. Събират насила населението да разпознае убитата. Каблешковските майки едва сдържат сълзите си. Мъка разкъсва сърцата им. «Не! Не е наша!» — едва мълвят, забили очи в земята, скупчени една до друга!“

ОСЕМНАЙСЕТТЕ

Спомен на Трифон Цонев Василев от село Партизани, записан на 25 май 1964 година:

„Провокаторът Недко Петров, като направи провала в нашия край, почнаха арестите. На 24 май 1944 година беше арестуван Гено Стойков, на 30 май — жена му Мита. Бях арестуван и аз. През нощта бях караул пред общината заедно с Никола Иванов Аргиров и други.

Сутринта ме срещна стражарят Марин Бъчваров и Савата. Те ми казаха: «Бай Трифоне, върни се в общината». Върнах се и ме затвориха в мазата. След това ме отведоха горе, дето бяха Стоил Ганчев, Станка Маринова, Злати Пенчев и Али Ярмулов. Натовариха ни на каруцата на Халил Ятифов и Осман Ямазов. Казах на Халил: «Полека карай, че като отидем там, ще ни избият». А той ми отговори: «Не ме интересува, аз имам мамули да копая.»

Като ни отведоха в Провадия, започнаха инквизициите. Най-напред извикаха Злати, Стоил и Алито, премазаха ги. А мен заедно със Станка и Митин Делчо ни инквизираха до загубване на съзнанието. От побойниците е жив Тодор Георгиев. В ареста заварихме Тодор Илиев, Димитър Чивгъна, Матей, Георги Атанасов и други — всички смазани от бой, с черни рани по ръцете, главите, краката и кръв по горните им дрехи. Горяха и мъртви, и живи за делото на партията.“

Арестите започват на 10 май и продължават до 2 юни. Арестувани са тридесет и осем души, между тях — две жени.

Докарват ги от града и околните села и ги заpirат в пристройките на конния участък.

От Варна при полицейския околийски началник Георги Аврамов са дошли Атанас Христов и Йордан Николов, а от Шумен — Иван Александров. Четиримата се заемат със „следствието“.

Заповедта номер 26 на генерал Никола Христов от 10 май, с която се уточняват методите и средствата за успешно справяне с нелегалните, официално пристига в Провадия на 14 май. Заповедта се тълкува само по един начин — изстребване на всичко живо, което е срещу властта.

Към 12 юни „следствието“ приключва. В една стая са отделени тринайсет души — полуживи, с потрошени нозе и ръце, със сини меса от вътрешните кръвоизливи и червиви рани.

На 14 юни майор Дочко Дочев изпраща от Шумен за Провадия една камионетка с взвод от артилерийското отделение. Той и адютантът му поручик Кирилов и поручик Пенчо Агов пътуват с лека кола, шофирана от фелдфебела Димо Великов.

Майор Дочев е човек на действието. Пристига, поисква списъка — в няколко минути Георги Аврамов прави характеристика на тринадесетте. Дочев поисква да ги види. Един по един от ареста ги докарва ефрейтор Краварев — едър, възрус дебелак. Майорът пита: „Вярно ли е?“ Не чака отговор, слага кръстче срещу името. Но списъкът му се вижда малък, пък и завършва на фаталното тринайсет.

Още няколко минути умуват и добавят пет имена. Всичко това трае около половин час.

Решават и мястото. Някъде на километър от село Ганчево (сега Партизани), в горичката Папазкозу.

Нататък всичко става още по-бързо. Войниците обграждат зачергения камион, поручик Агов започва да съобщава имената, двама по двама ги навързват за ръцете с тел, качват ги на платформата...

Народният съд под председателството на Иван Маринов заседава в театралния салон на провадийската гимназия. Да се заслушаме в показанията:

Максим Иванов Маринов, войник, участвал в разстрела:

„Ние разбрахме, че ние ще бъдем убийците. Поручикът заповяда да вляза с другите трима войници в гроба, а също и на четири от задържаните лица, които вързани бяха. Каза ни да ги избием с карабините си, че всичко били признали. Поручик Агов ги запита за последното им желание. Единият от тях каза да кажем на бабичката му нещо, но поручикът му каза: «Няма нужда!» А вторият поиска цигара да запали, но поручикът му каза: «Няма време!» И третият каза нещо, но и неговото желание не се уважи. Четвъртият каза: «Няма какво да кажа». Поручикът каза: «Огън!», и ние стреляхме.

Накрая останаха Мита и мъжът ѝ Гено. Жената каза: «Недейте ме убива, момчета, какво съм ви направила!»

Ефрейтор Краварев стреля по трупове с пистолет. След разстрела двама агенти взеха да търсват трупове и задигат пари, ценности и вещи. И обувките на един. Агентът Йордан Николов отрязва пръста на Тодор Илиев, за да вземе златния му пръстен.

Ние сутринта не бяхме яли и в Злокучене спряхме да обядваме. Кашкавал ядохме и поручик Агов на всеки от нас поръча по две бутилки бира, които се заплатиха от тия пари от джобовете...“

Войниците, доведени за разстрела, са двадесет и пет души. Подбирани са от цялата батарея от подофицера Димо Юрданов като благонадежни. Но се оказва, че и между тях има неблагонадежни. Войникът Вичо Кулев от Преслав, двадесет и две годишен, отказва да участва в разстрела. Поручик Агов се нахвърля върху него и го бие. А майор Дочев заявява: „Аз както мога да оправдая петнайсет-двайсет литра бензин за акцията, така мога да оправдая и петнайсет-двайсет войника, които не изпълняват заповедта ми, и аз ще ги разстрелям.“

Показания пред Народния съд на Пенчо Иванов Агов, тридесет и три годишен, неженен, бивш студент по машинно инженерство, мобилизиран, подал декларация-задължение да остане офицер до края на войната:

„... На мен майор Дочев ми даде пълни и изчерпателни разяснения как да се разстрелят, като ми заповяда и възложи тази задача, като каза, че Аврамов ще ме води. Аврамов му каза

непосредствено при разследването да не присъства, че ще му се молят, че го познават, но те при разстрела никому не се молиха...

В Злокучене се хранихме и по още една бира пихме от тия дадени пари, но не бяхме весели и доволни от станалото, а също и аз, че от дявол не съм роден...

Аз в началото бях мобилизиран и бяхме на турската граница — 25 септември 1941 година. И дойде нареждане, че се искат офицери за армията от запасните и който пожелае, може да остане, и аз дадох съгласие, като дадох декларация, че оставам до края на войната.

Аз съм роден в Търговище, обаче не съм бил нито комунист, нито легионер, нито съм бил техен идеен противник. Аз участвах и в акция в Омуртагско през 1943 година. Разстреляхме в село Борисово четири души и Новопазарско четири души, че майор Дочев ме изпраща.“

Койчо Аврамов е бил ремсисист от Омуртагския край, студент в Юридическия факултет. В края на 1944 година той води следствието над майор Дочев.

На 19 януари 1979 година се срещнах с Койчо Аврамов и той ми разказа следното:

„Майор Дочев отначало показваше едва ли не лоялност към новата власт, дори желание да бъде от полза. Не щадеше бившите офицери, иронизираше ги при очните ставки, приписваше им свои деяния. Насилие върху него не е упражнявано, напротив — той говореше без насочващи въпроси. После предложи да му бъде дадена машинописка, да диктува — не бил свикнал да пише, бавно пишел, грозно.

Имаше изключителна памет — помнеше трите имена на комунисти, рода им, дати, сякаш мозъкът му беше картотека. Беше слаб, черен, с остър поглед. И съобразителен — ориентираше се веднага, ненапрасно е бил шеф на разузнавателен отдел във войската.

Народният съд произнесе присъдата към обед, а следобед пристигна полковник от Военното министерство на Дамян Велчев с писмо: майор Дочев и полковник Гвоздев, командирът на полка, който разстреля децата в Ястребино, да бъдат изпратени в София. Но Околийският комитет на партията не се съгласи и не ги даде.

Полковник Гвоздев се държеше арогантно, с омраза, а Дочев написа писмо на децата си, че е заслужил присъдата като изменник на народа.“

Станка Маринова, майка на разстреляния Стойчо Маринов:

„Никога няма да забравя тая дълга и страшна нощ... Никой от арестуваните и в другите стаи не мигна. Като дойдоха войниците с камиона, всички усетихме, че идеше най-лошото... Цяла нощ стоях разтреперана до вратата и се мъчех да гледам през дупките какво става навън. И все към оная стая гледах, дете беше моят Стойко. Да бяха ме пуснали барем да го хвана за ръцете, да го прегърна, да му изтрия лицето с чиста кърпа... Гледах, чупех ръце от мъка, а сълзите ми капеха. Дано никоя майка на света — и майката на разбойника — да не изпита такава мъка! Щото какво са виновни майките... Чак сутринта малко съм заспала, но тупурдията на двора ме събуди. Станах, залепих око до ключалката и цяла изтръпнах? Краката ми се подкосиха, очите ми се замрежиха и паднах до вратата... Войниците и полицаите ги изкарваха от стаята, връзваха ги по двама и ни живи, ни умрели ги товареха на камион. Тогаз за последен път видях моя Стойко. Горкият, само кожа и кости беше останал... Докато полицаите го връзваха, той гледаше към мене. Сигурно не ме виждаше, но знаеше, че аз го гледам, благодарна съм му, че не ме забрави. Той гледаше с един такъв дълъг, мил поглед, разбрах, че се прощаваше с мене, с майка си... А аз го гледах като онемяла, нещо ме беше стиснало за гърлото и ни глас, ни дума, ни сълза... Чак когато видях камиона да излиза, заплаках...“

Рада Илиева, майка на разстреляния Тодор Илиев:

„... Когато ги отриха, от жените отидох само аз. Другите ги обръщаха, пипаха ги с ръце, а аз веднага го познах. Едната му ръка беше счупена, за да му вземат пръстена и часовника с верижката. От побоищата няколко зъба му бяха изкъртени. А Мита Генова беше разрязана на две...“

Край село Партизани сега е издигнат паметник-костница. Да сведем чела пред имената:

Али Ярмулов Ахмедов от с. Ганчево, помагач на партизаните, 21-годишен.

Георги Атанасов Ненов от с. Мурна, помагач, 24-годишен.

Димитър Георгиев Чивгънов от Провадия, деен член на партията, 41-годишен.

Добри Иванов Недев от с. Ченге, активен член на РМС, 23-годишен.

Добри Славов Делев от с. Мурна, член на РМС, 18-годишен.

Дончо Статев Иванов от с. Венелин, помагач на партизаните, 28-годишен.

Киро Радев Киров от с. Манастир, деен член на Околийския комитет на партията в Провадия, 45-годишен.

Мита Генова Стойкова от с. Дълбоки, Старазагорско, ятачка, 46-годишна.

Гено Стойков Порязов от с. Рахменлий, Пловдивско, участник в Септемврийското въстание 1923 г., преселил се в с. Ганчево, ятак, 46-годишен.

Матей Стоянов Митев от с. Ракла, секретар на Районния комитет на РМС, 20-годишен.

Никола Христов Тодоров от с. Ченге, помагач на партизаните, 30-годишен.

Петър Демирев Вълчев от с. Мурна, активен помагач на партизаните, 25-годишен.

Петко Шидеров Петков от Провадия, активен член на РМС и на партията, 32-годишен.

Петко Иванов Делев от с. Мурна, предан член на партията, 36-годишен.

Стойчо Димитров Маринов от с. Ганчево, активен член на РМС, 23-годишен.

Станю Стефанов Киров от с. Манастир, активен член на РМС, 28-годишен.

Тодор Илиев Дочев от с. Юнак, секретар на Околийския комитет на партията в Провадия, 31-годишен.

Христо Илиев Колев от Провадия, активен член на партията, 34-годишен.

ОТРЯДЪТ

През месец юли 1944 година Приморският партизански отряд „Васил Левски“ започва смели бойни акции на територията на Коджабалкан. Тази настъпателна тактика на ръководството на Десета въстаническа оперативна зона и на щаба на отряда всява смут сред войската, жандармерията и полицията, скована действията им и те водят предимно отбранителни боеве. Почти всички партизани от отряда и други партийни функционери, с които съм разговарял, твърдят че тези акции са помогнали да се спаси отрядът, да не се дадат много жертви.

По решение на Централния комитет на Българската работническа партия партизанските чети и отряди се групират в Народоосвободителна въстаническа армия. През март 1943 година страната е разделена на дванадесет въстанически оперативни зони, които се ръководят от Главния щаб на НОВА. Варна е определена като Десета зона. Тя включва Варненска, Провадийска, Добричка, Балчишка, Тервелска и Генералтошевска околия.

Ръководството на зоната е формирано на 31 юли на заседание на Окръжния комитет в град Добрич, в дома на Димитър Костадинов.

На заседанието дошлият от Варна Янко Костов — член на Окръжния комитет, обявява предложението на Политбюро командир на зоната да бъде секретарят на Окръжния комитет Ламбо Теолов, а политкомисар — Демир Борачев, член на комитета. Другите командни длъжности се решават на място. За заместник-командир на зоната е определен Иван Добрев (Странджата). На заседанието присъстват още и Милка Пеева и Демир Борачев.

Решава се зоната да бъде разделена на три военни района: Първи — Варненски, обхващащ града и околията и част от провадийска околия. Командир ще бъде Иван Добрев, политкомисар — Коста Парашкевов, началник щаба — Атанас Александров (Гечо). Втори — Добруджански военен район с командир Добри Атанасов (Орлов), политкомисар — Николай Бояджиев (Валентин), началник на щаба —

Георги Сотиров. Трети — Камчийски военен район — командир Иван Карагяуров, политкомисар — Михаил Костов (Владимир). Но Карагяуров, безстрашен партизанин, действа в друг район и не може да заеме командирския си пост. Така командир става Владимир.

В началото на 1944 година Централния комитет изпраща свой пълномощник — Димитър Ганев, който престоява в зоната до юли. Под негово ръководство е разширен съставът на Окръжния комитет — включени са току-що излезлият от затвора Георги Костов (Левака) и Кръстинка Колева, която скоро след това полицията интернира.

Още през април 1944 година е разпространен на циклостил апел към патриотичното население на Варна и Добруджа. В него има такива думи: „Варна е превърната във военноморска и въздушна база на немците във войната им срещу братския съветски народ. Пристанището, флотската работилница «Кораловаг» работят за немците. Тук намират прибежище разбитите и бягачи останки от немските пълчища.“

Оттогава е и разпространеното окръжно на щаба на Десета въстаническа оперативна зона, отправено към партизанските чети и бойни групи в зоната: „Ние сме зародишът на нашата народоосвободителна армия. Не пускайте германските транспорти да минават спокойно, а ги хвърляйте във въздуха, унищожавайте всички мелници и други предприятия, които произвеждат за Германия!“

В същото време и в района на Трета армейска област със седалище Варна започват усилен приготвления. Седми преславски и Осми приморски полк чрез повсеместна мобилизация се попълват до седемдесет и пет процента от военновременния си щат и се извеждат извън казармите.

В заповедта на генерал Христов, командир на Трета армейска област, има такава точка:

„Да се разстрелват на място всички нелегални и техните помагачи и укриватели. Да се опожаряват или хвърлят във въздуха здания, колиби, кошари, когато враговете действат в тях. Да се конфискуват незабавно имотите на нелегалните, помагачите и укривателите им и техните близки.“

Два дена преди тази заповед на 8 май 1944 година, в партизанския лагер „Куза“ по решение на щаба на Десета въстаническа оперативна зона е изграден партизанският отряд „Васил Левски“.

Партизаните вече са си набавили оръжие, боеприпаси, дрехи и храна. Отрядът е мощна ударна сила. В лагера „Касъма“ си има стадо от двайсетина овце, няколко крави. В местността Широка стока — нива, засята с чесън.

На 13 юли група партизани провеждат наказателна акция в село Ново Еркеч, Поморийско, и разстрелват Димитър Адамов — предателят на командира на Бургаския партизански отряд „Народен юмрук“ Николай Лъсков и още трима партизани.

След три дена друга група напада велосипедната полицейска част в мелницата край село Рудник, от която взема двадесет и една карабини, над хиляда патрона, двадесет ръчни бомби, раница и платница.

На този ден подир обед група партизани завземат село Попович, прибират пушките от общината, а от бирниците — 253 500 лева. Оттам се изтеглят в село Дюлино, обезоръжават охраната в кметството.

На 19 юли партизаните прекъсват край Дюлино телефонната линия Кюстенджа — Солун.

На 22 юли устройват засада на немски камион, а след два дена нападат немска подвижна радиостанция и я изгарят.

На 23 юли седемдесет партизани влизат в село Дебелец и снабдяват отряда с продукти.

На 25 юли партизаните завземат до сутринта село Раковец, ликвидират предател, вземат петнадесет пушки, много патрони, осем каци със сирене от мандрата, 190 000 лева от пощата. Към отряда се присъединяват десет души. При отстъплението тежко е ранен командирът на отряда Димитър Георгиев (Любен). За командир е назначен Атанас Александров (Герчо).

Отрядът сформира три роти. Командир на първа рота става Иван Гологачев (Чавдар), политкомисар — Димитър Влахов Узунов. На втора рота командир е Георги Филипов (Страхил), а политкомисар — Петър Маринов (Савата). На трета рота за командир е назначен Васил

Тодоров (Асен), а за политкомисар Васил Богданов (Строгов). Отрядът е вече сто и петдесет души.

На 27 юли в село Юнец е убит предателят Христо Петров.

На 29 юли партизаните разстрелват Неделчо Йоргакиев от село Бърдарово. Към отряда се присъединяват осем души от село Солник, девет души от Приселци и съседните села, няколко от Долен чифлик, група концлагеристи и девет политзатворници. Те избягват от зеленчуковата градина в квартал Аспарухово, където работят под охрана.

На 5 август отрядът провежда снабдителна акция на спирка Ботево на теснолинейката край село Долен чифлик. Същата вечер партизаните нападат трудовата казарма и вземат десет пушки и провизии.

На 7 август щабът на отряда отправя предупреждение до всички административни лица от Варненска и Бургаска област — кметове, секретар-бирници, кметски заместници, да си подадат оставката. През нощта партизаните влизат в село Бърдарево, ликвидират Димитър Пеев. Друга партизанска група устройва митинг в село Божур.

На 11 август военни части и жандармерия от Варна, Шумен, Бургас, Сливен и Ямбол блокират целия Коджабалкан. Сутринта в трудовата казарма в горското стопанство „Сини вир“ край Дебелец се настанява жандармерийска дружина. Подофицерът Ганчо Иванов къде от простотия, къде да се докара, казал на няколко пъти: „Господин поручик, щом хванем някой жив комунист, дайте го на мене. Аз мамицата му... Ще вадя тасми от кожата на гърба му!“

Щабът на отряда решава да нападне тази дружина и командирът Атанас Александров провежда четиридесет души. Но нападението се осуетява и те поемат обратно, като оставят тринадесет души в засада. Скоро на тях се натъкват група жандармеристи, които биват обкръжени, обезоръжени и пуснати по долни гащи. В боя загива тридесет и две годишният Васил Тодоров (Асен).

Васил Тодоров Иванов е роден срещу новата 1912 година в Плевенското село Бъркач. За революцията му отваря очите и душата неговият брат Христо.

Служи във военния флот. Заради дръзкото му държание е „вечен“ бакар в непоряд. Където има черна работа — там е. Въпреки това става добър кърмчия.

През 1933 година го прехвърлят на морския пограничен участък в Бяла. Но командирите му усещат с какво се занимава и го лашват в дисциплинарната рота. След уволнението се завръща в Бъркач, но работа няма. Пристига във Варна, става докер — вече е свикнал на тежка физическа работа. Испания е разлюляна от гражданска война, отвсякъде се стичат комунисти, за да защитят младата република от фашизма. Корабите са му под ръка — Васил тайно се качва на френски параход, акостирал във варненското пристанище, но преди да отплават, го откриват и залавят. Докато трае суматохата, успява да се отскубне и да избяга. Добира се до Несебър при своя другар от флота Михаил Щерионов. Хваща се на постен пай при рибарите от таляна.

На 12 февруари 1944 година излиза партизанин, държи връзка с ремсистите от постове Свети Влас, „Бунарджика“ и „Емине“. След разгрома на отряд „Народен юмрук“ заедно с останалите живи партизани се прехвърля в отряд „Васил Левски“.

По време на сражението, в което загива, му викват: „Предай се!“ Отговаря: „Партизаните не се предават!“ Раната в корема му е смъртоносна. Августовският ден си отива, слънцето току-що е залязло — в гората е полумрак...

На 13 август отряд „Васил Левски“ напуска лагера „Касъма“ и се прехвърля в царския развѣдник на елени „Шерба“.

През деня група партизани начело с командира на отряда се натъкват на разузнавателен отряд начело с майор Атанас Севов. Отрядът бива унищожен, но загива Атанас Александров (Герчо). Командир на отряда става Андрей Премянов, заместник-командир — Милчо Алексиев.

Атанас Александров Стоянов (Герчо) умира на двадесет и седем години и седем дни. След прогимназията напуска Крумово и става общ работник във Варна — това е през 1931 година.

На двадесет години отива войник. Завършва търновската подофицерска школа, лепва две нашивки на пагона. След казармата работи в бояджийската фабрика на Матей Недков, става комунист.

Мобилизират го като взводен подофицер. На 22 септември 1941 година, застрашен от арест, той се въоръжава и напуска поделението.

Смъртта го настига на деветнадесетия ден, откакто е командир на отряда. Всичко става за секунди. Полицейският куршум улучва цевта на автомата му, рикошира и пронизва гърлото му. Докато пада, партизанинът Дишката се втурва наляво и застрелва майор Севов. В боя тежко са ранени и партизаните Васил Строгов и Наню Дойчев. Оттегляйки се, другарите им ги изнасят на ръце... Същия ден отрядът се изтегля в добре защитената местност Орлов камък село Горен чифлик. Тук предстои нова трагедия.

Но да видим, докато стават тези драматични събития, какво пише вестник „Варненска поща“:

СКРЪБНА ВЕСТ

„С преизпълнено с болка сърце съобщаваме на близки, роднини, приятели и познати, че многообичният ни син, съпруг и баща, брат, зет и баджанак майор Атанас Севов от 7 пехотен полк загина геройски на поста си при изпълнение на отечествения си дълг, като ни остави в безутешна скръб.

Със своя прям и благ характер той остави в душите ни неизлечими спомени. Бог да го прости. Опелото ще се извърши на 17 август в 5 часа следобед в църквата «Св. Възкресение» в Шумен“.

„Инженер на много добра служба търси красиво русо момиче със сини очи, което да може добре да го представлява в обществото и да обича домакинството, музиката и изкуството. Ще живее в София, зестра ненужна. Посредници се приемат, ценни сведения се възнаграждават. Сведенията отнасяйте до инженер Гюзелев, улица «Търговска» 7, Търново.“

„След конференцията на райхсканцлерите последните бяха приети от фюрера в главната му квартира на 4 август. Райхсканцлерът генерал Фон Еб говори от името на водачите на партията и изрази с прочувствени думи радостта си, че може да види фюрера в добро здраве и пълна сила след злодейското покушение на 20 юли. След

това фюрерът взе думата и говори пред политическите водачи. Той хвърли светлина около обстоятелствата на покушението и заяви, че за да се прецени това престъпление, не бива да се забравя, че покушителите са били предатели не от 1941 година, а още от 1933 година, от завземането на властта, и са подронвали усилията и борбата на нацията. Господин Хитлер продължи: «Аз не се страхувам от войната с външните ни неприятели. Въпреки всичко ние ще се справим с тях най-сетне. Потребно ми е съзнание, непоколебима вяра, пълна сигурност в победата, вярно сътрудничество. Аз благодаря на провидението, че ме запази жив, само защото по този начин ще мога да продължа борбата. Аз вярвам, че народът ни има нужда от мен, че той има нужда от човек, който никога няма да капитулира пред каквито и да е обстоятелства и който винаги ще държи знамето на вярата в борбата високо вдигнато. Аз считам, че друг не би могъл да стори това по-добре от мен. Малко важат ударите на съдбата, които могат да дойдат. Аз ще остана винаги прав като знаменосец.»“

„Госпожица Лада Б. Петрова и господин Ташко Г. Илчев — венчани. Кумува — семейство Узунови“.

„Дочка Д. Попова и Константин М. Баймаков — сгодени.“

„Инженер, българин, 33-годишен, завърнал се сега в България, желая запознанство с госпожица от добро семейство с цел брак. Отговарям само на сериозни предложения. Снимка изпратена връщам веднага. Адресирайте — Варненска поща 1944.“

„Нейно величество царицата е благоволила да изпрати от страна на Негово величество цар Симеон II сумата 10 хиляди лева за нуждите на обществото за децата на военно и граждански мобилизираните граждани в град Тетевен.“

„От утре кино «Ранков» представя филма на УФА «Жената е по-силна» — една крайно пленителна любовна история. Във филма има красиви жени, грация, младежки лудории.“

„Германската техника е готова да действа със
смайващ мащаб — заяви д-р Гьобелс.

Райхминистърът д-р Гьобелс вчера преди обед заяви
пред представители на печата, че сега, когато обръчът
около Германия се стяга, последната дума най-после ще
има германската техника, която е напълно готова и ще
действа със смайващ мащаб.“

Секретно писмо на шуменския областен директор от 29 август
1944 година до министъра на вътрешните работи — това писмо,
разбира се, не е за печата:

„На 28 т.м. от 4 до 5 часа след пладне германците са
самопотопили 30 германски военни кораба. Между тях кораби е имало
три подводници, четири торпедни лодки, а останалите са плюс. На 28
т. м. от 4 до 5 часа следкодънни кораби, наречени баржи. Днес (29
август) между 5 и 6 часа сутринта са потопени 52 германски екипажа.
Предполага се от тези кораби някои заедно с екипажа им да са
избягали и блуждаят в Черно море като «корсари». Всички германски
военни кораби са самопотопени в морето край Варна между
Евксиноград и нос Галата.“

„Премиера на смеха и настроението в кино «Глория палас» —
«Любовна стратегия» с любимката на всички Даниела Дарио, най-
оригиналната комедия на този сезон.“

„28 август, понеделник, ще бъде неприсъствен ден по случай
една година от смъртта на о бозе цар Борис III.“

„От 23 юли вестник «Варненска поща» печата с продължение
любовния роман на Бюргер «Във вихъра на страстите».“

„Шедьовърът“ остава недопечатан — на 9 септември прекъсва.

След като отряд „Васил Левски“ се установява в местността
Орлов камък, започва да провежда занятия, събрания по роти, окопава
се. Изпраща двама партизани да закупят храна, дават им 11 500 лева.

Спомен на Никола Стефанов (Илю), записан на 24 август 1974 година:

„На 12 август 1944 година падна убит Васил Тодоров. На 13 — Герчо. Отрядът бе изолиран, без продоволствия. Това бе опасно — хората ще се изтощят за предстоящите битки.

Командването се съгласи с Колю Синевирски да иде той в родното си село Бърдарево. За негов другар бе изпратен партизанинът Тополски. На 17 август навечер тръгнаха. Уговорено бе да се върнат на 18 август.

Като приближиха Бърдарево, Синевирски предложил на Тополски да отиде сам за по-безопасно, той да го чака. Отива и се предава.“

Показания на фелдфебел Димитър Харалампиев Стоянов от село Макоцево, Софийско, 33-годишен, полицай от 1934 година, пред Народния съд:

„Частите ни отседнаха в Бърдарево. На 18 август 1944 година заранта се предаде един от шумкарите на име Колю от същото село. След като го разпитаха, облякоха го във военна униформа и го нахраниха. Към 10 часа пристигнаха с автомобил полковник Георгиев и дежурният командир капитан Даскалов. Извикаха при тях шумкаря и след десет минути излязоха. Полковник Георгиев държа реч: «Сега е моментът да се справим с тези разбойници и хищници. Ето този човек ще ви води. Той знае къде точно са шумкарите. Докато не ги избие до крак, да не се връщате. За всеки един убит ще ви дадем парични награди, затова гледайте да се проявите!»“

Васил Илиев, двадесет и девет годишен, от село Съново, Разградско — полицай:

„От партизаните бяхме далеч около двеста метра. Чувах се гласовете им. От тях разбрахме, че има и момичета. Това още повече

усили желанието в нас да се бием и ако трябва да ги унищожим докрай. Преди да тръгнем, ни нахраниха и ни дадоха хляб и по парче сланина.“

Васил Георгиев Димитров — жандармерист:

„През месец август 1944 година при село Бърдарево става първото сражение между предадената партизанска група и 4 жандармерийска дружина. При тази престрелка падна партизанката Жечка Карамфилова, пронизана от куршума на фелдфебела Димитър Харалампиев — старши стражар от Шуменското полицейско управление. След убийството с трупа на Жечка се гаврил жандармеристът Марин Драгнев от Шуменското околийско управление. Ударената Жечка не е била още издъхнала и жандармеристът Дончо Пайдушев — полицай от Търговищкото околийско управление, я доубива. След като бива простреляна, жандармеристът Васил Илиев — полицай от Шуменското околийско управление, я ограбва, като ѝ взема комбинезона, кюлотите и жакетчето ѝ. Симеон Каменов от Тервелското околийско управление ѝ взема фланелата. Подпоручик Крайчо Митев ѝ взема ръчния часовник.“

Димитър Харалампиев:

„Изненадахме ги с картечница и двама души хвърлиха бомби. Партизаните започнаха да се изтеглят. Престрелката трая към петнайсет минути. След това слязох в трапа, дето е багажът. Радиото още свиреше.

Допълнително показвам, че бяхме една рота от 4 жандармерийска дружина, именно втора рота и първа рота от 7 полк. Ротни командири бяха подпоручик Гитев — на жандармеристите, и подпоручик Райнов от 7 полк. Дойде и още една рота от 8 полк, която дойде от село Солник.

В два часа и петнайсет следобед стигнахме. Край мене бяха подпоручик Гитев, предателят Колю и санитарният подофицер от село Галата Никола Енчев и Никола Върбанов. Партизанката изглежда да е доубита от Дончо Пайдушев от Търговище, понеже при падането ѝ взел часовника, а ротният командир — пистолета, и след туй даде часовника на ротния командир.“

Васил Илиев:

„Жечка беше облечена с фланела, голф, туристически обувки и каскет. Беше ранена в корема. Аз и Симеон Енчев спорихме кой от двамата я е убил. Тогава Дончо стреля в тила ѝ и куршумът излезе през бузата и я разкъса.

Симеон Енчев ѝ съблече пуловера, подпоручикът ризата. Дончо Пайдушев, Марин Драганов и аз гледахме съблечената до кръста партизанка. Тогава Марин събу обувките ѝ, издърпа голфа, а аз смъкнах кюлотите, които прибрах в сухарената си торба.“

Васил Георгиев Димитров от Варна, улица „Цар Калоян“ 11, баща на две деца:

„След като Марин Драгнев изнасили мъртвата партизанка, казах му: Марине, чакай да видя, като е била с толкова мъже, дали е в положение.“ Наведох се над нея, изкарах си ножа и разпрах корема от лъжичката до костта между краката, отворих с ръце вътрешностите, извадих всичко и казах на Марин: „Мамицата ѝ... не е бременна.“

Димитър Харалампиев:

„На трийсет-четирийсет крачки видях полицаия Васил Георгиев Димитров мина край мене с окървавени ръце, наведе се, скъса малко трева и си избърса ръцете от кръвта.“

Никола Върбанов Радков, 30-годишен, от село Голям извор, Разградско:

„Разграбиха багажа на партизаните, а на другия ден дойдохме пак. Дойдоха и полковник Георгиев и капитан Даскалов, видяха голата партизанка. Даскалов заповяда да се съберат дърва, да я затрупаме и изгорим. Но никой не помръдна и тогава събра той дърва и ги запали.

А Петър Маринов бе настигнат от Христо Гатев Христов, трийсет и две годишен, от Исперих, Вълко Янков и Стойчо Йорданов.

Петър беше ранен в крака от хвърлената от мен бомба и те го доубиха. Когато му събуха чизмите, единият беше пълен със съсирена кръв.

Когато отидохме в Долен чифлик след няколко дена, дойде изпратен от втори взвод Вълко Янков Вълков, който взе винтягата на убития шумкаджия, с когото се скарахме за същата винтяга, и той ме удари с една каска и ми разсече лявата страна. Тогава Гатев го задължи да донесе винтягата и той я донесе, обаче Гатев я взима при него си и къде остана, не мога да знам.“

Петър Маринов Русев (Ставата) умира на тридесет и три години. Роден е в село Припек. През 1933 година завършва Зимното двегодишно земеделско училище в Новоградец. Новоградец е голямо и будно село, с читалище, аптека и болница. В центъра му има паметник на падналите по фронтовете — войник с раница, с паласка на кръста, с пушка в ръце. След войната България е осеяна с черни забрадки и с такива трогателни паметничета. Тук, в Новоградец, Петър става ремсист.

През есента на 1941 година е интерниран на остров Света Анастасия срещу Бургас, после в лагера „Гонда вода“, после — „Кръсто поле“. Оттам с поизстискани сили се завръща към края на 1943 година. През март става партизанин.

Спомен на Васил Бацов (Георги), записан на 1 февруари 1973 година:

„Петър Маринов се венчава с Минка Георгиева от село Ботево в голямата черква във Варна — катедралата, от поп Димитър. Бях му кум. Когато отиваше партизанин, го заведох в къщата на Тодор Кателиев и му дадох името Савата. В отряда станах командир на чета. Савата беше политкомисар. Преди да загине, същия ден Петър трябваше да отиде по организационна работа по селата с Христо Манолов. Беше радостен, каза ми: «Кръстник, като се върна, ще ти донеса една баница със сирене от тулум,

варена кокошка, посипана с червен пипер, а после ще отидем да кръщаваме. Чакам тези дни жената да роди. Дано е син!...»

След като убиха Жечка и Савата, политкомисарят на зоната Демир Борачев заповяда да се изтеглим.“

Жечка Карамфилова Стоянова е родена на 26 ноември 1919 година в село Кичево. Баща ѝ Карамфил и чичо ѝ Добри са комунисти от това време. Тя има две сестри, чичо ѝ — трима сина и две дъщери. От този род излизат десет души активни комунисти, от които двама загиват в борбата. Активни комунисти са и снахата Радка Владева, и зетят Георги Костов (Левака).

През 1939 година Жечка завършва земеделското училище в Айтос. Съученичката ѝ Станка Мавродиева Ефтимова си спомня, че учителката Лазарова често я пъдела от час, щото била окърпена и по терлици. Викала ѝ: „Иди във фабриката да работиш, щом майка ти не може да те облече прилично.“ Жечка се надигнала от чина и казала: „Просветата е необходима повече на бедните, отколкото на богатите. Тя ще ги научи как да извоюват щастието си.“ Това са думи на ученичка!

От 1940 година е ремсистка, след две години е партиен член. Арестуват я няколко пъти, постоянно я следят. В началото на 1944 година минава в нелегалност. В отряда ѝ дават името Елена, издигат я за секретар на ремса, после — политкомисар.

Кина Добрева Богданова за политкомисаря на отряд „Васил Левски“ Жечка Карамфилова, нейна първа братовчедка — магнетофонен запис от 7 май 1975 година:

„Последната ни среща беше през април 1944 година. Обръчът около нея се стегна. На два пъти я арестуваха, но храбро се държа и се измъкваше.

Дойде в дома на свекър ми. Още като я видях и разбрах — работата е сериозна. Прошепна ми: «Како Кино, няма да се спирам за

дълго. Дай ми паролата веднага.»

Имаше решение при опасност да бягаме в отряда. В Старо Оряхово на гатера работеше наш другар. Казах й «диалога». Тя го повтори, не записа нищо. Такъв беше законът.

Преди да тръгне, грабна моя двегодишен син, прегърна го и каза: «Ако се случи да не се върна, ще съжалявам, че нямам едно ей такова детенце. Да кажеш това на моя Марин.»

Марин тогава беше в плевенския затвор. После погледна и мен — тъжничко и категорично: «Пази се. Не попадай в ръцете на фашистите!» Като че отиваше на сигурно място. Бях изтръпнала. Изпратих я до портичката, не знаех, че отива към своето безсмъртие.“

Жечка Карамфилова и Петър Маринов са последните жертви, които дава Приморският партизански отряд „Васил Левски“. Бойните им другари надмогват скръбта и продължават своите нападателни акции.

След сражението край Осенов дол отрядът прави голям преход и се оттегля в местността Петльова чука край Солник. Там гората е гъста и труднопроходима. Носят на носилка тежко ранените Димитър Георгиев (Любен) и Васил Богданов (Строгов). Остават без храна, денят е горещ, нямат капчица вода. Възниква нова опасност от предателство и на 20 август партизаните поемат през блокирания балкан към Балабандере.

Врагът ги открива при прехода, оставят осемнадесет души под командването на Андрей Премянов за отбрана. Те се сражават храбро и дават възможност на дългата партизанска колона да се оттегли, но загубват връзката с отряда. Изтеглят се към Долен чифлик, правят опити да се свържат с другите. Преминават река Камчия, добират се до село Аврен. След няколко дена се срещат с Иван Добрев (Странджата), който води със себе си партизаните от добруджанския отряд „Велико Маринов“.

Главното ядро на отряд „Васил Левски“ преодолява една след друга засадите. През нощта на 24 август приемат тежко сражение. След това отрядът се разделя на шест части, които през следващите дванадесет дена действат самостоятелно.

В района на блокадата остава група начело с Демир Борачев. Те са лошо въоръжени и без храна, дъвчат листа, но не губят дух.

Още на 19 август щабът на отряда възлага на командира на Трети камчийски район Михаил Костов (Владимир) заедно с партизанина Васил Димчев да обиколят околните села, да издирят откъсналите се партизани.

На 25 август край село Господиново се събират двадесет и пет души. Михаил Костов решава да проведе политическа акция в село Приселци. На другия ден привечер селото е завзето. Състои се митинг, който завършва с трапеза и хора.

Иван Добрев повежда новия отряд към село Кипра — разстрелват трима предатели. От селото излизат тринадесет партизани. Денят е 3 септември. След четири дена, при свечеряване, нападат военното поделение край Гара Йовково (сега Разделна). Осъждат на смърт подпоручик Костов, участвал в залавянето и избиването на осемнадесетте антифашисти край село Ганчево. Вече е 7 септември — до свободата остават два дена.

Докато стават тези събития на територията на Десета въстаническа оперативна зона, цяла България ври. Годината 1944 е била година на тежка борба. На много места загиват или умират вследствие инквизиции варненци или хора, свързали завинаги съдбата си с този край.

На 25 юни 1944 година изгасва в луковитската болница четиридесет и шест годишният Йордан Тодоров Ноев от село Аврен.

Участник в Първата световна война като офицер от 31 полк, в Септемврийското въстание 1923 година. През априлските събития на 1925 година е осъден на смърт, прекарва повече от дванадесет години в затвора. След затвора се оженва за смелата боркиня Рада Тодорова. По професия учител, владее пет езика. От 1937 година е сътрудник на Централния комитет, а по-късно и негов член. През 1942 година го затварят в лагера Еникьой, здравето му е попиляно. Преди да умре, го освобождават.

На 26 август край Брянск се разбива самолет. Загива групата на Станке Димитров-Марек. В нея е включен и четиридесет и две годишният Михаил Георгиев Зантополов. Роден е в Добрич, но

израства във Варна. Тук през периода 1920–1924 година е секретар на Окръжния комитет на Българския комунистически младежки съюз. Участва в Септемврийското въстание, осъден е на смърт, лежи в затвора до 1935 година, емигрира в Съветския съюз.

На 12 юни вследствие инквизициите умира във варненския затвор Иван Йосифов Стефанов, преселник в село Новоградец от Горна Мелна, Пернишко. Той е на тридесет и осем години. В биографията му на борец има и такъв факт: през 1941–1942 година е секретар на Втори районен комитет на партията в София. По време на установяването на народната власт в село Новоградец, на общоселския митинг, облечена в черно, с дете на ръка, говори Димитрина Йосифова, неговата съпруга.

На 4 юни на Гара Саранци, Софийско, е разстрелян провадиецът Петър Иванов Моллов, чиновник на гарата, ятак на партизанската бригада „Чавдар“.

На 3 юни умира в болницата на Стара Загора Неделчо Петров Карагяуров, брат на Иван Карагяуров. От 1928 година родителите му са преселници от старозагорското село Стамово в село Ганчево. Неделчо е на двадесет и четири години, през последните си шест години е попадал четири пъти в полицията. Инквизициите си казват думата.

На 28 май край село Соколаре, Врачанско, е ранен смъртоносно партизанинът от отряд „Гаврил Генов“ Сергей Жаров. Пренасят го в местността Усоето — на другия ден умира. От 1940 година той е студент в Търговската академия във Варна, членува в БОНСС, участва в издаването на прогресивния литературен вестник на Стоян Дичев „Завой“. Истинското му име е Иван Недков, роден е през 1919 година в село Джурилово. Стиховете, които пише, подписва с името Иван Нивянин.

На 15 април по най-зверски начин е убит в провадийския участък петдесет и пет годишният Стефан Иванов Шиков, дългогодишен учител, закрилник на учениците ремсисти.

На 5 май умира във варненския затвор на шестдесет години Ангел Иванов Димитров от село Трекляно, Кюстендилско. Последните си двадесет и шест години е свързал с борбите на варненския пролетариат.

На 12 април пада убит като партизанин в Средногорието Павел Гетов Кирков, работил във варненската фабрика „Партамян“, роден в ловешкото село Орешене.

Вследствие на мъченията умира и членът на Окръжния комитет на РМС във Варна Янко Михайлов, потомствен комунист. Ето протокола за смъртта му: „Акт номер 461 за смъртта на Янко Михайлов Тодоров. На 3 май 1944 година в 15 часа умря във Варненската държавна първостепенна болница «Княгиня Мария-Луиза» с управител д-р Петър Йорданов Дечев лицето Янко Михайлов. Диагноза — ТБС. Изтърпява наказание от 15 години строг тъмничен затвор по присъда номер 522 от 1943 година. Наказанието е в сила от 24 септември 1943 година.“

Могат да се изредят още имена. Това са самоотвержени хора, които се бориха, а не доживяха победата. Във всяка борба има жестокост и трагизъм, всяка борба взема жертви. Те са вървели към смъртта с убеждението, че делото им е велико и свято, че поколенията, които идват, ще бъдат по-щастливи и няма да ги забравят.

ВЪЗМЕЗДИЕТО

Във Варненския край, на територията на Десета въстаническа оперативна зона, антифашистката борба се активизира масово още през май 1944 година. Приморският партизански отряд „Васил Левски“ се разраства и води успешни сражения в блокирания от жандармерия и войска Коджабалкан.

На 6 септември, докато партизанският отряд води битка, в нелегална квартира на Окръжния комитет, в дома на Коста Петров (Касапчето) на улица „Анастасия д-р Желязкова“ 25, се провежда заседание на комитета. От София е пристигнал Стоян Караджов, който разяснява задачите, поставени от Централния комитет в Окръжно номер 4.

Окръжния комитет и щабът на зоната излизат с възвание за незабавна политическа манифестация и освобождаване на затворниците, за установяване на народна власт във Варненския край.

Възванието е разпространено веднага. На 8 септември от града и селата пред вратите на затвора се стичат хиляди. Много от тях имат близки и другари зад високите му стени. За общ отговорник на манифестацията е определен секретарят на Окръжния комитет и командир на Десета въстаническа оперативна зона Ламбо Теолов. Пламенна реч пред демонстрантите произнася членът на Окръжния комитет Георги Костов (Левака), който от няколко дена се е установил в нелегална квартира край затвора.

Новото правителство на Константин Муравиев, лавирайки под натиска на революционните сили в страната, е обявило пълна амнистия на политическите затворници. Но вратите на затвора не се отварят.

Пред стеклия се народ се появява старият комунист Атанас Къдрев, току-що завърнал се от концлагер. Той е бивш народен представител, човек с авторитет пред варненското гражданство. Поисква от директора на затвора да освободи политическите. Директорът отказва. Тогава Атанас Къдрев заедно с Вяра Македонска,

член на Окръжния комитет на Отечествения фронт, и Маринка Савова, жена на затворника Петър Савов, отиват при окръжния прокурор. И прокурорът отказва. В пощата научават, че Червената армия е стъпила на българска земя. Към тримата се присъединява и избягалият от лагера край село Синдел Петър Бомбов, член на Окръжния комитет на Отечествения фронт. „Парламентъорите“ се връщат пред затвора. А вътре затворниците вече са написали плакати и лозунги — хартията са залепили с брашно върху зебло от сламениците. На затворника Стоян Тумангелов принадлежи идеята дръжките на плакатите да са поздравни, та при нужда да се ползват за самоотбрана.

Изстрелите, които дава Георги Костов, са сигнал за атака: натискът отвън и отвътре е решителен, вратите са разбити. Към осемстотин души, повечето млади, подлагани години наред на бавно и жестоко унищожаване, излизат на свобода. Някой подава портрета на ветерана на работническото движение във Варна Аврам Гачев, изгаснал из концлагерите, и шествието тръгва към близкото гробище да се поклони пред падналите си другари. В този миг на радост от победата и скръб по недоживелите свободата над града прелита съветски изстребител.

Колоните тръгват по улица „Ниш“ и по улица „Владислав“ и към единадесет часа стигат пред общината и полицейското комендантство, арестуват общинската управа, щаба на Трета армия, полицейските началници, които са се събрали да обсъждат положението.

На балкона на общината застават членовете на нелегалните окръжни комитети на партията и Отечествения фронт. Народът ликува, във Варна е обявена народна власт.

Наред с общата радост тлее и скръбта по загиналите. Спонтанно се надига гласът на възмездието.

Народният съд в България заседава от 20 декември 1944 година до началото на април 1945. Той е върховен съд, присъдите му не подлежат на обжалване.

За тези няколко месеца Народният съд в страната провежда 135 процеса, на които са изправени да отговарят за делата си 11 122 подсъдими.

Във Варненска област заседават шест състава на Народния съд. Председателите им са следните: Петър Бомбов, Черньо Григоров, Иван Минчев, Иван Маринов, Димитър Върбанов и Иван Георгиев. Членове

на съда: Дана Мураданларска, Добри Цветков, Стефан Александров, Димитър Пеев, Колю Колев, Люба Иванова, Йордан Йорданов, Петър Късов, Вида Василева, Димитър Стойчев, Цоню Цонков, Кольо Ташев, Димитър Кондов, Илия Вълчев, Тодора Радева, Начо Начев, Рангел Калайджийски, Венка Димитрова, Станчо Маринков, Господин Тодоров, Иван Иванов, Мика Петрова, Кирил Лазаров и Пеню Пенев.

Във Варна съдът отправя двадесет обвинения, разделени в пет групи. В първата са офицерите фашисти начело с генерал Никола Христов, командира на Трета армия. Във втора група са убийците и инквизиторите от тайната политическа полиция начело с Иван Райнов. В трета — полицаи и доброволни жандармеристи. В четвъртата — агент-провокатори, предатели и анонимни сътрудници на полицията, кметове, доносници и преследвачи. В пета група — надзирателите от варненския затвор.

На подсъдимата скамейка във Варна застават 172 души. В Провадия — 136. В Шумен — 166. В Попово — 400. В Търговище — 187. В Омуртаг — 292.

В неравната борба срещу фашизма в годините 1941–1944 Варненската окръжна организация на Българската работническа партия дава 104 жертви. През затворите минават 425 души, през концлагерите — 265.

На 9 септември 1944 година варненското комисарство излиза със съобщение, че на следващата сутрин ще бъдат раздадени на гражданите по 250 грама олио и по 300 грама захар на човек.

Когато една власт докара хората до нищета, тя е неудачна и жестока. Тя е обречена.

ЕПИЛОГ

Тази книга е резултат на дългогодишна работа. За написването ѝ са използвани полицейските архиви на Варна и Варненска област, архивите на Народния съд, документи на Централния военен архив във Велико Търново и Варненския окръжен партиен архив, течения на вестниците „Зора“, „Черно море“ и „Варненска поща“, градоустройственият план на Варна от 1933 година, сведения на криминалната полиция, „движението“ на държавния ценоразпис. А също така и спомени на участници в антифашистката борба, устни разкази на повече от петдесет души, които пряко или косвено са свързани с третираните събития, други източници.

Такива книги се пишат бавно и мъчително. Когато години наред се ровиш в документи и спомени, в чуждия живот, неминуемо поемаш върху себе си страдания, човешки стремления и погроми, разпънати съдби на хора, които заради своите идеи преминават през преизподнята на жестоко и кърваво време.

Ведно с това, че вървах по дирите на загиналите в борбата, натрапчиво се налагаше в съзнанието ми мисълта за убийците и предателите. И възникнаха въпроси. Защо повечето от тях, довчерашни орачи, стопани, бащи на челяд, оставиха ралото да гние в браздата, зарязаха добитъка и битието си, и тръгнаха да шетат на голямата власт, на властващите?... Излиза, че не са били морално устойчиви, че са били развратени от буржоазното общество и вътрешно подготвени за своето омерзение. Мнозина от тях са се пръкнали от народа, а загърбват тоя народ. И много често прикриват братоубийството и своята низост зад високопарни слова за дълг, отечество, национални съдбини.

Както и да съдим — за тях пощада няма.

През тези пет години, в които събирах дума по дума тази книга, живях с надеждата, че като пиша за мечтите, възжеланията и постъпките на загиналите, аз изправам на морален изпит, оцелелите в борбата, които дойдоха на власт, т.е. победителите.

След разговора ми с тях или оставаше очарованието от общуването с естествени и скромни хора, опазили нещо от младежката си дързост, или трябваше пряко сили да преодолявам мъчителни разочарования от „личности“, събития и социална несправедливост. Бях на тридесет и осем години и вече знаех, че на този свят никога е нямало и няма да има справедлива власт, защото властта развърта човека и се изражда. А моралния изпит бе от един въпрос: колко от вас не измениха на партизанската клетва — живот в името на народа! До победата сте били борци за свобода и справедливост — след победата трябваше да въздадете братство и равенство между хората, да отхвърлите пагубната роля на привилегиите...

Читателят е в правото си да преценява доколко съм се справил със задачата си. Но като автор твърдя, че бях добросъвестен в издирването на фактите и истината.

Тази истина няма давност.

1978–1983 г.

Издание:

Никола Радев. Истина без давност

Българска. Четвърто издание

Художник: Михаил Танев

Предпечатна подготовка: „МТ — Студио“

Издателство „Славена“, 2006

Формат 1/32 от 84/108

Обем 13.5 п.к.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.